

T.C.

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**TEFSİR KAYNAKLARINDA HÂRÛT – MÂRÛT’LA İLGİLİ YER ALAN
RİVÂYETLERİN TAHLİLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ahmet KÜÇÜK

İbrahim Halil KARAKEÇİ

Malatya 2015

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEFSİR KAYNAKLARINDA HÂRÛT – MÂRÛT’LA İLGİLİ YER ALAN
RİVÂYETLERİN TAHLİLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İbrahim Halil KARAKEÇİ

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ahmet KÜÇÜK

MALATYA 2015

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**TEFSİR KAYNAKLARINDA HÂRÛT – MÂRÛT’LA
İLGİLİ YER ALAN RİVÂYETLERİN TAHLİLİ**
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

HAZIRLAYAN

Yrd. Doç. Dr. Ahmet KÜÇÜK

İbrahim Halil KARAKEÇİ

Jürimiz 07/08 /2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu yüksek lisans/ doktora tezini (oybirliği /oyçokluğu) ile başarılı bulunarak Temel İslam Bilimleri Ana Bilim , Tefsir Bilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir

İmza

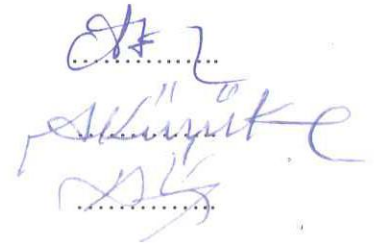
Başkan: Prof. Dr. Abdurrahman KASAPOĞLU

Üye (Tez Danışmanı): Y. Doç. Dr. Ahmet KÜÇÜK

Üye : Y. Doç. Dr. Ahmet ÖZ

Üye :

Üye :

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 11/08/2015. tarih ve 2015/36-02 sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

O N A Y

...../...../2015

Enstitü Müdürü

Yrd. Doç. Dr. Ahmet KÜÇÜK'ün danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım "Tefsir Kaynaklarında Hârût-Mârût'la İlgili Yer Alan Rivâyetlerin Tahlili" başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

İbrahim Halil KARAKEÇİ

TEFSİR KAYNAKLARINDA HÂRÛT – MÂRÛT’LA İLGİLİ YER ALAN RİVÂYETLERİN TAHLİLİ

İbrahim Halil KARAKEÇİ

İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Tefsir Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi, Temmuz 2015

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Ahmet KÜÇÜK

ÖZET

Hârût ve Mârût, Kur’an’ı Kerim’de Bakara 2/102. âyette yer alan bir kıssadır. Kıssa, insanlara sihir öğretmek üzere yeryüzüne gönderildiği iddia edilen iki meleği konu edinmektedir. İslamiyet öncesi dinlerde de az farkla benzer özelliklere sahip hikâyeler vardır. Dolayısıyla Kur’an’ın açıklaması olan tefsir kaynaklarında önceki dönemlere ait hikâyelerin etkisi ister istemez görülmektedir. İsrâîliyyât adını verdiğimiz bu etki, maalesef Tefsir kaynaklarımızda kendine fazlaca yer bulmuştur. Bu etkiyi en aza indirmek, Hârût ve Mârût Kıssası da dâhil olmak üzere Kur’an’ı Kerim’de geçen diğer kıssaları çok kapsamlı bir tahkik ve tahlil çalışmasına tabi tutmak ile mümkündür. Ancak o zaman kıssanın/kıssaların vermek istediği mesajlar doğru bir şekilde okunup anlaşılabilir.

Anahtar Kelimeler: Hârût ve Mârût, Kıssa, Melek, İsrâîliyyat, Sihir.

**THE ANALYSIS OF RUMOURS ABOUT HÂRÛT AND MÂRÛT’S STORY TAKE
PLACE IN THE SOURCES OF COMMENTARY**

İbrahim Halil KARAKEÇİ

**İnönü University, Institute of Social Sciences, Basic Islamic Sciences Department
Commentary Discipline**

Master’s Thesis, July 2015

Thesis Advisor: Yrd. Doç. Dr. Ahmet KÜÇÜK

ABSTRACT

Hârût and Mârût is a story which takes place in verse of Bakara 2/102nd in the Koran. This story tells two angels which are claimed to have been sent to earth’s surface for teaching magic to people. There are some similar stories which have just little difference in religions before Islamism. So, the effect of former stories is understood inevitably on the sources of commentary which is the explanation of Koran. This effect that is called as İsrâiliyyât, unfortunately takes place much itself in our sources. It is possible to reduce the effect to the least by doing very detailed investigation and analysis of the other stories which take place in Koran, Hârût and Mârût story is included, too. In this way, the messages of the story/stories can be read and understood correctly.

Keywords: Hârût and Mârût, Angel, Story, İsrâiliyyât, Magic.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
KISALTMALAR CETVELİ.....	VIII
ÖNSÖZ	IX
GİRİŞ.....	1
ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	1
ARAŞTIRMANIN AMACI	1
ARAŞTIRMADA KULLANILAN METOD	2
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
KUR’AN KISSALARI VE İSRÂÎLİYYÂT	3
1.KUR’AN VE KISSALAR.....	3
1.1. Kıssa Nedir?	3
1.2. Kur’an ve Kıssalar	5
1.3. Kur’an Kıssalarında Gaye	6
1.4. Kıssalar ve İsrâîliyyât	8
1.5. İsrâiliyyatın Tefsire Girişi	9
2.İSRÂÎLİYYÂT VE KISIMLARI	11
2.1.İsrâîliyyâtın Anlamı	11
2.2.İsrâîliyyâtın Kısımları	13
2.2.1. Sened ve Metin Yönünden İsrâîliyyât	13
2.2.2. Konusu Bakımından İsrâîliyyât	14
2.2.3. İslâm’a Uyup Uymaması Bakımından İsrâîliyyât.	16

İKİNCİ BÖLÜM	20
HÂRÛT VE MÂRÛT.....	20
1.HÂRÛT VE MÂRÛT KİMDİR?NEDİR?	20
1.1. Hârût ve Mârût'un Kelime Anlamı ve Bazı İ'rab Özellikleri	20
1.2. İslam Öncesi Dinlerde Hârût ve Mârût.....	21
1.3. Hârût ve Mârût Nedir/Kimdir?	22
1.3.1. Hârût ve Mârût'un Melek Olduğunu Söyleyenler	23
1.3.2. Hârût ve Mârût'un Melek Olmadığını Söyleyenler.....	24
1.3.3. Kıssanın Gerçekleştiği Yer ile İlgili Görüşler	27
1.3.4. Kıssanın Ne Zaman Vuku Bulduğu İle İlgili Görüşler	28
2. KUR'AN-I KERİM'DE HÂRÛT VE MÂRÛT	29
2.1. Bakara-102. Âyetin Meallerde Ele Alınışı	30
2.2. Bakara-102.'de Farklı Gramer Yaklaşımları ve Sonuçları	33
3.HÂRÛT VE MÂRÛT İLE İLGİLİ ÂYETTE YER ALAN TARTIŞMALI KONULAR.....	36
3.1. Meleklerin Masumiyeti.....	36
3.1.1. Melekler Ma'sum Varlıklar mıdır?.....	36
3.1.2. Kur'an'a Göre Meleklerin Masumiyeti	37
3.2. Sihir ve Gerçekliği	42
3.2.1. Sihir Nedir? Mahiyeti Nedir	42
3.2.2. Sihrin Çeşitleri	46
3.2.2. Şeytanlar, Sihir ve Hz. Süleyman	49
3.2.2. Karı ve Kocanın Birbirinden Ayrılması	52
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	55
KISSA İLE İLGİLİ RİVÂYETLER.....	55
1. HÂRÛT VE MÂRÛT İLE İLGİLİ RİVÂYETLER.....	55
1.1. Hz. Süleyman ve Mülkü	56
1.1.1. İlgili Rivâyetler	56
1.1.2. Rivâyetlerin Tahkik ve Tahlili.....	59

1.2. Yeryüzüne İndirilen İki Melek	61
1.2.1. Yeryüzüne İndirilen İki Melek İle İlgili Rivâyetler.....	63
1.2.3. Yeryüzüne İndirilen İki Melek İle İlgili Rivâyetlerin Tahkik ve Tahlili.....	70
1.3. Zühre Yıldızı ve Macerası	73
1.3.1. Zühre Yıldızı ile İlgili Rivâyetler	73
1.3.2. Rivâyetlerin Tahkik ve Tahlili.....	76
 SONUÇ	82
BİBLİYOGRAFYA	85

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.s.	: Aleyhisselam
b.	: İbn
bkz.	: bakınız
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
HÜİF	: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Hz.	: Hazreti
(r.a.)	: Radiyallâhu anh
(s.a.v.)	: Sallallahu aleyhi ve sellem
s.	: Sayfa
Trs.	: Tarihsiz
UÜİF	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
Yay.	: Yayınları

ÖNSÖZ

İnsanoğlunun hem dünya hem de Ahiret mutluluğunu gerçekleştirmek üzere ilahi emir ve yasaklarını peygamberler aracılığıyla gönderen Yüce Allah, metot olarak her zaman aynı formları kullanmamıştır. Bazen öğretici özelliği daha belirgin olan kıssalarla anlatım formunu tercih etmiştir. Bu anlatım türü, muhatapları gözünde iyice anlaşılсын diye gönderilen ilahi vahyin, yerli yerince anlaşılmasına pozitif bir katkı sağlamıştır. Bakara 2/102. ayet, Kur'an âyetleri içerisinde tefsircilerin üzerinde en çok farklı yorumlar serdettikleri âyetlerden biridir. Kur'an-ı Kerim'in 1400 yıllık tefsir geleneğinde elbette her bir âyetle ilgili tefsirciler farklı yorumlarda bulunmuş, farklı görüşler ifade etmişlerdir. Ancak Hârût ve Mârût ile ilgili kıssanın eksene alındığı Bakara suresinin 102. âyeti, içerisinde bulundurduğu diğer unsurlarla beraber düşünüldüğünde belki de Tabatabai'nin tefsirinde belirttiği gibi Kur'an'da benzeri zor bulunan âyetlerden biridir. Hatta bu âyet ile ilgili yorumları matematiksel olarak alternatifleriyle çarptığımızda karşımıza 1260 kadar yorum çıkar.

Âyet sayısı bir, âyette işlenen konu başlıkları ve yorumlar da fazla olunca ister istemez konunun ele alınışı karmaşık bir hal arz ediyor. Öyle ki âyetin meallerine yansıyan anlam değişikliklerinden, âyette bulunan kimi bölümlerin bir takım farklı gramer bakış açılarıyla değerlendirilmesi ve âyetin bağlamından hareketle yapılan yorumlar konu başlıklarının tespitinde işimizi zorlaştırdı. Neredeyse her biri müstakil birer konu olarak İslami ilimler alanında işlenmeyi hak eden bu konu başlıkları hakkında yapılan yorumlar, çalışmamızın ana eksenini oluşturmaktadır.

Araştırma konusunu seçerken temel düşüncemiz, asırlardır tartışılan bir takım konuları çözmek veya son noktayı koymak değildir. Tez konumuzun başlığından da anlaşılacağı üzere gayemiz, tefsir kaynaklarımızda bu konu ile ilgili var olan müktesebatı yeniden gözden geçirmek ve varsa yeni yapılan çalışmaları da yanına ekleyerek bir bütünlük arz edecek şekilde değerlendirmeye tabi tutmaktır.

Çalışmamızın İlk bölümünde Kur'an Kıssaları ile ilgili bir başlık açmayı uygun gördük. Zira ilgili âyetin Hârût ve Mârût Kıssasını barındırıyor olması ve yaşanan tartışmalı konu ve rivâyetlerin bu çerçevede değerlendirmeye tabi tutulması, ancak Kur'an Kıssalarının

ne olduğu ve ana gayelerinin doğru bir şekilde tespiti ile m¼mk¼nd¼r. Tabi konu kıssalar olunca, tefsir kaynaklarında bu kıssalar ile ilgili Kur'an'da verilen muhtevasının çok ötesinde isrâili haberlerin olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla bu bölüm¼n ikinci kısmına İsrâiliyyât ve tefsire etkisini eklemeyi uygun görd¼k.

İkinci bölümde, genel hatlarıyla Hârût ve Mârût kıssasını ele alarak, Hârût ve Mârût'un kim/ne olduğu, kıssanın nerede ve ne zaman vuku bulduğu, kıssayı red/kabul edenlerin görüşlerini verdik. Ayrıca meleklerin ma'sumiyeti, sihir gibi bir takım tartışmalı konuları aktarmaya çalıştık.

Üç¼nc¼ bölümde ise, Hârût ve Mârût kıssası ile ilgili tefsir ve hadis kaynaklarında yer alan rivâyetleri üç başlık altında vererek daha sonra bu rivâyetlerin tahkik ve tahlilini yapmaya çalıştık.

Çalışmamda benden her türlü destek ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Yrd.Doç.Dr. Ahmet KÜÇÜK'e, teşvik edici tavrı ve yapıcı eleştirilerini her zaman önemsediğim Prof.Dr. Abdurrahman KASAPOğLU hocama teşekkürü borç bilirim. Gayret bizden başarı Allah'tandır.

GİRİŞ

1- ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Kur'an-ı Kerim'de yer alan kıssalar, salt birer tarihi olay olarak ele alınmaz/alınamaz. Bu kıssaların her birinin, insanlığın tarihî seyri içerisinde insanoğlunun karşılaşmış olduğu bir takım problemleri konu edindiği aşikârdır. Örneğin, Hz. Âdem Kıssası insanoğlunun yasaklarla imtihanı, Hz. Eyyüb'ün Kıssası insanoğlunun sabır ile imtihanı, Hz. İbrahim'in Kıssası insanoğlunun evlat sevgisiyle olan imtihanı, Hz. Yusuf'un ki ise, insanoğlunun iffet ile olan imtihanını konu edinir. Bu kıssalarda yer alan konu başlıklarının her biri günümüz toplumu açısından güncelliğini koruyan problemlerdir.

Bakara 2/102. âyette yer alan Hârût ve Mârût Kıssası da benzer bir şekilde insanoğlunun veya toplumun sihir ile ilgili bildikleri, algıları ve gerçekte ne olduğu ile ilgili soruların cevabını bulabileceğimiz bir kıssadır. Hz. Süleyman (a.s) döneminde özellikle toplum içinde yaygınlaşan sihrin, aynı zamanda Hz. Süleyman (a.s)'ın hükümdarlığının kaynağı olduğu yolundaki inanış ve bununla ilgili tefsir kaynaklarında yer alan görüşler, meselenin anlaşılmasında bize farklı ufuklar çizmektedir.

Konu ile ilgili Emrullah FATİŞ, “*Meleklerin Masumiyeti Bağlamında Hârût ve Mârût Problemi*” adlı, Ali PARLAK da “*Esbab-ı Nüzul Bağlamında Hârût-Mârut Kıssasının Mahiyet Analizi*” başlıklı birer makale kaleme almışlardır. Ayrıca Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Ahmet BEDİR ve H. Hüseyin TUNÇBİLEK “*Hârût ve Mârût İki Melek mi*” adlı çalışmalarıyla konunun açıklığa kavuşturulmasına katkıda bulunmuşlardır. Sihir gibi günümüz toplumunun gözünde esrarını ve güncelliğini koruyan bir konunun, mevcut çalışmalarla birlikte yeniden ele alınarak ikinci bir okumaya tabi tutulması gereği, bizi bu araştırmaya yönlendiren en kuvvetli sâiklerden biri olmuştur.

2- ARAŞTIRMANIN AMACI

Bakara 2/102. âyet, giriş bölümünde de belirttiğimiz gibi Hârût ve Mârût Kıssası ile birlikte diğer birçok unsuru barındırması hasebiyle üzerinde durulması gereken ve ayrıca araştırılmayı hak eden ender âyetlerden biridir.

Âyetin tefsirinde sihir başlığıyla birlikte etüd edilen diğer bir başlık ise İsrâîliyyâtır. Hârût ve Mârût Kıssası ile ilgili, İsrâîliyyât adını verdiğimiz Yahûdî, Hristiyan ve diğer dinlere ait haberlerin fazlasıyla tefsir kaynaklarında yer alması, âyetle ilgili asıl anlaşılması

gereken gerçeklikleri gölgede bırakmıştır. Bu durum, Kur'an'ın sahih bir şekilde anlaşılması gereğine inanan bizleri, ister istemez âyetin tefsiri olarak verilen yanlış ve asılsız bilgileri ayıklama cihetine yöneltmiştir. Bu âyet ve buna benzer Kur'an-ı Kerim'in diğer âyetleri ancak bu yanlış ve asılsız bilgilerden ayıklandıktan sonra doğru anlaşılabilir. Bu âyetle ilgili yapmış olduğumuz çalışmanın benzer niteliğe sahip diğer âyetlerin de anlaşılmasına olumlu yönde katkı sunacağını, İsrâîliyyât ve İsrâîlî haberler barındıran diğer âyetlerin doğru okunması ve anlaşılmasında turnusol görevi göreceğine inanıyoruz.

3- ARAŞTIRMADA KULLANILAN METOD

Çalışmamızın başlığı “Tefsir Kaynaklarında Hârût ve Mârût’la İlgili Yer Alan Rivâyetlerin Tahlili” olduğu için, ilk dönem tefsirlerinden başlayarak günümüze kadar geniş bir bandta yazılmış bulunan yaklaşık 30 tefsiri gözden geçirdik. Her tefsirin Bakara 2/102. âyeti ile ilgili kısmını karşılaştırmalı bir okumaya tabi tutup, objektif bir yaklaşımla değerlendirmeye çalıştık.

Yapmış olduğumuz bu çalışmanın hemen sonrasında ilgili ayetin doğal sınırları içerisinde işlenen konu başlıklarını tespit etmeye çalıştık. Bu konu başlıklarını içindikiler kısmına dâhil ederek bu başlıklarla ilgili tefsirlerimizde yer alan görüşleri bir havuzda topladık. Bu arada Hârût ve Mârût Kıssasında birer soru/sorun olarak önümüzde duran İsrâîliyyat ve sihir gibi iki müstakil konuyu irdelemeye çalıştık. Ardından Hârût ve Mârût Kıssası’nı doğrudan veya dolaylı konu edinen çalışmalara ulaşarak bütüncül bir yaklaşımla ayetin kodlarını çözmeye çalıştık.

Son olarak Hârût ve Mârût kıssası ile ilgili tefsir kaynakları, hadis kaynakları ve yapılan yeni çalışmalardan hareketle elimizde toplanan verileri ciddi bir tahlile tabi tutarak bir takım sonuçlar çıkarmaya çalıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN KISSALARI VE İSRAİLİYYAT

1. KUR'AN VE KISSALAR

1.1. Kıssa Nedir?

Kıssa; “kesmek, bir şeyin izini takip etmek, hikâye etmek, birine bir haber veya sözü anlatmak” anlamlarına gelen kass ve kasas kökünden türemiştir.¹ Geçmişe ait haberlerin anlatılması anlamında “kassa” fiilinin kullanılması da, haberleri anlatan kişinin ayak izlerini takip ederek nereye vardığının tespit edilmesine benzetilmiştir.² İstilah olarak ise kıssa: “Yalan ihtimali veya hayalin karışması mümkün olmayacak bir tarzda tarihin derinliklerinde kaybolmuş unutulmuş veya bazı izleri insanlığın hafızasında varlığını koruyabilmiş hâdiselerin muhataplara âdeta olaylara yeniden bir canlılık vererek anlatılmasıdır.”³

Yeryüzünün etkin unsuru ve öznesi olan insan, yaşamış olduğu geçmişten, karşılaştığı olaylardan ve gördüklerinden yararlanmış; özellikle kendisini etkileyen düşündüren, sevindiren, korkutan olayları kendi derin hafızasına not etmiştir. Zaman zaman bunları hafızasında canlandırarak çevresindekilere de anlatmıştır. Bazen de bunları çeşitli malzemelerle süsleyerek sonrakilere aktarılmasını sağlamıştır. Böylelikle geçmiş ile gelecek arasında bir bağ sağlanmış ve insanlık için ortak bir bilinç ve tecrübe ortaya çıkmıştır.

İlk insan Hz. Âdem'den başlayarak, insanlık tarihinin hiçbir aşamasında, yarattığı âlemi ve içindeki insanı başıboş bırakmayan Yüce Allah, elbette bunu yine insanların kendi içlerinden seçmiş olduğu elçiler aracılığıyla yapmıştır. Bir yanı vahiyle diğer yanı beşeri yaşamla irtibatlı olan peygamberler, bu ortak bilinç ve tecrübenin baş aktörleri olmuşlardır. İnsanlığın hafızasında oluşan bu bilinç ve tecrübenin sonraki nesillere aktarımı ve sonraki nesillerin de bu yaşananlardan bir takım ibretler ve dersler çıkarmaları, iyi bir gelecek inşa etmeleri için kaçınılmaz bir gereklilik olmuştur.

İnsanoğlunun/insanlığın hem dünya hem de âhiret mutluluğunu merkeze alan Yüce Yaratıcı, göndermiş olduğu ilâhî kitaplarda bunu her zaman emir ve yasaklar silsilesi ile

¹ El-Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sıhah Tâcu'l-Luğa Sıhâhu'l- Arabiyye*, Dâru'l-İlm, Beyrût, trs. s. 772-773; El-Ezherî, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed, *Tehzibü'l-Luğa*, Daru'l Mısıriyye, Mısır VIII, 245; İsfahânî, Râgıp, Hüseyin b. Muhammed, *El Müfredât fi Garibil-Kur'an*, Daru'l Marife, Beyrût, trs, s.404; İbn Manzûr, Cemâlû'd-Din Muhammed b. Mükrim, *Lisânü'l-Arab*, Dâr-ü Sadır, Beyrût, trs., VII, 73.

² İbn Manzûr, Cemâlû'd-din Muhammed b. Mükrim, *Lisânü'l-Arab*, Dârü's Sadr, Beyrût, trs., VII, 73.

³ Şengül, İdris, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, Işık yay., İzmir, 1995, s. 46.

gerçekleştirmeyiz. Bazen “kıssa” adını verdiğimiz, geçmiş toplumların başından geçen ve sonraki nesillere ibret ve tecrübe vesikası olarak kalan anlatımlarla gerçekleştirir. Bu sadece son ilâhî kitap olan Kur’an-ı Kerim’e has bir durum değildir. Bu durum diğer ilâhî kitaplar için de geçerlidir.

Kıssaların insan ve toplum hayatında bir gerçeklik olarak işgal ettiği yerin yanı sıra, edebi yönü de vardır. Günümüzde edebi türler arasında yaşamdan karelerle birebir örtüşen edebi çalışmaların en gelişeni roman ve hikâye türleridir.⁴ Yaşamın en vazgeçilmez unsuru olan insanın her türlü hal ve durumunu zaman ve mekân bağlamında ele alması, sevinçte ve kederde, sağlıkta ve hastalıkta, birlikteliğinde ve yalnızlığında yaşadıklarının resmini bir film karesi şeklinde vermesi açısından roman ve hikâye tarzı önemlidir. Hayatın gerçeklerini bu şekilde vermesinin yanında, roman ve hikâyelerde yüzde yüz olayların gerçekliği aranmaz. Hatta gerçek bir olayı konu alsalar bile yazar, olaylar arasındaki boşlukları doldurur ya da okuyucuya vermek istediği mesaj doğrultusunda olaylara yön vermeye çalışır. Bu yolla ortaya konulan edebi türlerin toplumların yönlendirilip eğitilmelerinde, hayata bakış açılarının şekillendirilmesinde bir takım etkilerinin olduğu da inkâr edilemez.⁵

Seyyid Kutub ise *Kur’an’da Edebi Tasvir* adlı kitabında: “Kur’an’da kıssalar konusu, sunuş metodu ve olayların idaresi açısından edebi-özgür bir amaçla yazılmış olan edebi serbest hikâyelerde olduğu gibi bağımsız bir sanat dalı olmayıp dini hedefe varmak için kullanılan araçlardan sadece biridir.”⁶ diyerek kıssaların form olarak hikaye tarzına benzediğini, ancak hidâyet ve ibret merkezli olduğundan kendine has özgün bir tür olduğunu ifade eder.

Öte yandan Kur’an-ı Kerim’de yer alan anlatımlara baktığımızda kıssaların, hayalden uzak gerçeği yansıtan olaylar olduğu anlaşılmaktadır. Kur’an’da bu gerçeği ifade eden âyetler çoktur.⁷ Kur’an, kıssaların gerçeğini anlattığı, yani tarihte meydana gelmiş olanlarını anlattığı için ondaki kıssalara hikâye denilmez. Çünkü hikâye; meydana gelmemiş fakat vukua gelmesi muhtemel olayları temsil yoluyla anlatır. Kur’an’ın anlattığı kıssalar ise, bazı müsteşriklerin⁸ iddia ettiği gibi, tarihi hakikatlerle ilgisi olmayan, sırf öğüt vermek maksadıyla söylenmiş

⁴ Şimşek, M. Said, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Kitap Dünyası yay., Konya 2008, s. 341.

⁵ Şimşek, s. 342.

⁶ Kutub, Seyyid, *Kur’an’da Edebi Tasvir*, Çizgi Yayınları, İstanbul 1991, s.175.

⁷ Kehf, 18/13; Taha, 20/99; Kasas, 28/3.

⁸ Kur’an kıssalarında anlatılan bilgilerin orijinal olmadığını iddia eden Goldziher, bu kıssaları Peygamberin, evvelki kitaplardan öğrendiğini ve bazen de kendisinin ilavelerde bulunduğunu söylemiştir. Hatta kıssaların Peygamber tarafından maksatlı olarak uydurulduğu bile iddia edilmiştir. (Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Hamdi Zakzuk, *Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı*, (Çev. Abdulaziz Hatip), Işık Yay. İzmir 1993, s.77-83.

hikâyeler değildir. Kur'an-ın anlattığı kıssalar tarihî hakikatler, geçmişlerin haberleridir.⁹ Buradan hareketle, Batılı müsteşriklerin saldırıları karşısında psikolojik yenilgiye uğramış bazı müslüman araştırmacılar, 1950'lerde Kur'an kıssalarının gerçek olaylara dayanma mecburiyetlerinin bulunmadığını; kıssaların hikmetlerinin insanların ibret almaları olduğunu ve onlardan ibret alınması içinde gerçek olmalarının gerekmediğini savundular.¹⁰ Mısır Ezher Üniversitesinde Muhammed Halefullah tarafından doktora tezi olarak hazırlanan ve kıssaları hayal mahsulü edebî birer mesel kabul eden çalışmanın doğruluğunu kabul etmemiz mümkün değildir.¹¹ Halefullah'a göre, Kur'an bir tarih kitabı olmadığı için onun tarihi malumat vermek gibi bir gayesi de yoktur. Asıl maksat dinî-ahlâkî mesajların toplumun anlayacağı ve kavrayabileceği bir dille nakledilmesidir. Mesajın gerektiği gibi muhataba iletilebilmesi esas olduğu için tarihî vakıya uyum gibi bir şart aramamak gerekir. Hatta tarihî gerçekliğe aykırı, yanlış bilgiler bile kıssalarda yer almıştır.¹²

Halefullah'ın "Tarihi vakıya uyum" tespitine katılmamakla beraber "Tarihi gerçekliğe aykırı, yanlış bilgiler" in kıssalarda yer aldığı tespiti bize göre yerinde bir tespittir. İlerleyen bölümlerde bu konuyu İsrâîlîyyat başlığı altında vermeye çalışacağız. Tabi bu konu ile alakalı İslâm dünyasında yaşanan büyük tartışmalar ve bu tartışmaların yansımaları mevcuttur. Çalışmamızın sınırlarını zorlayacağından imdilik bu kadarını vermekle iktifa edeceğiz.

1.2. Kur'an ve Kıssalar

Kur'an-ı Kerim yeryüzüne indirilen ilâhî kaynaklı kitaplar içerisinde aslı bozulmamış (tahrif edilmemiş) tek kitaptır. Diğer İlâhî kitaplara nazaran özgünlüğünü de koruyor olması, özellikle biz müslümanlar açısından okunması, incelenmesi ve üzerinde araştırmalar yapılmasını elzem kılmaktadır. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim'de yer alan her sûre, her âyet veya her konu, ağırlık durumuna bakılmaksızın bir inceleme ve araştırma konusudur.

Şüphesiz yüce Allah, Kurâ'n-ı Kerim'i bir hidâyet rehberi olarak göndermiştir. Kur'an sadece katı bir emirler yasaklar kitabı veya bir takım ibadetlerin uygulama zamanını ve biçimini gösteren bir kitap değildir. O, muhataplarının hem bu dünya hem de âhiretteki yaşamlarında saadet ve mutluluk elde etmelerini sağlamak için, daha önce yaşamış olan

⁹ Şengül, İdris, "Kıssa", DİA, İstanbul 2002, XXV, 500.

¹⁰ Şimşek, s. 342.

¹¹ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, Ankara 1979, s. 172.

¹² Bkz. M.Halefullah, *Kur'an'da Anlatım Sanatı*, (çev. Şaban Karataş), Ankara Okulu yay., Ankara 2002, s. 187.

toplulukların tecrübelerini de öne çıkarır. Bir örneklik olsun diye bu kıssaları anlatır ve muhataplarının bu kıssalardan ders almalarını öğütler.¹³

Kur'anı Kerim, önceki milletlerin kıssalarının şüphe götürmez gerçekler olduğunu¹⁴ ifade ettiği gibi, bu kıssaları anlatmasındaki amacının ne olduğunu, onlardan nasıl yararlanıp ibret alınması gerektiğini, üzerinde düşünüp taşınma ve anlama yöntemini de bize açıklamaktadır.¹⁵

İnsanlığın hidâyetini ve eğitimini merkeze alan Kur'an, bunu değişik metodlarla gerçekleştirmektedir. Kur'an'ın üçte birine tekâbül eden kıssaları bu eğitim ve hidâyet metodunun önemli bir parçasıdır. Geçmiş toplumlardan bahseden Yüce Kitap, aynı zamanda onlara hâkim olan değişmez kanunlara da/sünnetullah¹⁶ dikkat çekmiştir. Zira bu yasalar geçmiş toplumların başından geçenleri yansıttığı gibi, gelecek toplumların eğitimi ve inşasında önem arz etmektedir.¹⁷ Hatta bu olaylar ve yasalar Kur'an'da önemli bir yer işgal etmektedir.¹⁸

1.3. Kur'an Kıssalarında Gaye

Yeryüzüne indirmiş olduğu kitaplar ile muhatabı olan toplumların yaşam serüvenleri içerisinde, karşılaştığı problemlere çözüm bulması için reçeteler sunan Yüce yaratıcı, yukarıda da değindiğimiz gibi bunu bazen kıssalar ile yapmaktadır. Doğası gereği toplumların inişli ve çıkışlı zaman dilimleri vardır. Her zaman toplumlar için olumlu durumların yaşandığı ve yükselme eğilimi gösteren bir yapı olmayabilir. İşte bu gibi durumlarda toplumların sarılacağı bir takım moral dinamiklere ihtiyaç vardır. İşte Kur'an Kıssaları, son ilâhî din olan İslâm ve muhatapları olan Mekke toplumunda böyle bir zaman diliminde moral dinamikler oluşturmuştur.

Kıssalar, özellikle Mekke döneminin o zor ve sıkıntılı günlerinde, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kalbinin İslâm davetine olan bağlılığını artırmak, müminlerin kalplerindeki sebatı pekiştirmek, tasa ve endişelerini ortadan kaldırmak; ayrıca mü'minleri doğru yolda sabit kılmak, sonsuz sabrı elde etmeleri, muhaliflerine ve düşmanlarına galip gelmelerini sağlama

¹³ Sa'd, 38/29, Ankebut, 29/51.

¹⁴ Ali İmran, 3/62.

¹⁵ Halidî, Salah Abdulfettâh, *Kur'an Öyküleri*, (Çev. İbrahim Sarmış), Kitap Dünyası yay., Konya 2005 I/16.

¹⁶ Geniş bilgi için bkz. Özsoy, Ömer, *Sünnetullah(Bir Kur'an İfadesinin kavramlaşması)*, Fecr yay.,Ank. 1994,s. 43.

¹⁷ Şimşek, s. 341.

¹⁸ Şimşek, s. 341; Kaya, Remzi, *Kur'an'ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri*, UÜİF Dergisi Cilt: 11, Sayı:2, 2002 s. 31-58.

gayesiyle Kur'an'ın çeşitli sûrelerine serpiştirilmiştir.¹⁹ Hz. Peygamber bu saymış olduğumuz gayeleri gerçekleştirmek için geçmiş toplumların yaşantılarından hareketle ilâhî vahyi(reçete) devreye sokarak bu şekilde hak mücadelesinin ve haklı davasının dinamiklerini oluşturuyordu.

Kur'an kıssalarında verilmek istenilen mesajı anlamak, insanlığın yüzleştiği sıkıntılardan kurtulması ve yaratıcısını tanıması açısından önem taşır. Kıssalarda yaşanmış olaylar etkili bir üslupla anlatılmış, insanlığın başına benzer olayların her zaman gelebileceği hatırlatılmıştır. Nitekim Kur'an-ı Kerim, toplum kanunlarının değişmezliğini özenle vurgulamaktadır. O halde geçmişi tanımak, gelecek için önemlidir. Geçmiş dönemlerde yaşayan peygamberlerle toplumların başından geçenler insanlar için ibret alınacak şeylerdir.²⁰ Kıssalarda sözü edilen şahıs, olay, yer ve zaman unsurlarıyla sunulan hedefler, dolaylı bir anlatım ile geliştirilmek istenen bilinçler esas kabul edilmiştir. Bu yüzden insan, kıssalarda tasvir edilen olaylarla kendini ve içinde yaşadığı toplumu sorgulama imkânı bulur. Kıssalardaki olumlu ve olumsuz anlatımları, dünyadaki yaşamı ve geleceği hakkında vereceği kararlarda bir mihenk noktası olarak kabul eder.²¹

Kıssaların mesaj iletimindeki önemini dikkate alan âlimlerimiz, Kur'an kıssalarını ele alan birçok çalışma gerçekleştirmiştir. İlk yapılan çalışmalarda kıssalar birer tarihi olay olarak işlenmiş ve bunun doğal sonucu olarak yer, şahıs, zaman ayrıntıları verilmiştir. Bunun başlıca nedeni Kur'an'ın kendinden önceki (tahrif edilmemiş) kitaplar ile içerik açısından paralellik arz etmesidir.²² Hâlbuki kıssalar, salt tarihi bir bilgiyi vermek üzere Kur'an'da yer almazlar. Kıssaların Kur'an'ın indiği döneme ve sonraki dönemlere uzanan yansımaları vardır.²³

İlâhî vahyin özünün bir olması, kıssaların ayrıntı kısımlarının öğrenilmesinde her ne kadar artı bir değer gibi görünse de, zamanla bu rivâyetlerin çoğalması bu alanda bir kafa karışıklığı meydana getirmiştir. Öyleki Kur'an-ı Kerim'in kıssalarda işaret ettiği gerçekler ve hidâyete yönlendirme çabası, bir takım gereksiz ayrıntılarla gölgelenmiştir. Bu da Kur'an-ı Kerim'in yüce mesajına zarar vermiştir. Bunun önüne geçmenin yegâne yolu, tefsir kaynaklarında “İsrâîliyyât” olarak adlandırılan bu haberlerin tespit edilmesi ve

¹⁹ Zerkeşî, Bedruddin Muhammed, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Daru't-Türâs, Kâhire, 1988, III, s.29.

²⁰ Şimşek, s. 341.

²¹ Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Kılıç, Sadık, *Kur'ân Kıssalarının Anlam ve Değeri* (IV. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu) s. 77-78.

²² Demir, Şehmus, *Mitoloji-Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*, Beyan yay., İstanbul 2003, s. 88-89.

²³ Şimşek, M.Said, *Tarihte ve Günümüzde Kur'an İlimleri ve Tefsir Usulü*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, VIII (2008), sayı:3, s. 126.

ayıklanmasıdır. Bu da ancak İsrâîliyyâtın ne olduğu ve kısımlarının neler olduğunu bilmekle mümkündür.

Biz burada “Kıssalar ve İsrâîliyyât” başlığıyla kısa bir giriş yaptıktan sonra İsrâîliyyât ve kısımlarını vermeye çalışacağız.

1.4. Kıssalar ve İsrâîliyyât

İsrâîliyyât, kelimenin kökeni (إسرائيل) itibariyle ilk bakışta Yahûdî kaynaklarda geçen ve tefsir kitaplarına giren bilgileri ifade ediyor görünse de, bu kavram, Yahûdî, Hristiyan ve daha başka İslâm dışı kaynaklardan aktarılan bilgileri kapsamaktadır.²⁴ Kur'an'ın önemli bir bölümünü oluşturan Kur'an Kıssaları da ister istemez bu alanda oluşan bilgi kirliliğinden nasibini almıştır.

Kur'an-ı Kerim'de geçen birçok kıssanın ayrıntılarının verilmeyişi, insanların merak duygularını kamçılamış ve onları daha fazlasını öğrenmeye itmiştir. Durum böyle olunca insanlar bu tür bilgileri en yakın kaynağından öğrenmek için ilk dönemde yeni müslüman olmuş Ehl-i Kitaptan sahabeleri tercih etmişlerdir. Kur'an, Tevrat ve İncil'de özde müşterek olan bazı kıssalarla ilgili olarak Ehl-i Kitab Yahûdî ve Hristiyanlardan alınan cevaplar, tenkid süzgecinden geçirilmeden zamanla tefsir kitaplarına girmiştir. Asırlar boyunca, din bilginlerinden bazısı, bir öncekinin eserine başvurmak sûretiyle aynı şeyi tekrar etmiş ve hayal mahsulü bir takım düzmece bilgiler oluşmuştur. Bu hayal mahsulü şeyler, bazen Kur'an'da anlatılan kıssadan 20-30 misli daha fazla bir yekûn meydana getirmiş, bazı hallerde kıssanın aslı ile son anlatılan/aktarılan arasında irtibat diye bir şey kalmamıştır.²⁵ Kıssacılar ve vaizler konuşmalarında âyetlerden çok bu kıssaları anlatmaya başlamış, bu da Kur'an'ın özünden uzaklaşmayı,²⁶ tevhid ve hidâyetten sapmayı beraberinde getirmiştir.²⁷

Kıssaların başka bir özelliği de, olayların ayrıntılarına girmekten ziyade, verilmek istenen mesajın önem kazanmasıdır. Bundan dolayı, onlarda söylenen şeyle iktifa edilmez, alınacak derslere dikkat çekilir. Tefsir kaynaklarında birçok peygamberin kıssalarına yer verilir. Söz konusu kıssalar peygamberlerin hayatı, Hakk'ın yoluna davette karşılaştıkları güçlükler ve mu'cizeler gibi ana gayeye matuf konular yerine, Nûh'un gemisinin ölçüsü ve yapıldığı ağacın cinsi, Hızır'ın öldürdüğü çocuğun ismi, cennet'ten indiği zaman Hz. Âdem'in

²⁴ Yargıcı, Atilla, *Tefsirde İsrâîliyyât Konusuna Eleştirel Bir Bakış*, HÜİF Dergisi sayı: 15, 2006, s. 51.

²⁵ Aydemir, Abdullah, *Tefsirde İsrâîliyyât*, Beyan Yay, İstanbul 2000., s. 103.

²⁶ Yargıcı, s. 51.

²⁷ Demir, s. 93.

yanında getirdikleri, Hz. Musa'nın Âsa'sının hangi ağaçtan yapıldığı gibi haberlerin, tefsir kaynaklarına yansımaları, İsrâîliyyât olarak algılanmaktadır. Bu gibi haberler, ilk dönem rivâyet tefsirlerinde daha fazla görülmektedir.²⁸

Bu dönemdeki bazı müfessirler, bu haberlerin İsrâîli haberler olduğunu bile bile, Kur'an-ı Kerim'deki kıssaların açıklığa kavuşturulması, mübhem olan yerlerin tayini, zaman ve mekânların gösterilmesi gibi hususlarda mevcut İsrâîliyyâtı nakletmekten geri durmamışlardır.

İsrâîliyyâtın İslâm toplumunda yayılmasında "Kassâs"ların da ayrıca büyük rolü olmuştur. Bu kassâs'lar daha ziyade Kur'an müfessiri olarak ortaya çıkmışlar ve dinleyicilerine, Kur'an-ı Kerim'in kısa ve kapalı olan hususları ile ilgili doyurucu bilgiler vermeye çalışırlardı. Bu bilgilerin kaynağı da, daha ziyade Ehl-i Kitap mensuplarıydı. Duyduklarına kendi hayal dünyalarından da bir şeyler katarak, öğrencilerine bir şeyler aktarırlardı. Şurası enteresandır ki bu adamlar, hayal mahsulü olan ve hiçbir şekilde insanların muhtaç olmadığı ve ebediyen olmayacağı bilgilerine, çoğunlukla güvenilir kişilerden müteşekkil bir sened eklemeyi ihmal etmezlerdi. İşte bu yolla da pek çok şey tefsirlere girme fırsatı bulmuştur.²⁹

Yukarıda saydığımız peygamber kıssalarının yanında, aynı başlık altında değerlendirebileceğimiz Ashâb-ı Kehf, Ashâb-ı Ress, Ashâb-ı Uhdûd, Tâlût-Câlût ve Hârût-Mârût gibi Kur'an-ı Kerim'de bahsi geçen bir takım kıssalar da bundan nasibini almıştır. Bize düşen bu kıssalar ile ilgili asılsız ve hiçbir gerçekliği olmayan haberleri tespit etmek ve bunları ayıklamaktır.

Tabi bu tespitleri sağlıklı bir şekilde yapabilmek ancak İsrâîliyyât'ın ne olduğu ve tefsir ilmine nasıl girdiği ile ilgili bilgi sahibi olmamıza bağlıdır. Şimdi bu konu ile ilgili fazlaca geniş olmasa da, biraz malumat vererek İsrâîliyyâtın kısımlarına geçelim.

1.5. İsrâîliyyâtın Tefsire Girişi

Tefsir Tarihi kaynaklarında her ne kadar İsrâîliyyâtın Tâbiûn döneminde yoğun bir şekilde tefsire sirâyet edildiğinden bahsedilse de, İsrâîliyyâtın tefsire girişi sahabe dönemine dayanmaktadır.³⁰

²⁸ Aydemir, s. 263-267.

²⁹ Aydemir, s. 76.

³⁰ Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed, *El-İsrâîliyyât ve'l-Mevzuat fî kutubi't-Tefsir*, Kahire, Trs, s.94.

İsrâîliyyât genel anlamda tefsir ve hadise sızmadan önce, İsrâîli kültür cahiliye döneminde Arap kültürüne karışmıştı. Çok önceleri Arap Yarımadasına göç eden ve büyük çoğunluğunu Yahûdîlerin oluşturduğu Ehl-i Kitaptan bir grup cahiliye döneminde Arapların arasında yaşamaktaydı. Yahûdîler Arap yarımadasına göç etmekle kalmamış, dini kitaplarına dayalı kültürlerini, bunların şerh ve yorumlarını keza peygamberlerinden ve hahamlarından nesilden nesile kendilerine aktarılmış olan bilgi ve kültürleri de yanlarında getirmişlerdi.³¹

Araplar Kur'an'ın bize haber verdiği üzere,³² kışın Yemen'e, yazın da Şam'a olmak üzere iki yolculuk yaparlardı. Yemen ve Şam'da pek çok Ehl-i Kitap bulunmaktaydı. Bunların çoğunluğunu ise Yahûdîler teşkil etmekteydi. Tabii olarak, buralara yerleşen Yahûdîler ile Araplar arasında karşılıklı görüşmeler, konuşmalar oluyordu. Hiç şüphesiz bu karşılaşma ve görüşmeler Yahûdî kültürünün Arap kültürüne girmesinde önemli bir etkendi.³³

Ancak şunda da şüphe yoktur: O dönem Arapların Yahûdî kültüründen istifadeleri sınırlı ve kısıtlı idi. Araplar ekseriyet itibariyle ümmî bir millettir. Bunun Kur'an ve hadîste müteaddid ifadelerini bulmak mümkündür:

*“...Kendilerine kitap verilenlerle ümmilere (Arap müşriklerine) de dedi: Siz de İslâm'ı kabul etiniz mi? Eğer İslâm'a girerlerse muhakkak doğru yolu bulurlar. Eğer yüz çevirirlerse artık sana düşen ancak tebliğdir.”*³⁴

*“O, ümmîler içinde kendilerinden (kendilerine) bir peygamber gönderendir.”*³⁵

Yine bir hadiste Hz. Peygamber bir vesile ile: “Ben ümmî olan bir kavme gönderildim” buyurmuştur.³⁶

Şurası bir gerçektir ki, ilim bakımından fazla ilerlememiş olan kişiler yani bir manâda ümmî olanlar, her şeye karşı merak ve öğrenme isteğiyle doludurlar. Hiçbir kimseyi alâkadar etmeyen bazı hususlar icabında onların dikkatlerini cezbedebilir. Her şeyi öğrenmek, her şeyin aslına ermek isterler. Bu psikolojik bir haldir. Bir ölçüde bunu normal karşılamak gerekir.³⁷

³¹ Zehebî, M.Hüseyin, *El-israiliyat fi't-tefsir ve'l-Hadis*, Mektebetu Vehbe, Kahire 1990,, s. 30.

³² Kureyş, 106/1-7.

³³ Zehebî, s. 31.

³⁴ Ali imran, 3/20.

³⁵ Cuma, 62/2.

³⁶ Tirmizî, Kıraat, 10.

³⁷ Aydemir, s. 45.

Çoğunluğu ümmî ve saf bir kalbe sahip olan bu yeni îman etmiş kimseler, merak ettikleri bazı şeyleri, evvelce kendilerinden daha üstün tanıdıkları Ehl-i Kitap ve bilhassa yahûdîlere sormaya başladılar. Çok azı hariç onlardan aldıkları cevapları, doğru kabul edenler oldu.³⁸

Çünkü Sahabe için Ehl-i Kitaptan olup da İslâma girenler tefsirin kaynaklarından sayılmaktaydı. Kur'an-ı Kerimde bir kıssa geçtiğinde sahabe bunun tafsilatını öğrenme meylinde oluyordu. Bu bilgileri almak için de Ehl-i Kitaptan yeni Müslüman olanlara müracaat ediyorlardı. Ancak şu da var ki sahabiler, Ehl-i Kitaptan olanlara her şeyi sormuyor, onların naklettikleri her şeyi de sorgusuz sualsiz kabul etmiyorlardı. Onların sözlerinin doğru veya yanlış olduğunu söylemekten imtina ediyorlardı. Bu davranışlarında Hz. Peygamberin, “Ehl-i kitaptan olanları ne red ne de tasdik etmeyin. Allah’a ve bize indirdiklerine iman ettik deyin.”³⁹ hadisi şerifinin rolü vardır.

Tabi burada bir hususu özellikle dile getirmeliyiz. O da sahabenin Ehl- i Kitab’a ahkâm ve akide ile ilgili hiçbir soru sormadığı gibi Ashâb-ı Kehf’in köpeklerinin rengi, Nûh’un gemisinin ölçüsü ve yapıldığı ağacın cinsi, Hızır’ın öldürdüğü çocuğun ismi gibi boş şeyleri de gündeme getirmediğidir.⁴⁰

Daha sonraları özellikle tefsirlerin tedvini ile birlikte Tabiun döneminde bu İsrâîli haberlerin tefsir kaynaklarına fazlasıyla girdiğini müşahade etmekteyiz.

2. İSRÂİLİYYÂT VE KISIMLARI

2.1. İsrâîliyyâtın Anlamı

İsrâîliyyât, isrâiliyye kelimesinin çoğuludur. Kelime İsrâîli bir kaynaktan aktarılan kıssa veya hadise manasındır.⁴¹ Beni İsrâile nisbeten bu şekilde kullanılmaktadır. İsrâîl Hz. Yakub’un ismidir. Yakup peygamber ise Kur’an’da zikredilen meşhur on iki Yahûdî boyunun (esbat) atasıdır.⁴² Kur’ân-ı Kerîm yahûdîlerden ekseriyya “Benû İsrâîl” (İsrâîl Oğulları) şeklinde bahseder. Buna göre Beni İsrâîl, Yakupoğulları ve ondan türeyen nesil anlamına

³⁸ Aydemir, s. 46.

³⁹ Buhârî, Kitabu’t-Tefsir, 11.

⁴⁰ Yargıcı, s. 53.

⁴¹ Hamidullah Muhammed, “İslami İlimlerde İsrâîliyyât Yahud Gayri İslami Menşe’li Rivâyetler”, (Çev.İbrahim Canan) İslami İlimler Fakültesi Dergisi, Ankara 1977,sayı:2, s.295-319; Zehebî, 1990,s. 13.

⁴² Bakara, 2/136; Al-i İmran, 3/84.

gelmektedir.⁴³ İsrâîl kelimesi İbranicede “Abdullah” yani, “Allahın Kulu” manasına gelmektedir.⁴⁴

İsrâîliyyât ilk bakışta Yahûdî kaynaklarında geçen ve tefsir kitaplarına giren bilgileri ifade ediyor görünse de bu kavram Yahûdî, Hristiyan veya daha başka İslâm dışı dinlerin kaynaklarından aktarılan bilgileri içermektedir.⁴⁵ İslâm'a ve özellikle tefsire girmiş olan yahûdî, Hristiyan ve diğer dinlere ait kültür kalıntılarıyla, dînin gerek lehine ve gerekse aleyhine uydurulup Hz. Peygambere ve O'nun muasırları olan sahabe ve müteakip nesillere izafe edilen her türlü haber, isrâîliyyat kelimesinin manâsı içine girer. Tek kelime ile İslâm'a yabancı olan her şey, bu kelimenin bünyesinde mütâla'a edilmelidir.⁴⁶

Bu tanımlamadaki geniş çerçeveye rağmen İsrâîliyyâtın özellikle Yahûdîlikten kaynaklandığını, bu konuda Hristiyanlığa ait fazla bir etkinin olmadığını Ebû Şehbe, *El-İsrâîliyyât ve'l-Mevzuat fî kutubi't-Tefsir* adlı eserinde şu şekilde ifade eder: “Doğrusu, tefsir kitaplarında yer alan Hristiyan menşeli bilgiler, Yahûdîlerin(İsrâîliyyât) vermiş olduğu bilgiler yanında yok denecek kadar azdır. Ve herhangi bir zararı da(yıkım) yoktur. Çünkü bu bilgiler ahlak, nefis tezkiyesi ve kalplerin ıslahı gibi konularda gelmiştir.”⁴⁷

İslâm'a yabancı olan her şeyi ifade için bu kelimenin seçilmesi ilmî ifadesiyle tağlib⁴⁸ kaidesinden dolayıdır. Yâni, yahûdîlere ait haberlerin Hristiyanlar ve diğer milletlerin kültürüne tercihten ötürüdür. Çünkü yahûdîlerden yapılan nakiller, diğerlerine nisbetle daha çoktur; ayrıca, yahûdî menşeli haberler daha yaygın ve meşhurdur. Yahûdîlerin müslümanlarla geniş ölçüde karışmaları, ticârî ve kültürel alış-veriş yapmalarının da bunda müessir olduğu muhakkaktır. Yahûdî ve hristiyan kültürünün, daha doğrusu bu iki din erbabına ait hurafe ve safsataların tefsirde müessir oluşunun diğer bir nedeni de, mukaddes kitabımız Kur'ân'ın bu toplumlara ve mensup oldukları dînin kitaplarına sık sık atıfta bulunmasıdır.⁴⁹

Ayrıca İslâm düşmanlarının aslı astarı olmayan iddiaları, İslâm'ı karalamak maksadıyla tefsir ve hadis kitaplarının içine sokmaları da İsrâîliyyâtın hacmini kabartmıştır.

⁴³ Ebu Şehbe, s. 12.

⁴⁴ Aydemir, s. 29.

⁴⁵ Zehebî, s. 13.

⁴⁶ Aydemir, s. 29.

⁴⁷ Ebu Şehbe, s. 14.

⁴⁸ Tağlib: İşaret ettikleri anlam yönünden benzerlik veya karışıklık meydana gelebilecek iki lafızdan birini diğerine tercih etmektir. Ebeveyn ifadesinin, anne-baba için; meşrikayn ifadesinin doğu-batı için kullanılması gibi.(Fıruzabâdi, Mu'cemü'l ves'it II/658).

⁴⁹ Aydemir, s. 29.

Bunlar İslâm düşmanlarının müslümanların inançlarını bozmak gayesiyle uydurduğu haberlerdir. Garanik masalı, Zeynep bint Cahş kıssası ve peygamberimizin onunla evlenmesi ile ilgili aslı olmayan iddialar bu uydurma haberlerin birkaç örneğini teşkil etmektedir.⁵⁰

2.2. İsrâliyyâtın Kısımları

İsrâliyyât'ı çeşitli yönlerden kısımlara ayırmak mümkündür. Sened yönünden durum şöyledir:

2.2.1. Sened ve Metin Yönünden İsrâliyyât

Sened ve metin yönünden isrâliyyât üçe ayrılır:

a- Senedi ve Metni Sahih Olan İsrâliyyât

Hadis kitaplarında yer alan ve hem sened hem de metin yönünden problem teşkil etmeyen rivâyetlerdir. Buna misal olarak: “Ey Peygamber, biz seni hakikaten bir şâhit, bir müjdeci ve bir korkutucu... olarak gönderdik” mealinde olan âyetin⁵¹ tefsiri münasebeti ile Buhari'nin sahihinde yer alan Abdullah ibn Amr ibn el-Âs'a ait bir Tevrat rivâyetini gösterebiliriz.⁵² Bu rivâyette Hz. Peygambere ait özelliklerin aynı şekilde Tevrat'ta da geçtiği ifade edilmektedir.

b- Sened veya Metin Bakımından Zayıf Olan İsrâliyyât

Hadis kitaplarında yer alan ve hem sened hem de metin yönünden problem teşkil eden rivâyetlerdir.

Senedi zayıf olana misâl ibn Cerir et-Taberî' nin naklettiği ve arşı taşıyan meleklerin tavsifi ile ilgili olan haberdur. Taberî'nin naklettiği ve Hâzin' in de tefsirine aldığı bu rivâyete

⁵⁰ Zehebî, s. 14; Yargıcı, s. 52.

⁵¹ Ahzab, 33/45.

⁵² Buhârî, Buyu, 10, Tefsir, 6; Zehebî, s. 36-37.

göre, bu meleklerden her birinin insan, öküz, aslan ve baykuş yüzüne benzer yüzü vardır. Melekler kanatlarını hareket ettirdikleri zaman şimşek meydana gelir.⁵³

Raviler arasında bulunan Şu'ayb el-Cebârî⁵⁴ Yemenlidir ve Ehl-i Kitab çevrelerinden efsanevî şeyler nakletmekle maruftur. Kendisi metrûk bir kassastır.⁵⁵

Metni zayıf olana misal: İbn Kesir' in tefsirinde zikrettiği hadise; Ka'bû'l- Ahbâr' dan nakledildiğine göre, melekler kendi aralarında insanların amellerini ve işledikleri günahları mevzu bahis ettiler. Allah tarafından kendilerine, içlerinden iki kişi seçme emri verildi. Onlar da Hârût ve Mârût'u seçtiler. Allah onlara bazı yasaklar koyarak (zina, içki, sirk vs.) yeryüzüne indirdi. Ka'b'ın dediğine göre daha akşam olmadan kendilerine yasak olan her şeyi yaptılar.⁵⁶ Hz. Ali' den nakledilen ve Zühre adlı bir yıldızın olduğunu, Hârût ve Mârût ile aralarında geçen maceradan dolayı bu hale düşürüldüğü ifade edilmektedir.⁵⁷

Her iki rivâyet incelemeye alınıp sened ve metin yönünden kritiği (tenkid) yapıldığında görülecektir ki bu anlatılanların Hz. Peygamber ile uzaktan yakından alakası yoktur.

c- Mevzu' Olan İsrâîliyyât

Hadis kitaplarında yer alan mevzu olmaları hasebiyle problem teşkil eden rivâyetlerdir. İbn Cerir' in Huzeýfe ibn el-Yemân'dan naklettiği haber; rivâyete göre Hz. Peygamber şöyle demistir: “Onlar azıp taşkınlıklar yaparak peygamberlerini öldürünce, Allah onlara Fars hükümdarı Buhtünnasr'ı gönderdi. Allah Buhtünnasr'a 700 yıl hükümdarlık nasib etti.”⁵⁸

Bu haber tamamen uydurma olan İsrâîliyyât olarak değerlendirilmiş ve Hz. Peygamber'in böyle bir şey buyurmuş olmasının asılsız ve yalan olduğu söylenmiştir.⁵⁹

2.2.2. Konusu Bakımından İsrâîliyyât

Bilindiği gibi ilâhî dinlerin inanç, ibadet ve ahlak diye sınıflandırdığımız üç temel esası vardır. Ayrıntıları farklı olsa da bu üç kategori arasında bazen geçişkenlik arzeden

⁵³ Hâzin, A'la'ud-Din Ali bin Muhammed, *Lübabü't-Te'vil fî meani't-Tenzil*, Mektebetü'l-Arabiyetü'l-Kübra, Kahire trs., IV, 66.

⁵⁴ Bak. İbnü'l-Esîr, *El-Lübâb*, I, 255.

⁵⁵ İbnü Hacer, *Lisânü'l-Mîzân*, III. 150 (den naklen Remzî Na'nâ'a, *el-İsrâîliyyat*, s. 77).

⁵⁶ Hâzin, IV, 66.

⁵⁷ Aydemir, s. 32.

⁵⁸ Aydemir, s. 32.

⁵⁹ Aydemir, s. 79; Na'nâa, Remzi, *el-isrâîliyyât ve Eseruha fî Kütübü't-Tefsir*, Daru'l-Kalem, Dîmeşk 1970., s. 79.

inaniş, ibadet ve ahlaki öğütler olabilir. Bu geçişkenlik isrâîliyyât konusunda da aynı sonucu doğurmuştur. Bir önceki başlıkta İsrâîliyyâtın sened ve metin yönünden taksimatı yapılmış ve ayrıntıları verilmişti. Burada da isrâîliyyat, haberlerin konusu itibariyle ele alınacaktır.

Konusu itibariyle isrâîliyyât üçe ayrılır:

- 1) İnançla ilgili olanlar;
- 2) İbâdet ve dînî ahkâmla ilgili olanlar;
- 3) Va'z ve nasihat gibi birinci ve ikinci kısımlarla ilgili olmayanlar.

a. İnançla İle İlgili Haberler

Dini yaşantının doğrudan inanç ve akide ile ilgili olan haberleri konu edinen rivayetlerdir.

Buhâri'nin vermiş olduğu bir rivâyette Abdullah ibn Mes'ûd şöyle demiştir: Bir kere Rasulullah (s.a.v.)'ın huzuruna Yahûdi hahamlarından bir âlim gelerek: “Ya Muhammed, biz kitaplarımızda Allah'ın şöyle tavsif olunduğunu buluyoruz.” diye şöyle bir nakilde bulundu: “Allah gökleri bir parmağında, öbür mahlûkatı da (beşinci parmağında) tutarak: Ben bütün kâinatın padişahıyım.” der. Yahûdi âlimin (Tevrat' tan naklettiği) bu haberi tasdik ederek Nebi (s.a.v.) o kadar güldü ki, hatta arka taraftaki dişleri göründü. Sonra Rasulullah (s.a.v) (Zümer, 39/67) âyetini okudu.⁶⁰

Bu rivayette görüldüğü şekliyle Tevrat'ta yer alan bilgiyle Kur'an-ı Kerim'deki bilgi çakışmaktadır.

b. İbadet ve Dini Ahkâmla İlgili Haberler

Dini yaşantının önemli bir bölümünü oluşturan ibadet ve dini hükümlerle ilgili rivayetlerdir.

Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde Abdullah b. Abbas'ın şöyle dediğini nakleder: Yahûdilerin ileri gelenleri Hz. Peygamber'e gelerek soracakları sorulara cevap vermesini isterler. Yahûdiler, Hz. Peygamber'e: “Tevrat inmeden önce İsrâiloğulları hangi yemekleri kendilerine haram kılmışlar?” diye sordular. Hz. Peygamber: “Size Tevrat'tan cevap vereyim; Ya'kub (a.s.) hastalanmıştı, bu hastalığı çok uzun sürdüğü için bir adakta bulunmuştu: “Şâyet

⁶⁰ Buhâri, Tevhid, 19.

iyileşirsem en çok sevdiğim yiyecek ve içeceği kendi nefsim haram kılacağım” demişti. Onun en çok sevdiği yemek deve eti, en çok sevdiği içecek ise devenin sütü idi” diye cevap verdi. Onlar da Rasulüllah’ ın bu söylediklerini tasdik ettiler.⁶¹

Tevrat’ta yer alan bu içeriğin Hz. Peygamber tarafından biliniyor olması ilahi dinlerin ibadet ve ahkâma dair benzer içeriklere sahip olduğunu göstermektedir.

c. Va’z ve Nasihatla ilgili Haberler

Dini yaşantının üçüncü alanı olarak yukarıda zikrettiğimiz nasihat ve öğüt içerikli rivâyetlerdir.

İbn Kesir’ in naklettiği Cüreyc Kıssası buna örnek olarak verilebilir: Cüreyc faziletli ve zahid bir kişi olup, fahişe bir kadın onu yoldan çıkarmak ister. Fahişe kadın bunu başaramayınca başka bir erkekten hamile kalır ve Veliyyü’l-Emir’e: “Cüreyc’den hamile kaldığına dair” şikâyetle bulunur. Emir, hemen Cüreyc’in yaşadığı havrayı yıkmak üzere emir verir. Yıkmağa gidenlere Cüreyc: “Biraz sabredin” der. Sonra fahişenin doğurduğu çocuğu getirtir. Çok küçük olmasına rağmen Cüreyc çocuğa, babasının kim olduğunu sorar. Çocuk: “Babam falandır” der. İsrâiloğulları çocuğun söylediklerini duyunca, Cüreyc’den özür dileyip, ma’bedini altından yapma teklifinde bulunurlar: Buna rağmen Cüreyc, ma’bedinin topraktan yapılmasını ister. İsrâiloğulları onun isteğine uyarak ma’bedini yeniden topraktan yaparlar.⁶²

Bu rivayet muhteva yönünden bezerlik arzeden ilahi dinlerin va’z ve nasihatle ilgili olanıdır ki bu, Müslüman vaizlerin sıkça vaazlarında yer verdikleri bir hadisedir.

2.2.3. İslâm’a Uyup Uymaması Bakımından İsrâîliyyât

İsrâîliyyât bu bakımdan da üçe ayrılır:

a. İslâma Uyan İsrâîliyyât

İslâm’a uygun olan İsrâîliyyâtın maksat, sahih sened ve metinlerle mu’teber hadis kitaplarımızda yer almış olan haberlerdir. Yani Hz. Peygamber’in veya sahabenin veyahut da onlardan sonra gelen nesillerin, eski milletlerin –Yahûdi ve Hristiyanların başta olmak üzere- daha ziyade dini kültürlerine ait olarak haber verdikleri ve anlattıkları şeylerdir. Kur’an-ı Kerim’de çeşitli hallerinden bahsedilen eski millet ve kavimlere dair gerek Hz. Peygamberin ve gerekse ondan sonra duyarak sahâbenin nakletmiş oldukları tefsir ve açıklamalar bu kısmın

⁶¹ Na’naa, s. 80.

⁶² Na’naa, s. 80.

içine girer.⁶³ Buna bir misal verelim: Müslim ve Buhâri'nin Said el-Hudri'den naklettikleri haber bu kabildendir.⁶⁴

Ebû Said el-Hudri Rasulüllah'tan şöyle dediğini nakleder: Bir Yahudi peygambere geerek:

“Ya Eba'l-Kasım, insanların cennete nasıl girdiklerini sana haber vereyim mi?” deyince, Rasulüllah: “Evet” dedi. Yahûdi:

“Yer bir yumak haline gelir ve cennet ehline hazır hale getirilir.” deyince, Rasulüllah bize bakıp dişleri görününceye kadar güldü.⁶⁵

Hız peygamber'in (s.a.v.) burada tebessümü verilen bilgiyi onayladığı şeklinde yorumlanabilir.

b. İslâma Uymayan İsrâîliyyât

Bu kısma giren İsrâîliyyât –hangi konuda olursa olsun- İslâm'ın esaslarına ters düşer ve İslâm'ın inanç ve ibadetleriyle çelişki halindedir. Bunları aklen ve naklen tasvibe imkân yoktur. Maalesef bu tür İsrâîliyyât da tefsirlerimize girme fırsatı bulmuştur. Bu haberler bir şahıs veya kaynaktan alınarak üzerinde ekseriyetle düşünülmemiş, tenkitçi bir zihniyetle gözden geçirilmemiştir.⁶⁶ Buna da bir iki misal verelim:

Allahu Teâlâ kainâtı yaratmaya pazar günü başladı. Yedinci günde bitirip o gün istirahat etti.⁶⁷

Başka bir örnek de:

En-Nesai, ibn Cerir et-Taberî ve ibn Ebi Hatim'in sağlam bir senedle ibn Abbas' dan rivayetlerine göre, Hz. Süleyman (a.s) bir gün helaya girmek istediğinde yüzüğünü (mührünü) “Cerade” ye vermiştir-ki bu Cerade, Hz. Süleyman (a.s)'ın en çok sevdiği hanımı idi- Şeytan Hz. Süleyman (a.s) kılığında Cerade'ye vardı ve:

“Yüzüğümü ver” dedi. Kadın yüzüğü verdi. Şeytan Hz. Süleyman (a.s)'ın yüzüğünü parmağına takınca, cinler, insanlar ve şeytanlar ona boyun eğdiler. Hz. Süleyman (a.s) işini bitirip geldi ve hanımından verdiği yüzüğü geri istedi. Kadın: “Ben onu Süleyman'a verdim” deyince Hz. Süleyman (a.s): “Süleyman benim” dedi. Kadın: “Yalan söylüyorsun, Süleyman sen değilsin” dedi.

Şeytan (Hz. Süleyman (a.s) kılığında) insanlara direktif veriyor, onlar da harfiyen tatbik ediyorlardı. Bir süre sonra Yüce Allah, Hz. Süleyman (a.s)'a tahtını geri vermeyi

⁶³ Aydemir, s. 34.

⁶⁴ Zehebî, s. 38.

⁶⁵ Buhâri, Rikâk, s. 44.

⁶⁶ Zehebî, s. 14-15.

⁶⁷ Hâzin, II, 94.

dileyince; insanlara, şeytanı inkâr edip emrini dinlememe hissini kalplerine ilham etti. Halk, Hz. Süleyman (a.s)’ın hanımlarına haber salıp sordu: “Şu ana kadar Süleyman’la aranızda bir şey geçti mi?” Hanımları: “Evet. O biz hayızlı iken, bize yaklaşıyor, hâlbuki bundan evvel böyle bir şey başımıza gelmemiştii” dediler...⁶⁸

Şüphesiz Allah elçisi olan bir insan hakkında böyle bir şey düşünülemez. Peygamberler hakkında söylenen bu tarz haberler İslâm inancıyla bağdaştırılamaz.

c. Tasdik veya Tekzib Edilemeyen İsrâîliyyât (Meskûtün’ anı)

Bu tür İsrâîliyyât, İslâmi eserlerde –özellikle tefsirde- geniş yer tutmuştur. Hemen şunu da belirtelim ki, tasdik ve tekzîb edilemeyen bu tür İsrâîliyyâta da asla müslümanların ihtiyacı yoktur. Hemen hemen baştan sona kadar, hepsi luzümsüz söz kalabalığından, hayal mahsülü efsanelerden ibarettir. Bunun çok kötü bir neticesi olarak, İslâmi olan pek çok şey, özellikle İslâm’ın ikinci kaynağını teşkil eden Hadisler bir tarafa atılmış ve kitapları doldurmuş olan bu hurâfeler İslâm namına asırlardan beri yazılmış, okunmuş, okutulmuş ve kürsülerden hakikatmiş gibi müslümanlara anlatılmış; cemaatler bunlarla ağılatılmış ve coşturulmuştur.⁶⁹ Bunun neticesinde asıl anlatılması gereken Yüce Allah’ın Kitabı ve elçisinin sünneti yerine bu türden haberler revaç bulmuştur. Buna bir iki misal verelim:

Birinci misal: “*Bir zaman Musa kavmine: Allah sizden bir inek boğazlamanızı emrediyor, demişti*”⁷⁰ âyetinin tefsiri ile ilgili olarak tefsir kitaplarında şöyle bir habere yer verilir: İsrâiloğulları arasında son derece zengin bir adam vardı. Bu adamın sadece bir kızı ve bir de yeğeni vardı. Yeğeni amcasının kızını istedi. Amcası ise yeğeninin fakirliğinden dolayı kızını vermedi. Yeğeni buna kızdı ve: “Vallahi amcamı öldürüp kızıyla evleneceğim. Malını ve diyetini de alıp yiyeceğim” dedi. Genç, amcasına vardı ve o esnada civarda bulunan bir ticaret kervanına kadar gitmesi hususunda onu ikna etti. İkisi bir gece vakti yola koyuldular. Genç, yolda amcasını öldürüp evine geri döndü. Sabah olunca, amcasının nerde olduğunu bilmiyormuş ve onu arıyormuş gibi bir tavır takındı. Ticaret erbabı olanlara varıp:

“Amcamı siz öldürdünüz, diyetini verin” dedi ve ağlamaya başladı...

Hz. Musa onları diyet vermeye mecbur etti. Fakat olay çok enteresan olduğu için, Hz. Musa’ nın gerçek suçluyu tesbiti hususunda Allah’a yalvarmasını istediler.⁷¹ Bu olay

⁶⁸ Na’naa, s. 83-84.

⁶⁹ Aydemir, s. 42.

⁷⁰ Bakara, 2/67.

⁷¹ Zehebî, s. 37-38; İbnü Kesîr, V, 329.

Kur'an'ın şu âyetinde dile getiriliyor: “Hani siz bir kimse öldürmüştünüz de, onun (katili) hakkında birbirinizle atışmıştınız”⁷² buyrulur.

İkinci misal:

Hız. İbrahim ile Nemrûd arasında cerayan eden muhtelif mücâdelelerden sonra, Hız. İbrahim'in ateşten kurtulmasını müte'âkip, Cenâb-ı Hak Nemrûd'a bir melek gönderdi ve:

“Bana îmân edersen, seni memleketinin başında bırakırım” dedi. Bu azgın adam:

“Benden başka Rab var mıdır ki ona inanayım” diye cevâp verdi. Melek ikinci defa onun yanına gelerek îmana çağırdı. Azgın kişi da'veti kabul etmedi. Melek üçüncü defa gelerek da'veti tekrarladıysa da, cebbar yine îmana gelmedi. Bunun üzerine melek ona:

“Üç güne kadar ordularını topla” dedi. Cebbar ordularını topladı. Bundan sonra Yüce Allah'ın emri ile melek, onların üzerine sinekleri musallat etti. Güneş doğduğu halde, ahâli sineklerin çokluğundan güneşi göremiyordu. Bu sinekler, onların etlerini yiyerek kanlarını içti, ancak kemikleri kaldı. Fakat hükümdara bir şey olmamıştı. Sonra Allah, ona da bir sinek musallat etti. Sinek hükümdarın burun deliğinden girdi. Hükümdar hissettiği acı ve ızdıraptan kurtulmak, sancılarını hafifletmek maksadıyla başına tokmaklarla vurduruyordu. Cebbar böylece 400 yıl ızdırap içinde yaşadı. İki elini bir araya getirerek birden (bütün hızı ve gücüyle) onun başına vuran kimse ona en büyük şefkat ve merhameti göstermiş sayılırdı. O, Cebbar ve zalim olarak 400 yıl hükümet sürdü. Allah da onu tam 400 yıl azâb içinde yaşattı ve ondan sonra canını aldı.⁷³

Bakara sûresinin 258. âyeti münâsebetiyle tefsirlere girmiş olan Nemrûd'la ilgili bu rivâyet “meskûtün anı” isrâîliyyata dair güzel birer örnektir. Bu gibi rivâyetlerde yapılması gereken bunları aktarmamak ve bu gibi gereksiz rivâyetlerle meşgul olmamaktır.⁷⁴

⁷² Bakara, 2/72.

⁷³ Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid (v. 310/923), *Câmiü'l-Beyân an Te'vili Ayi'l Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Daru'l-Alemi'l-Kütüb, Kahire 2001., IV, 572; İbnü'l Kesîr, I, 687.

⁷⁴ Ebu Şehbe, s. 107.

İKİNCİ BÖLÜM

HÂRÛT VE MÂRÛT

1. HÂRÛT VE MÂRÛT KİMDİR

Çalışmamızın birinci bölümünde, hazırlık olsun diye "kıssa" ve "İsrâîliyyât" konularını vermeye çalıştık. Zira Tefsir kaynaklarımızda Hârût ve Mârût Kıssası olarak geçen olayın, ilgili olduğu kavramların bilinmesinin, meselenin anlaşılmasını kolaylaştıracağı kanaatindeyiz. Şimdi de, olaya girizgâh mahiyetinde kıssanın baş aktörleri konumunda olan Hârût ve Mârût'un kelime anlamı ve bazı i'râb özelliklerini vermeye çalışalım.

1.1. Hârût ve Mârût'un Kelime Anlamı ve İ'râb özellikleri

Öncelikle şunu belirtmemiz gerekiyor ki; bu iki kelime Arapça asıllı olmadıklarından ve tefsir kaynaklarımızda kelime anlamından ziyade i'râb özellikleri üzerinde durulduğundan biz de aynı yolu takip ederek ulaşabildiğimiz bilgileri sunmaya çalıştık.

Hârût Mârût kelimeleri yabancı ve gayrı munsarîf⁷⁵ olan iki isimdir. Eğer bu iki kelimenin “الْهَرْت” ve “الْمَرْت” kelimelerinden türetildiği kabul edilirse ki “kırmak” anlamına gelir, bu durumda munsarîf olurlar.⁷⁶

Diğer bir görüşe göre; bunlar Süryanice iki özel isimdir.⁷⁷ Bunları melek kabul eden görüşe göre özel yabancı isim olmaları⁷⁸ veya ‘الملكين’ kelimesine atfı beyan olmaları⁷⁹ hasebiyle nasb okunurlar.

Bu iki kelimeyi âlimlerin çoğunluğu “ta” harfinin fethasıyla okumuştur. Bu iki kelimenin Melîkeyn kelimesinden bedel⁸⁰ olduğu ve gayrı munsarîf olmaları hasebiyle cer alametinin fetha olduğunu belirtmişlerdir.

⁷⁵ Gayrı Munsarîf : Nekra olduğu,yani başında (ل) takısı bulunmadığı ve başka bir isme muzaf olmadığı zaman kesra ve tenvin kabul etmeyen isimlere denir.(Arapça dilbilgisi, İbrahim Sarıms, s.134,Esra Yay., Konya 1995)

⁷⁶ Râzi, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin (v. 606/1209), *Mefatihü'l-Gayb*, Dârü'l-Fikr, Beyrût 1981, III, 238; Beyzâvî, Ebû Saîd Nâsîrüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed (v. 685/1286), *Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrût trs., I, 98; Ebu Hayyân, Muhammed bin Yusuf, thk. Adil Ahmed Abd, *el-Bahrü'l-Muhîd*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1993, I, 498; Krş. el Kehle, Ömer Abdu'l Vahhab, *Mecelletü Külliyyeti'l Ulumi'l İslamiyye*, 2009, III, 5.

⁷⁷ Beğavî, Ebû Muhammed Muhyissünne Hüseyin b. Mesud Beğavî (v. 516/1122), *Mealimü't-Tenzil*, thk. Muhammed Abdullah Nemr, Dârü't-Tayyibe, Riyad 1993, I, 129; Hâzin, I, 73; Sa'lebî, Ebu İshak Ahmed, *el-Keşf ve'l- Beyân*, thk. Ebu Muhammed b. Aşur, Daru İhyai Tüрасü'l-Arabi, Beyrût 2002, I, 245.

⁷⁸ Beğavî, I, 129, Hâzin, I, 73.

⁷⁹ Râzi, III, 238; İbn Cüzeyy, Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ahmed, *et-Teshil li Ulumi't-Tenzil*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1995, I, 77; Nesefî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Medârikü't-Tenzil ve Hakaikü't-Te'vil*, thk. Yusuf Ali Bedivi, Daru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrût 1998, I, 116.

Diğer bir görüş bunların "الناس" kelimesinden bedel olduğunu ve nasb alameti olarak fetha aldığını ifade etmiştir. Bu durumda bunlar iki melek ismi olmazlar.

Bunları iki kabile olarak kabul edenler; "الشَّيَاطِين" kelimesinden bedel yaparak fetha üzere nasb okurlar.

"الشَّيَاطِين" kelimesini ref okuyanlar ise Hârût ve Mârût'un kınayan şeklinde konumlandırırlar. Bu durumda anlam "Hârût ve Mârût adında iki kabile kınadılar" şeklinde olur.⁸¹

Son ve şaz⁸² kabul edilen okuyuş "الملكين" kelimesinin lam harfinin kesrasıyla okunmasıdır ki, bu durumda melikeyn kelimesinden bedel olurlar. Ama eğer bu kelime (Melikeyn) Hz.Davut ve Hz. Süleyman (a.s) olarak tefsir edilirse bu durumda Hârût ve Mârût "الملكين" kelimesinden değil, "الشَّيَاطِين" kelimesinden yukarıda bahsettiğimiz şekliyle ref veya nasb okunur.⁸³

Hasan ve Zühri, Hârût ve Mârût'u ref ile okudular. Bu durumda "تَتَلَوُ الشَّيَاطِينُ" ifadesinde yer alan "الشَّيَاطِين" kelimesinden bedel olarak ifade edilir. Burada zamir takdir edilerek "هما هاروت وماروت" diye ifade edilir.⁸⁴

1.2. İslâm Öncesi Dinlerde Hârût Mârût

Arapça asıllı olmayan Hârût ve Mârût kelimeleri⁸⁵ Kur'an'da bir âyette (Bakara 2/102) geçer. Bazı hadislerde nakledilen, tarih ve tefsir kitaplarında ayrıntılı bir şekilde yer alan Hârût-Mârût Kıssası, farklı isimlerle İslâm'dan önceki dinlerde de görülür.⁸⁶

Hârût-Mârût kelimelerinin menşeiyle ilgili çeşitli görüşler vardır. Bazı araştırmalar, Hârût- Mârût'u ilk defa zerdüştlüğün dinî metinlerinde yer alan Haurvatat ve Ameretat ile aynı saymıştır. Buna bağlı olarak Ermeni dinî terminolojisinde iki çiçek ilâhının adı olan Hawrot ve Mawrot da bunlarla ilgili kabul edilmiştir. Öte yandan Hinduizm'in en eski kutsal

⁸⁰ Bedel: Ya açıklamak veya pekiştirmek için bir isimden sonra, başka bir ismin getirilmesine bedel denir. (Arapça Dilbilgisi, İbrahim Sarmış, Esra Yay., Konya 1995, s.176)

⁸¹ Ukberi, Ebu'l-Beka Abdullah, *et-Tıbyan fi İ'rabi'l-Kûr'an*, Daru'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût trs., I, 99.

⁸² Kadı İyad, Ebu'l-Fadl, *eş-Şifa Bi Ta'rifü Hukuki'l-Mustafa*, Mektebetü'l-Hukumeti Dubey, Dubai 2013., I, 173.

⁸³ Sa'lebî, I, 245; Beğâvî, I, 129; İbn Atiyye, Ebu Muhammed Abdu'l-Hak b. Ğalib (v.546), *el-Muharrerü'l-Vecîz*, thk. Abdus'Selam Abduş'Safî Muhammed, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 2001., I, 187; Hâzin, I, 74; Ebu Hayyân, I, 498.

⁸⁴ İbn Atiyye, I, 187; Râzi, III, 238, Ebu Hayyan, I, 498.

⁸⁵ Bkz. Mevhub b. Ahmed El-Cevaliki, s.629.

⁸⁶ Demirci, Kürşat, "Hârût ve Mârût", DİA, İstanbul 1997, XVI, 262.

kitabı olan Veda'da fırtına ilahları kabul edilen Mârût'lardan söz edilmekte ise de bunlarla Kur'an'daki Mârût arasında bir münasebet kurmak zordur.⁸⁷

İslâmî literatürde Hârût ve Mârût hakkında nakledilen rivâyetlerin çoğu, ayrıntılarında yer alan az farklılıklarla, son dönem Yahûdî tefsir kitaplarından olan Midraş Avkir'de bulunur. Buradaki rivâyet kısaca şöyledir: Tufandan sonra putperestliğin hala sürmesi Elohimî kızdırır. Şemhazai (Bazı kaynaklarda Azza veya Uzza) ve Azael adında iki melek Tanrı'ya insanı yaratmasının kötü olduğunu söylerler; çünkü insanlar yeryüzünde bozgunculuk yapmışlardır. Bu iki melek yeryüzüne indiklerinde insanlar arasında Tanrı'nın hükmünü yayacaklarını vaad edince Tanrı onları yeryüzüne gönderir. Dünyaya indikten sonra Şemhazai, Ester adında güzel bir kıza rastlar ve ona âşık olur. Ester kendisini gökyüzüne çıkaracak olan Tanrı'nın adını zikretmeyi öğretinceye kadar Şemhazai'ye teslim olmayacağını söyler. Bunun üzerine Şemhazai ona Tanrı'nın adını zikretmeyi öğretir ve Ester bu ismi zikrederek semaya yükselmeyi başarır.⁸⁸

İlerleyen bölümlerde tefsir ve hadis kaynaklarımızda yer alan Hârût ve Mârût Kıssası'nı "Yeryüzüne İnən İki Melek" başlığı ile vereceğimiz hikâye, burada bahsedilenden pek de farklı değildir. Yalnız başına bu bilgi dahi kıssa ile ilgili anlatılanları, isrâîliyyât başlığı altında değerlendirmemiz ve tahlile tabi tutmamız gerektiğini göstermektedir.

Ancak bu değerlendirme ve tahlil aşamasından önce, Hârût ve Mârût'un kim olduklarına dair genel bir çerçeve sunmaya çalışalım.

1.3. Hârût ve Mârût Nedir/Kimdir?

Hârût ve Mârût kıssası ile ilgili ortaya çıkan en temel kategorik yaklaşım şüphesiz bu iki varlığın ne oldukları ile ilgilidir. Buradan hareketle bu varlıkların melek olmaları veya bunun dışında bir takım ihtimaller söz konusudur.

Biz de meseleyi bu açıdan ele alarak, olayın bu kısmı ile ilgili kafa karışıklığını gidermeye çalışıp daha sonra diğer başlıklara geçmeyi uygun gördük. Zira bu iki kelimenin okunuşu ile ilgili oluşan farklılıklar, bunlar ile ne kastedildiği yönünde farklı yorumlara sebebiyet vermiştir. "الملكين" kelimesinde yer alan lammın fetha ile okunuşu bu varlıkların melek oldukları (eğer öyleyse bunların kimler olduğu); kesra ile okunuşu bu varlıkların kral

⁸⁷ Demirci, Kürşat, "Hârût ve Mârût", DİA, İstanbul 1997, XVI, 262.

⁸⁸ Demirci, Kürşat, "Hârût ve Mârût", DİA, İstanbul 1997, XVI, 262.

mı veya bazı salih insanlar mı oldukları vb. bir takım ihtilaflı görüşlere neden olmuştur. Meşhur olan okuyuş "الملكين" kelimesinin fetha ile okunmasıdır.⁸⁹

1.3.1. Hârût ve Mârût'un Melek Olduğunu Söyleyenler

Hârût ve Mârût'un kim oldukları ile ilgili en temel yaklaşım, bu iki varlığın melek olduklarına dair görüştür. Bununla ilgili olarak:

“Bunlar gökyüzünden inmiş ve adları Hârût ve Mârût olan iki melektir” denmiştir. Bu görüş İbn Ebî Hâtim'in Ali bin Ebî Talib'den bildirdiği görüştür. Bu aynı zamanda Taberî⁹⁰ ve Beyzâvi⁹¹'nin de görüşüdür.

Bu görüşte olanlar da kendi içinde bu olayı iki görüş altında değerlendirmişlerdir.

1. Bunlar; meleklerin, âdemoğullarını kınadıkları vakit, kendilerine şehvet isti'dâdı verilmek üzere kendi aralarında seçmiş oldukları iki melektir.⁹² Katâde ve Zührî bu görüştedir.⁹³
2. Bunlar yeryüzünde insanlara sihri öğretmek ve bunun (sihrin) insanı küfre sürüklediğini uyarmak üzere görevlendirilen iki melektir.⁹⁴ Katâde bu iki meleğin insanlara sihir öğrettiklerini ancak kendilerinin birer imtihan vesilesi olduğunu ve küfre düşmemeleri noktasında bu sihri başkalarına öğretmemek üzere söz aldıklarını ifade eder.⁹⁵

Yüce Allah'ın iki meleği sihri öğretmek üzere yeryüzüne indirmesinin imkânsız olmadığı tespitini yapan Râzî birkaç açıdan bunu değerlendirmeye tabi tutar. Şöyle ki:

- a. Hz. Süleyman (a.s) döneminde sihir ve sihirbazlar oldukça yaygınlaşmıştı. Hatta değişik türden sihir çeşitleri de ortaya attılar. Bir müddet sonra bu sihirbazlar peygamberlik iddiasında bulundular ve insanları da buna inandırdılar. İşte böyle bir ortamda Allah, yalancı peygamberlik iddiasında bulunan bu insanları ve işlerini tanısınlar diye sihrin türlerini öğretmek üzere iki melek gönderdi.

⁸⁹ Kadı İyad, 2013., s.142.

⁹⁰ Taberî, I, 323.

⁹¹ Beyzâvî, I, 97.

⁹² Neseî, I, 116.

⁹³ San'anî, Abdur-Rezzak b.Hemmâm, *Tefsirü'l-Kûr'an*, thk. Mustafa Müslim Muhammed, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1989., I, 53.

⁹⁴ Şa'ravi, *Tefsiru's-Şa'ravi*, Mecme'u'l-Buhûsi'l-Arabiyye, Kahire 1991, I, 507.

⁹⁵ San'anî, I, 53.

Râzî bununla ilgili olarak: “ Şüphe yok ki sadece bu neden, ulaşılması hedeflenen en güzel amaçları gerçekleştirmektedir.” der.⁹⁶

- b. Mucizenin sihirden farklı olduğu bilgisi, ancak mucize ve sihrin hakikatini bilmeye bağlıdır. Hâlbuki insanlar sihrin mahiyetinden habersiz idiler. Yüce Allah sihrin mahiyetini anlatsınlar diye bu iki meleği gönderdi.⁹⁷
- c. Allah’ın salih kulları arasında sevgiye neden olan, Allah’ın düşmanları arasında ise ayrılığa sebep olan bir sihir ilminin mubah olduğunu söylemek imkânsız/muhal değildir. Bu iki melek böyle bir sihir bilgisini öğretmek üzere gönderildiler. Sonraları insanlar bunu, salih kulların arasını açmak, Allah düşmanlarının da arasını yapmak için o iki melekten öğrendiler.⁹⁸
- d. Belki de cinlerin yanında çeşitli sihirler var idi. İnsanlar ise herhangi bir sihir getiremiyorlardı. Bunun üzerine Allah, insanlara ve cinlere karşı koyabilecekleri kadar sihir öğretmek üzere bu iki meleği gönderdi.⁹⁹

1.3.2. Hârût ve Mârût’un Melek Olmadığını Söyleyenler

Hârût ve Mârût’un kim oldukları ile ilgili ikinci temel yaklaşım bunların melek olmadıklarına dair görüştür. Hârût ve Mârût’un melek olmadığını iddia edenlerin görüşlerini de şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Bunlar Bâbil halkından insanlara sihri öğreten iki cüsseli¹⁰⁰ kâfir adamdır. Bu Hasan Basri¹⁰¹ ve Dehhak¹⁰²’tan aktarılan görüştür. İbn Abbas; Bunlar sihir yapan iki adamdır.¹⁰³ demiştir.

Kâsımî bu konu ile ilgili olarak şunları söyler: Hârût ve Mârût Bâbil’de takvaları ve salih olmaları ile tanınmış ve insanlara sihri öğreten iki melek idi. İnsanların bu iki melek hakkındaki iyi düşüncelere sahip olmaları bunların insanların gözünde gökten indikleri düşüncesine götürdü. Ve aynı zamanda bunların öğrettiklerinin de Allah’tan gelen vahiy

⁹⁶ Râzî, III, 238.

⁹⁷ Râzî, III, 238.

⁹⁸ Râzî, III, 238.

⁹⁹ Râzî, III, 238.

¹⁰⁰ Arapça ifade olarak(عاج): 1-Eşek;2- iri cüsseli vahşi eşek; 3- İri vücutlu kafir; 4- Mutlak bir ifade olarak kafir anlamına gelir.(Bknz.: Er-Raid, Cübran Mes’ud, Beyrût)

¹⁰¹ Beğâvî, I, 129; İbn Atiyye, I, 187; Râzî, III, 236; Hâzin, I, 74; İbn Cüzeyy, I, 77.

¹⁰² İbn Ebî Hatim, Abdurrahman b. Muhammed b. İdris, *Tefsiru’l-Kûr’ani’l-Azim*, thk. Es’ad Muhammed Tayyib, Mektebetü Nizar El-Bâz, Riyad 1997., I, 189.

¹⁰³ Beğâvî, I, 129; Hâzin, I, 74; Ebu Hayyân, I, 497; Suyûtî, Ebü’l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyûtî(v. 911/1505), *Tefsirü’l-Celaleyn*, Daru ibn Kesîr, Dimeşk trs), I, 22.

kaynaklı olduğunu düşündüler. Bu iki adamın sihre (mekr/hile) dair bilgileri ve insanların bu sihirli ilgili iyi niyetli yaklaşımlarından dolayı bunlar sihri öğrenmek isteyen her kim olursa “Biz bir fitneyiz (imtihan aracıyız) sakın inkârcı olma.” diyorlardı.

Yani " Biz imtihan aracıyız. Senin şükür mü edeceğini yoksa küfre mi gireceğini sınamaya geldik. Ve biz sana inkârcı olmamanı tavsiye ediyoruz." diyerek sahip oldukları ilmin ilâhî kaynaklı olduğunu ve kendilerinin ancak iyiliği (hayr) dilediklerini ifade ediyorlardı.¹⁰⁴ Bu muhakkiklerin çoğunluğunun görüşüdür.¹⁰⁵

2. Bunlar vakar sahibi iki adamdır. Melek kılığına girdiler. İnsanların bunlarla olan ilişkileri/ünsiyetleri o derece ilerledi ki, insanlar onları yücelttiler ve onlar kral gibi oldular.¹⁰⁶

Menar yazarı Reşid Rıza şöyle demiştir: Bu, bir takım seçkin sıfatlara sahip kişiler hakkında insanların ortaya koyduğu durumdur. İnsanlar bu ve buna benzer kimseler için " Bu bir melek, bu insan değil." derler. Bu şuna benziyor; insanlar arasında zenginliğiyle ve seçkin kişiliğiyle temayüz eden ve insanların kendisine muhtaç olduğu kimseler için halk tarafından kullanılan " Allah ne güzel yaratmış, bu kendi zamanının hükümdarı." gibi ifadelerde karşılık buluyor.¹⁰⁷

Bu konuda Kasımî'nin görüşü şöyledir: (Melikeyn) ifadesi o günün şartlarında insanların geleneksel (örf) olarak kullandığı bir ifadedir. Bu, Yunan ve Mısır mitolojisindeki iyilik ve kötülük tanrısı veya bir müslümanın her ne kadar inanmasa da Tanrı'nın bir bedende bulunmasının imkânsızlığından bahsetmesi gibi bir şeydir.¹⁰⁸

3. Bunlar İki salih kraldır.¹⁰⁹

4. Bunlar Dâvûd ve Süleyman aleyhisselamdır. Bu Abdurrahman İbn Ebza'nın görüşüdür.¹¹⁰ Bu durumda âyette geçen (ma) nefy (olumsuzluk) edatı olarak ele alınmıştır.¹¹¹

¹⁰⁴ Kâsımî, Muhammed Cemâleddîn, *Mehâsinü't-Te'vîl*, Daru'l İhyâu Kütübî'l-Arabi, Beyrût 1957., II, 210.

¹⁰⁵ Kâsımî, II, 211.

¹⁰⁶ Rızâ, Muhammed Reşid, *Tefsirü'l-Menâr*, Dârü'l-Menâr, Kahire 1954., I, 402.

¹⁰⁷ Rızâ, I, 402.

¹⁰⁸ Kâsımî, II, 210.

¹⁰⁹ Râzi, I, 630.

¹¹⁰ İbn Atiyye, I, 187; Ebu Hayyân, I, 497; Rıza, I, 402.

¹¹¹ İbn Atiyye, I, 187; Ebu Hayyan, I, 498.

5. Bunlar İsrâîloğullarından iki kral idi. Allah onları garib (ucube) varlıklara dönüştürdü. Bu olay Semerkandî tarafından anlatıldı (hikâye edildi).¹¹²
6. Bunlar iki şeytandır.¹¹³ Bu görüş aynı zamanda bu konu ile ilgili İbn Hazm'ın görüşünü temsil eder.¹¹⁴
İbn Atiyye'nin görüşü şöyledir: "الملكين" ifadesi lam harfinin kesra ile okunmasında Davut ve Süleyman aleyhisselam; lam harfinin fetha ile okunmasında ise Cebrâîl ve Mikâîl olarak tefsir edildiğinde, Hârût ve Mârût "الشَّيَاطِين" kelimesinden bedel olurlar.¹¹⁵
7. Bunlar şeytanlardan iki kabiledir.¹¹⁶ İbn Hacer bu görüşün zayıf bir görüş olduğunu söyler.¹¹⁷

İbn Hazm diğer bir görüşünde; bunların Allah'ın kendilerine şeriat indirdiği, sonra da bu şeriatı bozarak küfre düşüklerini ifade eder. Ya da bunlar Allah'ın meleklerinden iki melek idi; Allah onlarla hak bir şeriat gönderdi ve sonra da onu neshetti, bu nedenle önceden gönderilip, sonra nesh edilen bu emri işlemeyi küfür saydı.¹¹⁸

Konuyu “*Babil’de Hârût ve Mârût’un Melekliği*” adlı bir makaleyle ele alan Ekrem SARIKÇIOĞLU, Hz. Musa (a.s.) zamanında yapılması istenen Ahid sandığını taşıyan rahipler için Kur’an’ın mecazî anlamda “melek” deyimini kullandığını ifade ederek şu tespitte bulunur:

“Hârut ve Mârut isimli kimselerin, Bâbil havrasında görevli, “melek” ünvanlı iki beşerî varlık, bilge rahip olduklarını görüyor, âyetlerin de “müteşabih” âyetlerden olduğunu, “melek” kelimesinin mecazî anlamda kullanıldığını anlıyoruz. Zaten Babillilerdeki sihir ve büyü geleneği, Sümerlilerden Babillilere geçmişti. Kendilerinden önce de vardı. Ancak büyü yapılması Bâbil’de de yasaktı, yapan şiddetle cezalandırılırdı. Hârut ve Mârut isimli Yahudi rahipler öğrencilerine büyüün haram ve yasak olduğunu öğretirken, büyüden korunma mahiyetinde bazı duaları da öğretmiş olmalıdırlar. İslam’daki Felak ve Nas sureleri gibi. Sürgün zamanının Yahudi büyücüleri bu bilgileri çarpıtarak, putperest Babil büyücüleriyle karıştırarak halka helal, sahih bilgilermiş gibi anlattıkları muhakkaktır. Nitekim bizdeki büyücülerin de Kur’an âyetlerini ve Esmâü’l-Hüsna’yı büyülerinde kullandıklarına şahit

¹¹² Kadı İyad, I, 173.

¹¹³ Ebu Hayyan, I, 497.

¹¹⁴ İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed(v.456), *El-Fasl Fi'l-Mileli ve'l Ehvâi ven-Nihal*, thk. Muhammed İbrahim Nasr, Daru'l-Cil, Beyrût 1991, IV, 32.

¹¹⁵ İbn Atiyye, I, 187.

¹¹⁶ Ebu Hayyan, I, 498.

¹¹⁷ El-Askalani, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer, *Fethu'l-Bâri*, Mektebetü'l-Melik Fahd, Riyad trs., X, 234.

¹¹⁸ İbn Hazm, IV, 32.

oluyoruz. Yahudilerin ve Hıristiyanların da Kutsal Kitab âyetlerini büyülerinde yaygın biçimde kullandıklarına Batı büyü kitaplarında sıkça rastlamaktayız.”¹¹⁹

Hârût ve Mârût’un melek olmadığını iddia eden müfessirlerimizin yukarıda gördüğümüz şekliyle çok çeşitlilik arzeden sonuçlar ortaya koyduğunu görmekteyiz. Bunlar arasında sağlıklı bir seçim yapmak ancak meselenin tamamına olan vukufiyetle mümkün olabilir.

1.3.3. Kıssanın Gerçekleştiği Yer ile İlgili Görüşler

Hârût ve Mârût Kıssası’nın nerede vuku bulduğu ile ilgili tefsir kaynaklarında birçok görüş serdedilmiştir. Bunlardan dikkate şayan olanları aşağıda vermeyi uygun bulduk. Öncelikle İbn Atiyye ve Taberî’nin verdiği gruplandırılmış görüşleri verelim.

İbn Atiyye, kelimenin müenneslik ve marifelik özelliğinden dolayı gayrı munsarîf olduğunu belirtir. Bâbil’in bir yer adı olduğunu ama neresi olduğuna dair çeşitli görüşlerin olduğunu ifade eder:

Bu görüşlerden birinci gruba göre Bâbil, Irak ve çevresidir. İkinci grup müfessirlere göre ise O fas’ta bir yer adıdır.

Taberî Bâbil’in bir köy ismi veya herhangi bir yer ismi olduğunu ifade ettikten sonra müfessirlerin gruplandırmalarını şu şekilde verir.

Birinci grupta yer alan müfessirler Irak Bâbil’idir dediler. İkinci grup müfessirler ise O Dunbavend Bâbili’dir, dediler.¹²⁰

İbn Mesud Kufe topraklarıdır.¹²¹ der. Diğer bir görüşe göre: Dumand Dağı’dır.¹²²

Halil bin Ahmed Bâbil kelimesinin kökeni ile ilgili şunları kaydeder: "Yüce Allah insanların dillerini farklı farklı diller haline getirmek istediğinde, dünyanın dört bir tarafında yer alan insanları sürükleyip Bâbil'e getiren bir rüzgâr gönderdi. Allah onların dillerini birbirine karıştırdı. Öyle ki hiç biri diğerinin dediğini anlamıyordu. Sonra bu rüzgâr onları kendi ülkelerine geri götürdü."¹²³

¹¹⁹ Sarıkçıoğlu, Ekrem, *Babil’de Hârût ve Mârût’un Melekliği*, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2014/2, Sayı: 33, s. 145.

¹²⁰ Taberî, II, 350.

¹²¹ İbn Atiyye, I, 187.

¹²² Beğavî, I, 129.

¹²³ Sa’lebi, I, 245.

Beğavî ise O Irak Bâbili'dir. Bâbil diye isimlendirilmesinin nedeni Nemrud'un sarayı düşünce insanların dillerinin karışmasındandır.¹²⁴der. Nesefî de bu görüşü destekler mahiyette şeyler söyler.¹²⁵

Öte yandan Derveze, Bâbil'in Keldani Krallığı'nın Irak'ta'ki başkenti olduğunu, Kudüs'teki Yahûdî devletini yerle bir eden Buhtunnasr diye nam salan kralın bu krallıktan olduğunu iddia eder.¹²⁶

Kelime ile ilgili en geniş malumatı İbn Âşûr vermiştir ki bize göre bu başlık ile ilgili en doyurucu bir bilgi budur: "Bâbil, dünyanın en eski şehirlerinden biridir. Tufandan sonra Hz.Nûh'un çocukları tarafından inşa edildi. Daha sonraları Nemrut döneminde Hz. Nûh'un üçüncü kuşak çocukları tarafından yönetildi. Ama asıl Bâbil Devleti olarak büyük bir devlete dönüşmesi M.Ö. 3700'lü yıllara denk gelir. O sıralar Keldânî Krallığı'nın dört büyük şehirden en büyüğü ve en meşhuru idi. Dikkat çeken büyük binaları, bahçeleri ve sihir ile meşhur bir yer idi. Yıllanmış şarap ve sihir denilince ilk akla gelen burası olmuştur."¹²⁷

1.3.4. Kıssanın Ne Zaman Vuku Bulduğu İle İlgili Görüşler

Hârût ve Mârût Kıssası'nın vuku bulduğu zaman dilimiyle ilgili iki görüş öne çıkmaktadır.

Bunlardan biri; Râzî'nin İbn Abbas'tan aktardığı rivâyet ki içeriği şu şekildedir: Allah Hz. Âdem'i yaratacağını meleklerle bildirdiğinde, melekler:

"أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ" (Bizler hamdinle seni tesbih ve seni takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun?) dediler. Allah da onlara:

"قَالَ إِنِّي أَغْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ" (Bakara-2/30) (Sizin bilemeyeceğinizi herhalde ben bilirim.) dedi.¹²⁸ Ve sonrasında olayı sonuna kadar aktardı.

Bu rivâyet kıssanın Hz. Âdem (a.s) zamanında vuku bulduğunu göstermektedir.

Diğer bir görüşe göre de kıssa Hz. İdris (a.s) döneminde vuku bulmuştur. Hz. İdris (a.s) onlar için bağışlanma talebinde bulunmuştur. Çünkü bu iki meleğin insan kılığında bu amaçla yeryüzüne inmiş olmaları, kendisine ait bir mucize olsun diye bir peygamberin

¹²⁴ Beğavî, I, 129.

¹²⁵ Nesefî, I, 116.

¹²⁶ Derveze, VI, 207.

¹²⁷ İbn Aşur, I, 641.

¹²⁸ Râzî, III, 237.

varlığını gerekli kılar. Bunların birer peygamber olması da imkânsızdır. Çünkü Allah'ın insanlara melek elçiler göndermediği sabit, bilinen bir gerçektir.¹²⁹

Başka bir rivâyette de kıssanın Hz. Süleyman (a.s) zamanında meydana geldiği ifade edilmiştir.¹³⁰

2. KUR'AN-I KERİM'DE HÂRÛT VE MÂRÛT

Hârût ve Mârût kıssası yukarıda zikrettiğimiz gibi Kur'an-ı Kerim'de bir yerde geçmekte ve bunun dışında herhangi bir malumat verilmemektedir. Kur'an'a göre Süleyman (a.s), ins ve cinnin hizmetine sunulduğu, mal mülk sahibi bir peygamberdir.¹³¹ Fakat o bu özelliklerini sihir yoluyla kazanmamıştır. Kur'an-ı Kerim'de Harut ve Marut'un zikredildiği aşağıdaki ayet Hz. Süleyman (a.s)'a atılan iftiralarla Harut ve Marut'un sihir öğrettiği yönündeki iddiaları incelemektedir. "Müfessirler bu ayetin sihir öğretme ve öğrenmenin sakıncalarını vurguladığı konusunda hemfikirdirler."¹³² Ayet şu şekildedir:

“وَاتَّبِعُوا مَا تَتْلُو الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكٍ سُلَيْمَانَ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ وَلَٰكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّىٰ يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ وَمَا هُمْ بِضَارِينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلَّمُوا لِمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ وَلَبِئْسَ مَا شَرُّوا بِهِ أَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ.”

"Süleyman'ın hükümlerliği hakkında onlar, şeytanların uydurup söylediklerine tâbi oldular. Hâlbuki Süleyman büyü yapıp kâfir olmadı. Lâkin şeytanlar kâfir oldular. Çünkü insanlara sihri ve Bâbil'de Hârut ile Mârut isimli iki meleğe indirileni öğretiyorlardı. Hâlbuki o iki melek, herkese: Biz ancak imtihan için gönderildik, sakın yanlış inanıp da kâfir olmayasınız, demeden hiç kimseye (sihir ilmini) öğretmezlerdi. Onlar, o iki melekten, karı ile koca arasını açacak şeyleri öğreniyorlardı. Oysa büyücüler, Allah'ın izni olmadan hiç kimseye zarar veremezler. Onlar, kendilerine fayda vereni değil de zarar vereni öğrenirler. Sihri satın alanların (ona inanıp para verenlerin) âhiretten nasibi olmadığını çok iyi bilmektedirler. Karşılığında kendilerini sattıkları şey ne kötüdür! Keşke bunu anlasalardı!"¹³³

Âyette Hz. Süleyman (a.s)'ın mülkü, şeytanların okudukları, insanlara öğretilen sihir, Bâbil, Hârût ve Mârût, karı ve kocanın birbirinden ayrılması gibi başlıklardan hareketle konu

¹²⁹ Râzî, III, 238.

¹³⁰ Taberî II, 315.

¹³¹ Sebe,34/13; Enbiya, 21/82;Neml, 27/37.

¹³² Karaman, Hayreddin vd., Kur'an Yolu Türkçe Meal Tefsir, Diyanet İşleri Başkanlığı yay.,Ankara 2006,I, 171.

¹³³ Bakara, 2/102, TDV Kur'an Meâli, İstanbul 1998.

zenginliği bulunması, tefsir kaynaklarında sayfalarca malumatın oluşmasına sebebiyet vermiştir. Elbette tefsir kaynaklarında yer alan rivâyetler ve Hz. Peygamber'in bu konu ile ilgili hadisleri bizim için bu konu başlıklarının anlaşılması ve aydınlatılması hususunda vazgeçemeyeceğimiz kaynaklardır. Ancak olayı tefsir ve hadis kaynaklarında yer alan rivâyetler çerçevesinde değerlendirmeye tabi tutmadan önce, ülkemizde mevcut mealleri gözden geçirerek anlama problemi olan kısmı ile ilgili ilk adım mahiyetinde kısa tespitler yapmayı uygun gördük. Şimdi bu tespitlere geçelim.

2.1. Bakara-102. Âyet'in Meallerde Ele Alınışı

Kur'an-ı Kerim, yeryüzünde en çok basılan, en çok okunan ve çeşitli dünya dillerine en çok çevrilen kitapların başında gelmektedir. Dili, ırkı, kültürü ve cinsiyeti ne olursa olsun her müslümanın en samimi isteklerinden biri, hiç kuşkusuz Yüce Allah tarafından indirilen Kur'an'ı tanımaya, öğrenmeye çalışmak ve onun ilkelerine göre bir hayat yaşamaktır. Bu gerçekten hareketle, bazı ilim adamları Allah Kelamı'nı içinde yaşadıkları toplumların diline aktararak insanların bu taleplerine cevap vermeye çalışmışlardır. Bunun sonucunda Kur'an-ı Kerim, dünyanın pek çok dünya diline tercüme edilmiştir.¹³⁴

Esasında her bir meal çalışması Kur'an'ın daha iyi anlaşılması için atılan bir adımdır. Cumhuriyet tarihimiz süresince yapılan her bir çalışma aynı amaç ve gayeyi gerçekleştirmek için yazılmıştır. Tabi bu amaç ve gayenin ne derece gerçekleştirilebildiği ayrı bir konudur. Bu sahada mükemmele ulaşmak mümkün olmamakla birlikte, mevcut hataları en aza indirmeye çalışmak gerekir.¹³⁵

Ülkemizde en çok okunan meallere göz gezdirdiğimizde, Bakara 102.âyet ile ilgili verilen üç temel meal ön plana çıkmaktadır. Yapılan meal çalışmalarında ortaya çıkan farklılıklar, bu konu ile ilgili oluşabilecek fikir ve kanaatlerin de farklılaşmasına sebebiyet vermektedir.

Vermiş olduğumuz bu bilgilerden hareketle mezkûr âyetin meali ya, "Bâbil'de, melek denilen Hârût ve Mârût'a bir şey indirilmemişti."¹³⁶, ya "sihri ve Bâbil'de Hârût ile Mârût isimli iki meleğe indirileni öğretiyorlardı."¹³⁷, veya " insanlara büyü ve Bâbil'de Hârût ve

¹³⁴ Durmuş, Zülfikar, *Kur'an'ın Türkçe Tercümeleri*, Rağbet Yay. İstanbul 2007, s. 11.

¹³⁵ Öztürk, Mustafa, *Meal Kültürümüz*, Ankara Okulu Yayınları, s. 7., Ankara 2011.

¹³⁶ Bakara, 2/102. Haz: Diyanet İşleri Başkanlığı; Bakara 2/102. Haz: Bekir Sadak; Bakara 2/102. Haz: Seyyid Kutub.

¹³⁷ Bakara 2/102. Haz: Elmalılı Hamdi Yazır; Bakara 2/102. Haz: Ömer Nasuhi Bilmen; Bakara 2/102. Haz: A.Baki Gölpinarlı; Bakara 2/102. Haz: Diyanet Vakfı; Bakara 2/102. Haz: İsmail Hakkı Baltacıoğlu; Bakara

Mârût adlı melekler (den ilham alan iki kişiy)e indirileni öğretiyorlar." ¹³⁸ şeklinde olmuştur. ¹³⁹

"Bâbil'de, melek denilen Hârût ve Mârût'a bir şey indirilmemişti." şeklinde verilen ilk anlam genelde âyetin bağlamından hareketle verilen bir anlamdır. "(Evet) kim Allah'a, meleklerine, elçilere, Cebrâîl'e ve Mikâîl'e düşman olursa bilsin ki, Allâh da inkâr edenlerin düşmanıdır." ¹⁴⁰ âyetinde Cebrâîl ve Mikâîl (a.s) ile ilgili geçen pasajda bu meleklerle düşmanlık edenlerin inkârcı olacakları (فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ) belirtilmiştir. Bakara 2/102. âyette de Hz. Süleyman (a.s)'ın küfre sapmadığı, bilakis şeytan tabiatlı insanların(Allah'ın âyetlerine yüz çeviren Yahûdîler) küfre saptığı konu ediliyor. Her iki âyet aralığında yer alan âyetleri uzlaştırma yoluna gidildiğinde, inkâra düşen (küfre sapanlar) aynı paydada buluşmaktadır. Yani Cebrâîl ve Mikâîl'e düşmanlık yaparak küfre girenlerle, sihir yapmak sûretiyle küfre girenler aynı grup insanlardır.

Meseleyi "Esbab-ı Nüzul Bağlamında Hârût-Mârut Kıssasının Mahiyet Analizi" başlığı altında bir makaleyle değerlendirmeye tabi tutan Ali Parlak, âyetin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için metnin ortaya çıktığı bağlamın bilinmesi gereğini ifade ederek şunları söyler:

"Hz. Peygamber sihir ve sihirbazlığı eleştirmeye başladığında Yahudiler, sihrin Hz. Süleyman (a.s)'a Cebrâîl ve Mikâîl tarafından indirilen, vahye dayalı bir bilgi olduğunu iddia ettiler. ¹⁴¹ Sihirle uğraşan bu grup sihrin meşruiyetini ve vahye dayalı bir bilgi olduğunu savunmak için Hz. Süleyman (a.s)'ın sihirle uğraştığını, Hârût ve Mârût adında iki meleğin insanlara sihri öğrettiğini iddia ediyorlardı. ¹⁴² Bu sebeple ayet, sihir ve büyü ile meşgul olmayı yasaklayan, bu işlerle uğraşanlara ağır cezalar veren, sihir ve büyüden korunmak maksadıyla bile olsa bu işin yapılmasını yasaklayan kendi kutsal kitapları Ahd-i Atik'e ¹⁴³ rağmen sihirle uğraşıp sihrin vahye dayalı meşru bir bilgi olduğunu savunan Medineli Yahudilere bir reddiye olarak indirilmiştir."

Meal yukarıdaki şekliyle yapıldığında ortaya bir problem çıkmaktadır ki o da bu iki meleğin kimler olduğu ile ilgili problemdir. Yani her ne kadar burada tefsirlerden yapılan

2/102. Haz: Ali Bulaç; Bakara 2/102. Haz: Yaşar Nuri Öztürk; Bakara 2/102. Haz: Suat Yıldırım; Bakara 2/102. Haz: Edip Yüksel; Bakara 2/102. Haz: Şaban Piriş; Bakara 2/102. Haz: Muhammed Esed.

¹³⁸ Bakara, 2/102. Haz: Süleyman Ateş.

¹³⁹ Ahmet Bedir, H.Hüseyin Tunçbilek, s. 2.

¹⁴⁰ Bakara, 2/98.

¹⁴¹ İbnü'l Arabî, I, 43.

¹⁴² Derveze, V, 106.

¹⁴³ Çelebi, İlyas, *Geçmişten Devralınan Miras: Sihir Problemi*, Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, s. 213.

çıkarımlarla " İki meleğe (Cebrâîl ve Mikâîl) bir şey indirilmemişti." şeklinde bir anlam veriliyorsa da, bu kısım meallerde verilen anlam Hârût ve Mârût'un iki melek (الْمَلَكَيْنِ) ifadesinden bedel olduğunu göstermektedir. Aksi takdirde Hârût ve Mârût ifadeleri boşta kalacaktır.

İkinci anlam olarak verilen meal, yeryüzüne indirilen ve insanlara sihri öğretmek üzere gönderilen iki Melek olduğuna dair mealdir ki çoğunluk meal yazarlarının verdiği görüş budur.

Son olarak Süleyman Ateş'in diğer bütün meallerden farklı olarak verdiği anlam ki, mealin zımnında bu iki meleğe hiçbir şey indirilmediği, buna mukabil Hârût ve Mârût adlı meleklerden ilham alan iki kişiden bahsedildiği gözlemlenmektedir.

Öte yandan bazı araştırmacılar¹⁴⁴ meallerde Hârût ve Mârût'un hep iki melek olarak gösterildiğini, hâlbuki bunların iki melek olmadığını söyleyen rivâyetlerle, iki melek olduğunu söyleyen rivâyetlerin oranlarının birbirine eşit olduğunu ifade etmişlerdir. Buradan hareketle Süleyman Ateş'in âyete "meleklerle hiçbir şey indirilmedi" şeklinde yorumladığı görüşü doğruya en yakın görüş olarak ele alırlar.¹⁴⁵

Söz konusu âyette, bu isimlerle ilgili bölümde "takdim-tehir" veya "atıf" sorunu olduğuna inandıklarını, bu nedenle konunun daha iyi anlaşılması için önce âyetin aslını, sonra da takdim ve tehir içeren kısmını vererek karşılaştırma fırsatı sunmuşlardır.

Buna göre;

"وَاتَّبِعُوا مَا تَتْلُو الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكٍ سُلَيْمَانَ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ وَلَٰكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّىٰ يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ"

şeklinde olan âyetin aslının, takdim ve tehir olan şekli:

"وَاتَّبِعُوا مَا (الذي) تَتْلُو الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكٍ سُلَيْمَانَ (من السحر)، وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ [1] (ولا أنزل الله السحر علي الملكين) ، وَلَٰكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ [2]"

Şeklinde verilmiştir.

¹⁴⁴ Ahmet Bedir, H.Hüseyin Tunçbilek, s. 2.

¹⁴⁵ Ahmet Bedir, H.Hüseyin Tunçbilek, s. 3.

Yukarıda altı çizili bölümlerden [1] takdim edilmiş, [2] ise tehir edilmiştir. Buradaki Hârût ve Mârût, âyetteki takdim ve tehiri tercih eden görüşe göre " en-Nas" tan bedel olarak alınmış, zayıf görüşe göre de "eş- Şeyatin" kelimesinden bedel olmuştur.

Bu durumda âyetin anlamı şöyle olur: "Tuttular Süleyman'ın hükümranlığı (hilafet zamanı /tahtı) hakkında, şeytanların uydurdukları sözlerin (sihrin) peşine düştüler. Hâlbuki Süleyman küfre girmemişti, (iddia ettikleri gibi Cebrâîl ve Mikâîl/diğer meleklerden) iki meleğe (sihir adına) bir şey de inmemişti. Lakin şeytanlar, Bâbil'de insanlara [insanlardan bedel olarak] Hârût ve Mârût'a sihri öğretiyorlardı."¹⁴⁶

Sonuç olarak meallerde yapmış olduğumuz tarama sonucunda üç başlık altında verilen anlamların, özellikle "sihri ve Bâbil'de Hârût ile Mârût isimli iki meleğe indirileni öğretiyorlardı." şeklinde olan ikinci anlam üzerinde yoğunlaştığını görmekteyiz. Bu da bize aslında âyetin bir bütün olarak anlaşılmasında kilit rol oynayan Hârût ve Mârût'un kim oldukları ve mahiyetlerinin yanında bu iki varlığa indirilenin ne olduğu konusunun anlaşılmasında yardımcı olacaktır.

2.2. Bakara 2/102'de Farklı Gramer Yaklaşımları ve Sonuçları

Yukarıda meallerde ortaya çıkan farklılıklardan hareketle, tefsirlerde yer alan farklı kıraat ve gramer açısından ortaya çıkan farklı değerlendirmeleri vermeye çalışalım. Tabii öncelikle âyetin nüzul sebebi ile ilgili birkaç ayrıntı verelim.

Âyetin baş tarafında yer alan "وَاتَّبِعُوا مَا تَتْلُو الشَّيَاطِينُ" ifadesi aslında âyetin nüzul sebebi ile ilgili bize ipucu vermektedir.

İbnu'l Cevzi *Zadu'l-Mesir fi ilmi't-Tefsir* adlı eserinde âyetin sebebi nüzulü ile ilgili iki sebep zikretmektedir.

Birincisi: Yahûdîler Tevrat ile ilgili Hz. Peygambere her ne soru sorsalar, peygamber o konuda onlara cevap veriyordu. Bunun üzerine sihirle ilgili sorular sordular ve bu konuda Resulullah (s.a.v) ile tartıştılar. Bunun üzerine bu âyet indi. Bu Ebû'l Âliye'nin de görüşüdür.

İkincisi: Kur'an-ı Kerim'de Hz. Süleyman (a.s)'ın bahsi geçince Yahûdîler; görmüyor musunuz Muhammed Dâvût'un oğlunu peygamber zannediyor. Hâlbuki o ancak bir sihirbazdı. Bunun üzerine bu âyet indi.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Ahmet Bedir, H.Hüseyin Tunçbilek, s. 3.

¹⁴⁷ İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemalu'd-Din, *Zadu'l-Mesir fi ilmi't-Tefsir*, El-Mektebetü'l-İslami, Beyrût 1984., I, 120.

Kurtubî âyetle ilgili olarak şöyle der: Bu, kendilerine verilen kitabı terk edip sihre tabi olan (uyan) bir grup ile ilgilidir ki onlar Yahûdîlerdir.¹⁴⁸

Süddî ise: Yahûdîler Muhammed'i ve getirdiklerini Tevrat'takilerle karşılaştırdıklarında bunların her ikisinin birbirleriyle uyumlu olduğunu, Tevrat'ın, Kur'an-ın emrettiği gibi Muhammed (s.a.v)'a uymayı ve onu doğrulamayı emrettiğini gördüler.¹⁴⁹ Bunun üzerine Tevrat'ı terk edip Asaf'ın¹⁵⁰ kitabına ve Hârût-Mârût'un sihrine sarıldılar.¹⁵¹ der.

Taberî'ye gelince O âyetle ilgili olarak şunları nakleder: Resulullah(a.s) Süleyman'ı peygamberler arasında zikredince, Yahûdîlerden bir grup din adamı: " Muhammed Süleyman'ı peygamber zannediyor. Hâlbuki o bir sihirbazdı." dediler. Bunun üzerine " وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ وَلَكِنَّ " الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا " âyeti indi.¹⁵² Yani; Süleyman'ın dalgalara binmesi, kuşların onun emrine amade kılınması gibi olayların sihir olduğu yolunda iftira ettiler.¹⁵³

Âyetin nüzul sebebi ile ilgili rivâyetleri verdikten sonra, bizce âyetin anlaşılmasında farklı yorumların ana nedeni olarak gördüğümüz kısma geçelim. Âyetin " يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا " أَنْزَلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ " kısmında yer alan "ما" ile ilgili farklı görüşleri vererek, bu konuda tercihe şayan görüşün ne olduğunu vermeye çalışalım. Müfessirler bu edat ile ilgili olarak 3 görüş sunmuşlardır:

- a- "ما" nın nefy(olumsuzluk) edatı olduğu yönündeki görüş,
- b- "ما" nın ismi mevsul (الذي) anlamına geldiği yönündeki görüş,
- c- "ما" nın her iki anlama da geldiği yönündeki görüş.

Taberî bu görüşlerle ilgili rivâyetleri sıraladıktan sonra tercihe şayan görüş olarak (b) maddesindekini öne çıkararak uzunca bir gerekçelendirme sunar.¹⁵⁴

Elmalılı da Taberî'nin yapmış olduğu gerekçelendirmeleri destekler mahiyette şunları ifade eder:

“Gerek mütekaddimînden, gerek müteahhirînden (eskilerden ve yenilerden) bazı tefsirciler bu “ما” yı, nafiye telakki edip, manayı da “Bâbil'de Hârût ve Mârût adındaki o iki

¹⁴⁸ Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr (v. 671/1273), *el-Câmi' li- Ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Müessesetü'r-Risale, Beyrût 2006., II, 269.

¹⁴⁹ Taberî, II, 313.

¹⁵⁰ Asaf ibn Berhaya: Hz.Süleyman'ın yardımcısı olduğu iddia edilen kişi.

¹⁵¹ Râzi, II, 269.

¹⁵² Taberî, II, 328.

¹⁵³ Kurtubî, II, 269.

¹⁵⁴ Taberî, II, 337.

meleğe sihirden bir şey indirilmedi, Hârût ve Mârût hikâyesi de bu şeytanların uydurduğu bir yalandır.” mealinde ifade etmişlerdir. Âyetin aşağısındaki siyakı buna müsait olsa idi biz de bunu tercih ederdik, fakat siyak buna müsait görünmüyor, “وَمَا يُعَلِّمَانِ” ifadesi buna aykırı düşüyor. Şu halde biz de çoğunluğun açıklaması vechile “ma” harfini mevsul olarak alıyoruz ki, bu hem âyetin zahir (açık) ifadesine uygun düşmekte, hem de anladığımız kadarıyla derin hakikatleri içermektedir. Âyet evvela Hârût ve Mârût kıssasının özünü ve içyüzünü açıklıyor ve bunun hadd-i zatında bir sihir değil, ancak öğretim tarzı ve kötüye kullanılması cihetiyle sihir ve küfür olacağını anlatıyor. Nitekim “مَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ” “o iki meleğe indirilen şey” hakkında açıkça sihir tabiri kullanılmamış, ancak sihre atfedilmiştir. Bununla beraber bunun şeytanlar tarafından öğretim tarzının küfür olduğuna ve bundan özel bir sihir yapıldığına işaret kılınmıştır. Demek ki, “o iki meleğe indirilen” hadd-i zatında bir sihir değil, fakat fesat ehlinin elinde küfre vesile olabilecek bir şey iken, bu şeytanlar bunu yalnızca sihir için öğretmişlerdir. Hâlbuki “وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ” Hârût ile Mârût bunu öğretecekleri zaman “Biz bir fitneyiz, yani bu öğreteceğimiz şeyler fitneye müsaittir ve kötüye kullanılması da küfürdür. Şu halde sakın sen bunu belleyip de küfre girme!” demedikçe ve bu yolda nasihat etmedikçe kimseye bir şey öğretmezlerdi. Gelişigüzel herkese belletmezler, su-i istimalden, küfürden, sihirden yasaklardı. Bu şeytanlar ise öyle yapmadılar, tam aksine bunlarla herkese sihir öğretiyorlardı.”¹⁵⁵

Süleyman Ateş de, tefsirinde “Bâbil’de Hârût ve Mârût adında iki meleğe bir şey indirilmedi.” diye “ما” ya olumsuz anlam verilmesinin âyetin, alt tarafındaki manaya uygun olmadığını belirtmiştir. Bu manayı verenlerin, meleklerin insanlara büyü öğretmediği ön kabulünden hareket ettiklerini ifade etmiştir. Hâlbuki buna gerek yoktur. Çünkü âyet, büyü ile meleklerle indirileni ayırt etmektedir.

O zaman, Ateş’in mealinde “insanlara büyü ve Bâbil’de Hârût ve Mârût adlı melekler(den ilham alan iki kişiye) indirileni öğretiyorlar” ifadesi, yukarıda verdiğimiz veçhiyle “Hârût ve Mârût’a bir şey indirilmedi” şeklinde yanlış anlaşılmışsa da, tefsirinde vermiş olduğu açıklamalar ile Elmalılı’nın görüşüne yakın bir görüş sergileyerek kanaatimizce bu yanlış anlaşılma ortadan kalkmıştır.

Sonuç olarak hem meallerde hem de tefsirlerde anlam kargaşasına neden olan farklı gramer yaklaşımlarını dikkate aldığımızda, çoğunluk meal ve tefsir yazarlarının ortak görüşü

¹⁵⁵ Elmalılı, I, 370.

haline gelen başlığın, bize göre de doğruya en yakın anlamı taşıdığını ifade etmek istiyoruz ki o da şudur:

Şeytanlar/şeytan tabiatlı olanlar, insanlara sihri ve Hârût ve Mârût'a indirilen(bilgi)i öğretiyorlardı. Bu bilgi, sihir olarak yanlış kullanıma uygun bir bilgiydi. Şeytanlar, bu ikisini birbirine karıştırarak bir yığın büyü ve tılsım ortaya atmışlardır.¹⁵⁶

3. HÂRÛT VE MÂRÛT İLE İLGİLİ ÂYETTE YER ALAN TARTIŞMALI KONULAR

3.1. Meleklerin Masumiyeti

3.1.1. Melekler Ma'sum Varlıklar mıdır?

Müfessirler Hârût ve Mârût kıssasının kabulü veya reddi noktasında ikiye ayrılmaktadırlar. Bunlardan bir kısmı olayın varlığını kabul ederek bir takım deliller getirmek sûretiyle ispat yoluna gitmişlerdir. Diğer bir kısmı da tümüyle olayı reddetmiştir. Aralarında Taberî, İbn Kesir, Kurtubî, Beyzavi ve Râzî gibi büyük müfessirlerin bulunduğu âlimlerin çoğunluğu ikinci görüştedir.

Meseleyi kabul veya reddedenler başlığı altında değerlendirmeden önce, burada meleklerin ismeti/masumiyeti konusunu işlemeye, ardından bu kıssanın bize ulaşmasını sağlayan rivâyetlerin tahlilini yapmaya çalışacağız. Çünkü kıssanın kabulü veya reddi bu iki başlık çerçevesinde biraz daha netlik kazanmaktadır.

"Melek" kelimesi Kur'an-ı Kerim'de on iki yerde müfred olarak "*melek*", iki yerde de; Bakara 102 ve Araf 20. âyetlerde tesniye olarak zikredilmiştir. Diğer yerlerde "*melaiki*" şeklinde cemi olarak kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de, birçok âyette, meleklerden aynen peygamberler gibi, "*rasûl*" ve bunun çoğulu olan "*rusul*" diye de söz edilmektedir. Bu kelimeler, elçi ve elçiler manasındadır. Aynı zamanda bu kelimeler, meleklerin esas vazifelerinin, elçilik olduğunu da göstermektedir. Bu elçilik, bazen Allah ile peygamberler arasında, bazen de Allah ile diğer varlıklar arasında olmaktadır. Onlar, vahiy getirir, kâinattaki hadiseleri, Allah Teâlâ'dan aldıkları emirler çerçevesinde yürütür ve böylece aracılık-elçilik görevini çok değişik şekillerde yerine getirirler.¹⁵⁷

¹⁵⁶ Aydemir, s. 79.

¹⁵⁷ Cebeci, Lutfullah, *Kur'an'a Göre Melek Cin Şeytan*, Şule Yay., İstanbul 1998, s. 25.

Bu bilgiler çerçevesinde, meleklerin yeryüzüne gönderilmiş olanları ile gönderilmemiş olanları arasında meleklerin günahsız olmaları hususu âlimler arasında görüş ayrılığına neden olmuştur. İslâm önderleri, Allah'tan almış oldukları vahyi iletme ve bunun dışında peygamberler için sabit olan ismet özelliğinin aynısının hüküm yönünden meleklerden gönderilmiş (rusul) olanları için de geçerli olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Nitekim melekler, tıpkı peygamberlerin kendi ümmetleri ile olan münasebetleri gibi onlarda peygamberlerle aynı konumdadırlar.¹⁵⁸

Meleklerden gönderilmemiş olanlara gelince; bazı muhakkikler ve Mutezile'nin tamamı, meleklerin hepsinin bütün suç ve günahlardan uzak oldukları görüşündedirler. Ve bu görüşlerini bir takım akli ve nakli delillerle ispatlama yoluna gitmişlerdir. Diğer bir grup ise; meleklerden gönderilmemiş olanların günahsız olmadıklarını savunmuşlardır. Ve bununla ilgili bir takım akli ve nakli deliller getirmişlerdir. Buna örnek olarak, rivâyet ve siyer ehlinin İbn Cerir et-Taberî'nin tefsirinde bir grup sahabe ve Tabiundan aktardığı Hârût ve Mârût'u örnek vermişlerdir. Kıssa Ali bin Ebi Talip, İbn Mes'ud, Ka'bu'l Ahbar, Süddî, Rebi' ve Mücahid'den birbirine yakın lafızlarla rivâyet edilmiştir.¹⁵⁹

Buna karşın bütün meleklerin ma'sum olduğu görüşünde olanlar, müfessirlerin ve rivâyet ehlinin Hârût ve Mârût kıssası ile ilgili aktardıklarının Hz. Peygamberle herhangi bir alakasının olmadığı; anlatılanların Yahûdî kaynaklarından alındığını iddia etmişlerdir.¹⁶⁰

Bunlara göre; Yüce Allah, bu âyetlerde öncelikle Yahûdîlerin Hz. Süleyman (a.s.)'a attığı iftiralarından bahsetmiş, sonrasında da Hârût ve Mârût kıssasını vermiştir. Âyetin anlamı şu şekilde olmuştur: "Süleyman, Yahûdîlerin kendisine yakıştırdıkları sihri yaparak inkârcı olmadı." Yüce Allah o Yahûdîlerin iftira ve yalanlarından haber vermiştir.¹⁶¹

3.1.2. Kur'an'a Göre Meleklerin Ma'sumiyeti

Meleklerle ilgili inanılması gereken özelliklerden birisi de, meleklerin suçsuz ve günahsız olduklarıdır. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de birçok âyette işaret edilen bir vakıadır.¹⁶² Bu âyetlerde meleklerin günahsız olduklarına vurgu yapılmış ve her seferinde itaat ve tesbihte

¹⁵⁸ Hâzin, I, 75.

¹⁵⁹ Hâzin, I, 75.

¹⁶⁰ Hâzin, I, 75.

¹⁶¹ Hâzin, I, 75.

¹⁶² Tahrîm, 66/6, Nahl, 16/50, Meryem, 19/64.

bulunduklarına değinilmiştir.¹⁶³ Meleklerin bu özelliklerini anlatan bazı ayetleri burada nakletmek istiyoruz:

- 1- [لَا يَسْأَلُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِه يَعْمَلُونَ] "*O'ndan (emir almazdan) önce konuşmazlar; onlar, sadece O'nun emri ile hareket ederler.*"¹⁶⁴

Bu âyette meleklerin iki şekilde her daim Allah'ın emrine amade olduklarından bahsedilmiş ve her iki durumda da meleklerin Allah'ın himayesinde oldukları vurgulanmıştır. Öncelikle sözlerinde Allah'tan önce davranmadıkları ve ancak O'nun emrettiği şeyleri konuştukları, sonrasında amellerinde de ancak Yüce Allah'ın emir ve buyruklarına göre hareket ettikleri ifade edilmiştir.¹⁶⁵ Âyette geçen emir ifadesinin, amel ifadesinden önce gelmesi bu yüzdendir.

Melekler Allah'ın emirlerine göre hareket ederken, nasıl olur da onlardan suç/günah sadır olsun. Şöyle ki; eğer meleklerden günah sadır olursa, bunun Allah'ın emriyle olduğu düşünülecektir ki bu da batıldır. Çünkü Allah çirkin ve kötü şeyleri asla emretmez.

- 2- [لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ] "*Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildiklerini yapan melekler vardır.*"¹⁶⁶

Melekler her an ve zeminde Allah'ın emirlerini yerine getirirler ve kendilerine verilen emirlerde herhangi bir gevşekliğe düşmeden hareket ederler. Ayrıca bu âyette meleklerin âhirette de mükellef olduklarına işaret vardır.¹⁶⁷ Yani onların emre amade durumları sadece bu dünya ile sınırlı değil, bilakis kıyamet ve sonrası için de devam edecektir.

Her işleri Allah'ın emirleri ile meşgul olmak olan bu varlıkların suç veya günah işlemeleri söz konusu olamaz.

- 3- [يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْترُونَ] "*Onlar, bıkip usanmaksızın gece gündüz (Allah'ı) tesbih ederler.*"¹⁶⁸

Melekler bıkip usanmadan bütün işlerini yaparken ve hiç ara vermeden gece-gündüz Yüce Allah'ı tesbih ederler.¹⁶⁹ Meleklerin hem kendilerine verilen görevi yerine getirmeleri,

¹⁶³ Nablûsî, Abdü'l Ğâni, *Burhanu's-Subut fi tebrieti Hârût ve Mârût*, Daru'l Beşairi'l İslamiyye, Beyrût 2008, s. 39.

¹⁶⁴ Enbiya, 21/27.

¹⁶⁵ Merağî, XVII, 21-22.

¹⁶⁶ Tahrîm, 66/6.

¹⁶⁷ Râzî, XXX, 46.

¹⁶⁸ Enbiya, 21/20.

hem de aynı zamanda tesbih ediyor olmaları Kâ'bu'l Ahbar'a sorulmuş, o da :'' Bu tesbihler insanoğlunun nefes alışverişi gibidir. İnsan yemek yerken, su içerken, ayağa kalkarken ve otururken nasıl nefes alırsa; melekler için de tesbih aynı şekildedir.'' diye cevap vermiştir.¹⁷⁰

Kendilerine verilen her ne iş olursa olsun, aynı zamanda Yüce Allah'ı tesbih eden bu varlıkların, tesbihleri ile günahlarını yan yana getirmeleri söz konusu olamaz.

- 4- [يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ] *"Onlar, üstlerindeki Rablerinden korkarlar ve kendilerine ne emrolunursa onu yaparlar."*¹⁷¹

Melekler daima haşyet ve korku makamındadırlar. Ve daima Allah'ın vermiş olduğu ve vereceği emirlerin takipçisidirler. Durum bu iken meleklerin bu haşyet makamında iken günah işlemeleri söz konusu olamaz.

- 5- [اللَّهُ يَصْطُفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ] *"Allah meleklerden de elçiler seçer, insanlardan da. Şüphesiz Allah işitendir, görendir."*¹⁷²

Melekler Allah'ın emirlerini yerine getirme ve peygamberlere ulaştırmada (tebliğ) sıdk ve emanet gibi hususlarda seçilmiş varlıklardır. Sıdk ve emanet gibi konularda seçilmiş olan varlıkların suça ve günaha buluşmaları düşünülemez.

- 6- [وَمَا نَنْزِلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ لَهُ مَا بَيْنَ أَيْدِينَا وَمَا خَلْفَنَا وَمَا بَيْنَ ذَلِكَ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا] *"Biz ancak Rabbinin emri ile ineriz. Önümüzde, arkamızda ve bunlar arasında olan her şey O'na aittir. Senin Rabbin unutkan değildir."*¹⁷³

Meleklerin yeryüzüne veya farklı âlemlere inişleri kendi arzularına göre değil, Yüce Allah'ın emriyledir. Nitekim âyetin nüzul sebebi olarak zikredilen olay,¹⁷⁴ meleklerin bir yerden başka bir yere intikallerinin, bir zamandan başka bir zamana geçişlerinin veya yaptıkları ile yapacaklarının tamamen Allah'ın himayesinde ve gözetiminde olduğunu göstermektedir.¹⁷⁵

¹⁶⁹ Hâzin, III,273.

¹⁷⁰ Taberî, XVI, 244.

¹⁷¹ Nahl, 16/50.

¹⁷² Hac, 22/75.

¹⁷³ Meryem, 19/64.

¹⁷⁴ İbn Abbas'tan rivâyetle: Cebrâil aleyhisselâm'ın bir müddet Hz. Peygambere gelişi gecikmişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) Cebrâil'e hitaben ;'' Senin bizi daha fazla ziyaret etmeni engelleyen şey nedir?'' diye sorar. Bunun üzerine '' Biz ancak Rabbinin emri ile ineriz.'' âyeti indi. (et-Taberî, Cami'ul-Beyan, 15/580)

¹⁷⁵ Nablûsi, s. 40.

Ayrıca Yüce Allah Hicr sûresi 8. âyette [مَا نُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ] "Biz melekleri ancak hak ile indiririz." buyurarak, meleklerin yeryüzüne inişlerinin boş sebeplere bağlı olmadığı, bilakis yerinde (hak) sebeplerle olduğu vurgulanmıştır.

Burada bahsi geçen her iki âyete baktığımızda, meleklerin yeryüzüne inişlerinin ancak Allah'ın dilemesi ile olacağı, hem meleklerin dilinde hem de Yüce Allah'ın bizzat kendi ifadelerinde zikredilerek olay pekiştirilmiştir.

Sonuç olarak; bütün hal ve hareketleri Allah'ın gözetiminde olan ve hiçbir halleri Allah'a gizli kalmayan meleklerin suç ve günaha bulaşma ihtimalleri gözükmemektedir.

Tabi burada zikrettiğimiz âyetlerin, meleklerin ma'sumiyetine dair oluşturduğu algının yanında tam da buna muhalif bir algıyı oluşturan bir takım soru işaretlerini barındıran âyetlerin varlığı da dikkat çekmektedir.

Sözgelimi meleklerin, Hz. Âdem'in yaratılışı esnasında yüce Allah'a hitaben [أَتَجْعَلُ فِيهَا] "Yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek birini mi halife kılıyorsun?"¹⁷⁶ tarzındaki ifadeleri, ister istemez söz, fiil ve davranışları Allah'a itaat olan bu varlıkların, nasıl oluyor da bu şekilde davrandıkları sorusunu sordurmaktadır. Şöyle ki; burada yaratıcıya isyan etmeyen ve emredilen her ne ise onu yapan [لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا] "يُؤْمَرُونَ"¹⁷⁷ bir varlık türünden bahsediyoruz. Durum bu iken nasıl oluyor da Allah'a, yaptığı şeyler ile ilgili soru soruyorlar ve haşa Allah'a sanki bilmediği bir konu ile ilgili(insanların yeryüzünü ifsad etmeleri ve kan dökmeleri) hatırlatmada bulunuyorlar.¹⁷⁸

Meleklerin masumiyetini iddia eden grupta yer alanlar bu tür âyetleri te'vil yoluna gitmişlerdir. Öne sürülen itirazları iki başlık altında cevaplandırmışlardır.

Birincisi; meleklerin Yüce Allah'a, yaptığı işlerle ilgili soru sormaları ki; bu durumu şu şekilde yorumlamışlardır:

"Burada yer alan meleklerin sözleri itirâzî bir soru değildir. Çünkü Yüce Allah yaptıklarından dolayı sorguya çekilemez. Fakat bu soru, olayın hikmet boyutu ile ilgili kendilerine gizli kalan kısmının açıklanmasını isteme ve içlerindeki şüpheyi kaldırmaya yönelik bir sorudur. Bunu, bir öğrencinin kafasını karıştıran konuyu öğretmenine sorması şeklinde anlayabiliriz. Olay bu haliyle Yüce Allah'a itiraz ve insanların(benî Âdem)

¹⁷⁶ Bakara, 2/30.

¹⁷⁷ Tahrîm, 66/6.

¹⁷⁸ Nablûsî, s. 40.

gıyabında onlara karşı bir karalama olarak anlaşılmamalıdır. Zaten âyetin sonuna doğru verilen [إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ] (*Sizin bil(e)miyeceğinizi herhalde ben bilirim.*) şeklindeki ifade, onlara gizli kalan hikmeti, öğrenmeleri ve anlamalarına yönelik ipuçları verecektir."¹⁷⁹

Bir diğer itiraz noktası da; meleklerin, insanların yeryüzünü ifsad edecekleri ve kan dökeceklerine dair bilgilerinin nereden kaynaklandığıdır ki, bunu da şu şekilde yorumlamışlardır:

Bu konu ile ilgili dört açıklama mevcuttur. Bu açıklamaları şöyle sıralayabiliriz:

- a- Bunu Yüce Allah'ın bizzat kendisinin, meleklerle bildirmesi sonucu öğrenmişlerdir. Nitekim Kur'an i'cazı gereği burada cevabı ile yetinmiştir.
- b- Bunu Levhi mahfuzdan öğrenmişlerdir.
- c- Melekler günahsızlığın sadece kendilerine has bir özellik olduğu düşüncesini merkeze alarak böyle bir çıkarımda bulunmuş olabilirler.
- d- Bunu sakaleyn olarak bilinen cin ve insanların masum olmadıklarından hareketle bilmişlerdir ki insanlardan önce yeryüzünde cinler malum fiillerde bulunmuşlardır.

İbn Hazm, meleklerin ma'sum/günahsız oldukları karinesinden hareketle; Hârût ve Mârût'un, yeryüzüne sihri öğretmek üzere gelen iki melek oldukları veya içki içtikleri ve zina ettiklerine dair düşünceleri şiddetle reddetmiştir.

O'na göre; Yüce Allah'ın yeryüzüne Hârût ve Mârût adında iki melek indirdiği ve bu iki meleğin Allah'a isyan ederek içki içtiği, günahla hükmettikleri, Allah'ın haram kıldığı cana kıydıkları, zina ettikleri ve bu zina ettikleri kadına İsmi Azam'ı öğreterek bu kadının gökyüzüne uçtuğu ve orada Zühre adında bir yıldızla dönüştüğü, ve bunun sonucunda Bâbil mağarasında bunlara azab/işkence edildiği yönünde bir takım haberleri Allah'a nisbet eden bir grubun anlattığı şeylerin aslı astarı yoktur ve bunlar birer iftiradır. Ayrıca bunların anlattığı haberlere kaynaklık eden rivâyet Umeyr bin Said tarikiyle nakledilen rivâyettir ki, bazen adına Nehai, bazen de Hanefî denilen bu zat meçhul bir kişiliktir. Biz bu şahıs hakkında bu uydurma rivâyetten başka hiçbir şeye rastlamadık. Ve aynı şekilde Resulullah'tan (s.a.v) bu konuda doğrudan aktarılan bir rivâyet yoktur. Olsa olsa Ali bin Ebi Talib tarikiyle mevkuf olan bir hadis vardır elimizde. O da sahih değildir.¹⁸⁰

¹⁷⁹ Nablûsî, s. 40.

¹⁸⁰ İbn Hazm, IV, 61.

Konuyu "Meleklerin Masumiyeti Bağlamında Hârût ve Mârût Problemi" başlığı altında bir makaleyle incelemeye tabi tutan Emrullah Fatîş, meleklerin masumiyetine ve bir takım özelliklerine vurgu yapan bazı ayetleri sıraladıktan sonra şunları söyler:

"Kur'an-ı Kerim'de vasıfları belirtilen melekler, iyi işler yapan, mü'minlerin dostu, temiz, masum ve güzel huyludurlar. Günah işleyen¹⁸¹ erkek melek¹⁸² tiplmesi Yahudilikte vardır. Bu durumda Kur'an'daki erkek olan Harut ve Marut'a sihir öğretme rolü verirsek ve melek dersek İslam'ın masum melek tiplmesine nasıl açıklık getirebiliriz. Kur'an bir taraftan sihir öğrettikleri için şeytanları kâfir saymaktadır. Harut ve Marut'un Allah tarafından kendilerine indirilen sihrî öğrettiği yönündeki görüşleri doğru sayacak olursak bu durumda şeytana uygulanan kâfirlik suçlamasının aynı şerri öğreten bu meleklerle uygulanıp uygulanmayacağına nasıl bir çözüm getirebiliriz. Meleklerin masumiyeti bağlamında Harut ve Marut probleminin ciddi tahlile tabi tutulması önem arz etmektedir. Meleklerin masumiyeti ile ilgili ayetler ile sihir öğreten günahkâr melek yorumu açıkça birbiriyle çelişmektedir."¹⁸³

3.2. Sihir ve Gerçekliği

Hârût ve Mârût kıssasının doğru bir şekilde okunup anlaşılmasına katkı sunacak bir diğer kavram da şüphesiz sihir kavramıdır. Hz. Süleyman (a.s)'ın iktidarının kaynağı sihir miydi? Hârût ve Mârût'a indirilen sihir olarak kabul edilebilir mi? Melekler haram olan bir şeyi yapar mı? gibi soruların cevaplarına ulaşmak, bu konu ile ilgili bilgi sahibi olmamızı gerektirmektedir. Bu yüzden biz bu başlığı da vererek konunun anlaşılmasına yönelik çabamızın önünde duran son düğümü çözmek istiyoruz.

3.2.1. Sihir Nedir? Mahiyeti Nedir?

Arapça'daki "s-h-r" (سحر) fiilinden türemiş olan "sihir" kelimesi, "döndürmek, çevirmek, geri yüklemek, aldatmak, kandırmak ve hile yapmak" gibi değişik anlamlara gelmektedir.¹⁸⁴ Ayrıca, sihir kelimesinin "kabarmak, yükselmek, ölçüyü aşmak, kopmak ve terk etmek" gibi anlamları da mevcuttur.¹⁸⁵ Buna göre sihir yapan kişi (sâhir), elinde bulundurmuş olduğu birtakım araç ve gereçlerle ya da teknik bazı malzemelerle, hile ve

¹⁸¹ I.Kıralar,22:21-23.

¹⁸² Tekvin, 6:1; İbranilere Mektup, 1:4-5.

¹⁸³ Fatîş, Emrullah, *Meleklerin Masumiyeti Bağlamında Hârût ve Mârût Problemi*, Bilimname, XXIV,2013/1,135-152.

¹⁸⁴ İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyin Ahmed, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luga*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Beyrût, 1991, IV, 41; İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru Lisâni'l-'Arab, Beyrût, trs, III, 223; el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed, *Tehzîbu'l-Luga*, Dâru'l-Kâtibi'l-'Arabî, Kahire, 1967, XIII, 456.

¹⁸⁵ Firûzâbâdî, Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1995, s. 365.

kandırmayla gerçekte olan şeyi başka bir hale ve duruma çevirmektedir.¹⁸⁶ Sözelimi, hile ve gösteri ile demir ya da bakırı gümüş veya altın ile kaplayarak gerçekmiş gibi sunma ve insanları kandırma örneğinde olduğu gibi.¹⁸⁷

Taberî “sihir” kelimesini, "herhangi bir şeyin, bir kimsenin gözüne ve o şeyin hakikatine zıt/karşıt bir biçimde görünmesi" şeklinde tarif ederken;¹⁸⁸ Râzî ise, "sebebi ve illeti gizli kalan, hakikatinin dışında görünen tüm işleri" sihir olarak tavsif etmektedir.¹⁸⁹

Kurtubî sihrin hakikati hakkında birkaç tanım vermektedir.¹⁹⁰ Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1- Sihir aslı itibariyle hile, hayal ve bir takım eşya ve kavramlar aracılığıyla gerçeğin üstünü kapatma ve saptırmadır. Böylelikle gerçekte olan şey farklı bir şekilde görünür. Uzaktan serap gören birinin su gördüğünü hayal etmesi veya seyir halindeki bir gemide bulunan kişinin etrafındaki ağaçların ve dağların kendisiyle yürüdüğünü zannetmesi bu kabildendir.¹⁹¹

2- Sihir aslı itibariyle; gizlilik. Çünkü sihirbaz onu gizlilik içinde yapar.

3- Sihir, hakikatte yüz çevirmektir. (ما سحرك عن هذا) dendiğinde aslında "Seni bu gerçekten ne alıkoydu." anlamı çıkmaktadır.

4- Sihir kendini beğendirmek demektir. Sana kendini beğendirmek isteyen birisi, aslında seni büyülemektedir.

Mutezile'ye göre sihir hiledir ve herhangi bir gerçekliği yoktur.¹⁹² Bu görüşe Ehli Sünnet'ten İmam Ebû Hanîfe, Cessâs¹⁹³ ve Beğavî¹⁹⁴ gibi birkaç isim mutabık olsa da, Ehli Sünnet'in genel görüşü sihrin var olduğundan ve gerçekliğinden yanadır.¹⁹⁵ Sihir ile uğraşan kişi ise kâfir olur.

¹⁸⁶ İbn Fâris, IV, 41; İbn Manzûr, III, 223.

¹⁸⁷ Kurtubî, II, 42.

¹⁸⁸ Taberî, II, 355,359.

¹⁸⁹ Râzî, III, 222.

¹⁹⁰ Kurtubî, II, 272,273.

¹⁹¹ Mâverdî, Ebu'l Hasan Ali bin Muhammed, *En-Nüket ve'l-Uyun*, Daru'l Kütübi'l İlmiyye, trs., s.167.

¹⁹² Kurtubî, II, 274.

¹⁹³ Cessâs, I, 68-71.

¹⁹⁴ Beğavî, I, 128.

¹⁹⁵ Beğavî, I, 128; Kurtubî, II, 274.

İmam Şafî'ye göre sihir hayallere sürükler, hastalığa neden olur bazen ölüme bile sebebiyet verebilir.¹⁹⁶

Bu konuda tercihe şayan görüş sihrin iki kısım olduğudur. Birincisi, gerçekliği olmayan hile, hayal ve saptırmadan ibaret olandır. El çabukluğuyla gerçeği insanların bakışlarından kaçırarak yanıltan sihirbazların yaptığı sihir ve laf taşıyıcıların(nemmam) gerçeklerin duyulmasını engelleyen süslü konuşmaları bu kabildendir. Araf sûresi 116. âyette yer alan (سَحَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرَهُبُوهُمْ) "*insanların gözlerini büyülediler, onları ürküttüler*" ifadesi ile Tâhâ Sûresi 66.âyette yer alan (يُخَيِّلُ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَى) "*Büyülerinden ötürü onların ipleri ve sopaları gerçekten koşuyor gibi görünüyor.*" ifadeleri buna örnek olarak verilebilir. Bu türden olan örnekler sihir olarak adlandırılmaz. Bunlar hile ve saptırmalardan ibarettir.

İkincisi ise, gerçekliği olan ve bedenlerde tesiri olan sihirdir. İşte Ehli Sünnet'in isbatına yöneldiği, Kitap ve Sünnet ve İcma'nın delil getirdiği sihir bu kabildendir.

Ehl-i Sünnet'in sihrin varlığına dair kitaptan getirmiş olduğu delil; (يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ) "*İnsanlara sihri öğretiyorlar.*"¹⁹⁷ âyeti ile (وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ) "*Düğümlere üfleyip tüküren büyücü kadınların şerrinden*"¹⁹⁸ âyetidir. İlk âyet için "Eğer sihrin hakikati olmasaydı onu öğrenmek mümkün olmazdı ve Yüce Allah onun insanlara öğretilmesinden bahsetmezdi."denmektedir. İkinci âyet için de üflenene düğümler ve bunlara üfleyen sihirbaz kadınlardan bahsedilmektedir. "Eğer sihrin hakikati olmasaydı, Yüce Allah ondan sakınmayı emretmezdi." denilmektedir.¹⁹⁹

Sihrin varlığına Sünnetten getirilen delil ise Hz. Aişe'den gelen bir hadistir ki, rivâyet şu şekildedir:

" Hz. Peygamber (sav)'e Zureykoğullarından Lebid İbnu'l-A'sam adlı bir kişi tarafından sihir yapıldı, öyle ki, Resulullah (sav) yapmadığı bir şeyi yaptım vehmine düşüyordu. Bir gün veya bir gece vakti benim yanımda iken Allah'a dua etti, sonra tekrar dua etti. Ve dedi ki: "Ey Aişe, hissettin mi, sorduğum hususta Allah bana fetva verdi?" "Hangi hususta Ey Allah'ın Resulü?" dedim. "İki kişi bana gelip, biri başucumda, diğeri de ayak tarafımda oturdu. Biri diğesine: "Bu zatın rahatsızlığı nedir?" dedi. Öbürü: "Büyüdür!" dedi. Önceki tekrar sordu: "Kim büyüledi?" Diğeri: "Lebid İbnu'l-A'sam" diye cevap verdi. Öbürü: "Büyüyü neye

¹⁹⁶ Beğavî, I, 128; Kurtubî, II, 274.

¹⁹⁷ Bakara, 2/102.

¹⁹⁸ Felak, 113/4.

¹⁹⁹ Karâfî, Şihabu'd Din Ebu'l Abbas Ahmed bin İdris, *El-Furûk*, Müessesetü'r-Risale, Beyrût 2003, IV, 254; Kurtubî, II, 276.

yaptı?” dedi. Arkadaşı: “Bir tarakla saç döküntüsüne ve bir de erkek hurma tomurcuğunun içine” cevabını verdi. Diğer: “Pekâlâ, şimdi nerede?” diye sordu. Arkadaşı: “Zervan kuyusunda!” cevabını verdi.” Bunun üzerine Resulullah (s.a.v) Ashâbından bir grupla birlikte (r.a) kuyuya gitti, ona baktı, kuyunun üzerinde bir hurma vardı. Sonra benim yanıma dönüp: “Ey Aişe! Allah’a yemin olsun, kuyunun suyu sanki kına ıslatılmış gibi (bulanık) ve (o kuyu ile sulanan) hurma ağaçlarının başları da sanki Şeytanların başları gibiydi!” dedi. Ben: “Ey Allah’ın Resulü! Onu (kuyudan) çıkardın mı?” diye sordum. “Hayır!” dedi ve ilave etti: “Bana gelince, Allah bana afiyet lütfetti ve şifa verdi. Ben ondan halka bir şer gelmesine sebep olmaktan korktum!” Resulullah onun gömülmesini emretti ve yere gömüldü.”²⁰⁰

Burada delil olarak hadiste gösterilen kısmı Hz. Peygamber’in (sav)’in "قَدْ عَافَانِي" ifadesidir. Zira afiyet (sağlık) bir hastalıktan kurtulma halidir. Bu da bize sihrin gerçekliğinin ve tesirinin olduğunu gösteriyor.²⁰¹

Bu hadis karşısında Müslüman âlimlerin farklı tavırları olmuştur:

1. Mutezile âlimleri, Peygamber'in sihirden etkilenmesinin, peygamberlik ve vahiy konusunda şüpheyi sebep olacağından bu hadisin sahih olmadığını, yanlış bir anlama ve nakletmeye dayandığını ileri sürmüşlerdir. Kur'an-ı Kerim, peygamberimizin sihirlenmiş olması iddiasını reddetmektedir.²⁰²

2. Sünnî âlimler hadisin sahih olduğunu, ancak sihrin etkisinin baş ağrısı, ateşlenme gibi, peygamberliğe zarar vermeyecek ölçüde bir etki olduğunu, alınan tedbir ile bunun da geçtiğini ileri sürmüşlerdir.

Kurtubî ve Karâfî²⁰³, son tahlilde sihrin varlığı ve gerçekliği hakkında sahabenin icma'sının olduğunu, bu konuda Mutezile ve onlarla uyum sağlayanlar dışında herhangi bir aykırı görüşün ortaya çıkmadığını ifade etmişlerdir.²⁰⁴

²⁰⁰ Buhârî, sihr, 47.

²⁰¹ Kurtubî, II, 276; Karâfî, IV, 254.

²⁰² İsrâ, 17/47.

²⁰³ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrrahmân el-Mısırî el-Karâfî (ö. 684/1285) Mâlikî fakihi ve usûl-i fıkıh âlimi. el-İkdü'l-manzûm adlı eserinde bizzat kendisinin bildirdiğine göre 626 (1229) yılında doğdu. Bu tarih, birçok biyografi yazarından farklı olarak Kâtib Çelebi tarafından doğru tesbit edilmiştir (Keşfü'z-zunûn, II, 1153). Karâfî aslen Mağrib'deki Sanhâce kabilesinden olup ailesi oradan Mısır'a gelerek yerleşti ve kendisi Mısır'da Behnesâ bölgesinde Bus'un (Bûş) bir köyünde doğdu. Karâfî nisbesi, kendisinin bildirdiğine göre Meâfir kabilesinin bir kolu olan Karâfe'ye mensubiyetinden dolayı değil, bu sülâlenin yerleşmesi sebebiyle Mısır'da bu isimle anılan yerde kısa bir müddet bulunduğu için verilmiştir (Sagîr b. Abdüsselâm el-Vekîlî, I, 144). Karâfî, doğduğu köyde Kur'an'ı ezberledikten sonra ilim tahsili için on-on bir yaşlarında iken Kahire'ye gitti ve Sâhibiyye Medresesi'nde öğrenim gördü. Hocaları arasında Cemâleddin İbnü'l-Hâcib, Şemseddin Hüsrevşâhî, İzzeddin b. Abdüsselâm, Şemseddin Muhammed b. İbrâhim el-Makdisî ve Muhammed b. İmrân eş-

Günümüzde ise Hayreddin Karaman bu konu ile alakalı sonuç yerine kullanabileceğimiz, tartışmada orta yolu temsil eden şu tespiti yapmıştır: "Bize göre sihrin, maddi değil, ancak vehim ve hayal boyutunda bir etkisi olabileceği görüşü daha isabetlidir. Hadisin bazı rivâyetlerinde "öyle olmadığı halde kendisine yapmış, olmuş gibi geldiği, öyle hayal ettiği" ifadesi geçmektedir. Bu da yukarıda geçen, "sihirin gerçek ve maddi tesiri yoktur, vehim ve hayal etkisi vardır." görüşü ile örtüşmektedir." demektedir.²⁰⁵

3.2.2. Sihrin Çeşitleri

Rağıb el-İsfehani sihir, kelimesinin değişik anlamlarda²⁰⁶ kullanıldığını ifade eder.

Bunlardan biri, gerçeği olmayıp gözbağcılık anlamında kullanılan sihirdir. Göz bağcının el çabukluğu ile yaptığı işten dikkatleri başka tarafa çekerek insanların gözünü büyülemesi gibi. Koğuculuk yapanlar da böyledir. Kulağa hoş ve süslü gelen kelimeler söyleyerek dinleyicileri kandırırlar. Yüce Allah'ın "İnsanların gözlerini büyülediler, ürküttüler ve büyük bir büyü yaptılar"²⁰⁷ ve "Büyülerinden dolayı o yaptıkları kendisine hareket eder gibi göründü"²⁰⁸ âyetlerinde kast ettiği büyü de bu anlamdadır.

İkincisi ise, şu veya bu şekilde şeytanla işbirliği yaparak yardım ve desteğini almak anlamında kullanılmaktadır. Yüce Allah'ın "Şeytanların kimin üzerine indiğini size bildireyim mi? Onlar, çok günahkâr ve aşırı müfterilerin hepsine iner"²⁰⁹ ve "Fakat şeytanlar kâfir oldular, insanlara büyü öğretirler"²¹⁰ sözlerinde bu anlamdadır.

Üçüncüsü de, bazen bir şeyin güzelliği anlamında kullanılır. Mesela, "Anlatımın öylesi var ki, büyüleyicidir."²¹¹ şeklindeki ifade bu türe örneklik teşkil eder. Bazen de bir şeyin incelik ve dikkatli yapılışı anlamında kullanılmıştır. Mesela bilginler "Tabiat büyüleyicidir." demişlerdir. Besin için de büyü demişlerdir. Çünkü etkisi çok gizli olup görünmemektedir."²¹²

Şerîf el-Kerekî en tanınmışlarıdır. Karâfî eserlerinde hocalarının bazı görüşlerine yer vermiş, özellikle İbnü'l-Hâcib'den (el-Furûk, I, 64, 65, 66) ve İbn Abdüsselâm'dan (a.g.e., II, 100-101, 157; IV, 251-252) övgüyle söz etmiştir. Biyografi yazarları, Karâfî'nin İbn Abdüsselâm'ın 639 (1241) yılında Mısır'a gelişinden ölümüne (660/1262) kadar ondan ayrılmadığını belirtirler. (Apaydın, H.Yusuf, Karafî, DİA, XXIV, 395.)

²⁰⁴ Kurtubî, II, 277; Karâfî, IV, 254.

²⁰⁵ <http://www.hayreddinkaraman.com.>, (16.04.2015, 00:55).

²⁰⁶ İsfehani, s. 226.

²⁰⁷ Araf, 7/ 166.

²⁰⁸ Taha, 20/ 66.

²⁰⁹ Şuara, 26/221.

²¹⁰ Bakara, 2/102.

²¹¹ Buhârî, Hutbe, 47.

²¹² İsfehânî, s. 226.

Görüldüğü gibi bazı âlimlere göre sihir 3 kısımda ele alınmıştır.

Başka bir sınıflama Fahreddîn Râzî tarafından yapılmış ve büyüün birçok çeşidine işaret edilmiştir.²¹³ Bunlar:

- 1- Eski zamanda yaşamış Keldaniler ve Kesdaniler'in büyüü. Bunlar gezegenlere tapmış ve bu evreni bunların yönettiğine inanmışlardır.
- 2- Başkalarını etkileyip büyüleyen, vehim ve güçlü nefis sahiplerinin büyüü.
- 3- Cinler ve yerdeki ruhlardan yardım alarak yapılan büyü.
- 4- Hayaller ve nazar değmesi şeklinde vuku bulan büyü.
- 5- Geometrik ölçülerde yapılmış ilginç araçlar ve dev aynasında görünme yollarından biri ile yapılan büyü. Firavun sihirbazlarının büyüü bu türden olmuştur.
- 6- Özel ilaçlar yardımı ile yapılan büyü. Yemeğe sersemleştirici ve akli giderici ilaçların katılması, sarhoş edici tutsülerin yapılması gibi. Mesela eşek beyni bir insana yedirilecek olursa, o kişinin zekâsı azalır ve aptallaşır.
- 7- Aklın çelinmesi ile yapılan büyü. Büyücü ism-i azamı bildiğini ve emrinde cinlerin çalışıp çok zaman kendisine itaat ettiklerini iddia eder, bu da büyücünün söylediklerinin doğru olduğuna inanıp aklına takılırsa, içinde bir tür korku ve ürkeklik meydana gelir, korku meydana geldiğinde de duyarlı yetenekler zayıflar, o zaman da büyücü yapmak istediklerini yapma imkânını bulur. Deneyimi olup bilgi sahiplerinin durumlarını bilenler, işlerin yaptırılmasında ve sırların gizlenmesinde akli çelmenin ne büyük etkisi olduğunu bilirler.
- 8- Gizli ve fark edilmeyecek bir şekilde koğuculuk yapmak.²¹⁴

Râzî, tefsirinde bütün bu başlıkları uzun uzadıya irdelemektedir. Ancak bizim bunların hepsini burada zikretme imkânımız yoktur. Ancak Râzî, bu başlıkları verdikten sonra iki meseleyi tartışmaya açmaktadır. Bunlara değinmeden geçemeyeceğiz.

Bunlardan biri; bütün bu sihir çeşitlerinin mümkün olup olmadığı ile ilgili olandır. Diğer ise, sihri öğrenmekle kullanmak arasında bir fark olup olmadığı, varsa bunlardan hangisinin caiz, hangisinin haram olduğu meselesidir.

Birinci mesele ile ilgili olarak yukarıda açtığımız sihrin mahiyeti ile ilgili başlık altında kısmen bu konunun ayrıntıları verilmiş idi. Buna ek olarak, şunları söyleyebiliriz.

²¹³ Râzî, III, 223.

²¹⁴ Râzî, III, 223.

Mutezile, hayaller cinsinden olan, yiyeceklere uyuşturucu vb. ilaçların katılması ve kışkırtma, nemime yoluyla yapılan çeşitler dışındaki diğer sihir çeşitlerinin imkânsız olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. İlk beş çeşidi kabul etmemişler, hatta bunları kabul edip de olabileceğini söyleyenleri kâfir saymışlardır.

Ehl-i Sünnet'ten bir grup ise, sihirbazın gökte uçabileceğini, bunun yanında insanı eşeğe, eşeği insana çevirebileceğini söylemiştir. Ne var ki onlar şöyle de demişlerdir: "Sihirbaz kendi özel duasını ve belirli kelimelerini okumaya başladığında meydana gelen şeylerin yaratıcısı Allah'tır. Bu hususta feleklerin ve yıldızların tesiri yoktur."²¹⁵

Tabi buna itiraz kabilinden de başka bir grubun söyledikleri, tefsir kitaplarında yer almaktadır ki, o da şudur:

"Eğer cisimleri yeniden inşa etmek ve eşyayı olduğundan farklı bir hale çevirmek sihirbazın gücü dâhilinde olsaydı, o zaman gerçek ile yalanı/yalancığı arasında bir fark olmazdı. Ve bunun sonucunda; bütün cisimlerin, sihirbazların sihri ile değişen veya oluşan cisimler olduğu ortaya çıkardı. Halbu ki Yüce Allah Taha Sûresi 66. âyetinde Firavun'un sihirbazlarını şu şekilde tanımlamıştı: "Bir de baktı ki, büyülerini sayesinde ipleri ve sopaları, kendisine gerçekten koşuyor gibi görünüyor."²¹⁶

İkinci meseleye gelince; Râzî, Muhakkik ulemanın ittifak ile sihri öğrenmenin çirkin ve mahzurlu olmadığı kanaatini paylaşır. Devamında; "Çünkü ilim, zatı gereği güzel bir şeydir." Aslında bilginin, kullanımına bağlı olarak böyle bir sonuç doğurabileceğini söylemek mümkündür. Neredeyse her bilgi için -ne kadar hayırlı, doğru ve gerçekçi olursa olsun- kullanıcısının elinde şerre dönüşebileceği söylenebilir. Burada öğrenilen bilgilerin kendileri değil, bunların kötü kullanıcılarının elindeki sonuçları şerdir.²¹⁷

Ve yine, Cenab-ı Hak: "De ki: Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"²¹⁸ buyurmuştur. Çünkü şâyet bilinmeseydi, sihir ile mucizenin arasını ayırmak mümkün olmazdı. Mucizenin mucize olduğunu bilmek, vacibtir; vacibin kendisine dayanmış olduğu şey de vacibtir. Bu da, sihir ilmini bilmenin vacib olmasını gerektirir; vacib olan şey ise, nasıl çirkin ve haram

²¹⁵ Râzî, III, 230.

²¹⁶ Maverdi, I, 167.

²¹⁷ Güneş, Kamil, Meleklerle İman, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2015, s. 39.

²¹⁸ Zümer, 39/9.

olur?"²¹⁹ diyerek sihrin bilgisine sahip olmakla, onu uygulamak arasında temelde bir farklılığın olduğu kanaatini ön plana çıkarır.

3.2.3. Şeytanlar, Sihir ve Hz. Süleyman (a.s)

Buraya kadar sihir ve çeşitleri ile ilgili vermiş olduğumuz bilgileri şimdi de Bakara 2/102. âyetin baş tarafında yer alan şeytanlar, tabi oldukları “وَاتَّبَعُوا” ve Hz. Süleyman (a.s)’ın Mülkü’ne okudukları “تَتْلُوا” ile ilgili kısmıyla birlikte değerlendirmeye çalışalım. Bunu yaparken olayın önemli bir aktörü olan şeytanlardan başlayalım. Bilindiği gibi Şeytanlarla sihir arasında sıkı bir ilişki vardır. Çünkü insanları etkilemek, yönlendirmek ve baştan çıkarmak için sihir şeytanların araçlarından biridir. Burada şeytanlar genel bir sözcük olup onlardan iki sınıfı da içermektedir.

Birincisi, "şeytanlar" kelimesinin genel olarak kullanıldığında akla gelen sınıftır. Bunlar şeytan cinlerdir. Onları biz göremiyoruz, ama onlar bize vesvese vermekte, batıl, küfür ve günahları süsleyip baştan çıkarmaya çalışmaktadırlar. İkincisi ise, şeytanlaşmış insanlardır. Bunlar, şeytan cinlerin yardımcısı olan kâfirlerdir. Bu sınıfın en açık temsilcileri Yahûdîlerdir. Bunlar, insanların en büyük büyücüleri, kâfirleri, şeytanları ve insanları yoldan saptıranlarıdır.²²⁰

Bakara 2/102’de âyetin en başında yer alan “وَاتَّبَعُوا” ifadesinde kastedilenler işte bu ikinci sınıfı temsil eden kişilerdir. Râzî bu ifadenin bir önceki âyette bahsi geçen bir topluluk ile ilgili olduğuna dikkat çekerek âyetin tefsiri ile ilgili şu dört görüşü sıralamaktadır;

- a- Bunlar daha önceki zamanlara ait Yahûdîlerdir.
- b- Bunlar Hz. Süleyman (a.s) zamanındaki sihirbazlardır. Bu Süddî’nin görüşüdür.²²¹ Çünkü Yahûdîlerin çoğunluğu Hz. Süleyman (a.s)’ın peygamberliğini inkâr ediyor, ve onu yeryüzünde hüküm süren krallardan bir kral kabul ediyorlardı. O’nun dönemindeki Yahûdîler, Hz. Süleyman (a.s)’ın sahip olduğu bu iktidarın(krallık)sihir vasıtasıyla olduğuna kanaat getiriyorlardı.
- c- Bunlar Hz. Muhammed (s.a.v) zamanında yaşayan Yahûdîlerdir. Bu İbn Abbas’ın görüşüdür.²²²

²¹⁹ Râzî, III, 231.

²²⁰ Hâlidî, III, 16.

²²¹ İbn Atiyye, I, 185; Ebu Hayyân, I, 494.

²²² İbn Atiyye, I, 185; Ebu Hayyân, I, 494.

Taberî bu görüşü tercihe şayan görerek şunları söyler: Bu ifade, Resulullah'a yetişip O'nun Allah tarafından gönderildiğini bildikleri halde peygamberliğini inkâr eden Yahûdîlere bir kınama ve azarlamadır.²²³

- d- Bu ifade bütün Yahûdîleri kapsamaktadır.²²⁴ Doğru olan da budur. Çünkü bir kısmını diğerine tercih ettirecek herhangi bir tahsis yoktur.

Semerkindî bu ifadenin tefsiri ile ilgili olarak; Yahûdîlerin iki şeyi terk ettikleri ve iki şeye tabi olduklarını ifade etmektedir. Kitaplara ve peygamberlere uymayı ve bununla amel etmeyi terk ettiler. Şeytanların uydurdukları ve Hârût ve Mârût adlı meleklerle indirilene uydular.²²⁵

Bu ifade ile birlikte "tetlû" kelimesinin anlamında da ihtilaf edilmiştir: "Tilv, tilavet" iki manaya gelir. Kimilerine göre ise, uyduğu; riâyet ettiği ve yaptığı şeyler anlamındadır. Kimilerine göre ise "تتلوا" ifadesi bir şeyi haber vermek, rivâyet etmek, konuşmak, bildirmek anlamındadır. "Kişinin Kur'an okuması" gibi.²²⁶

Taberî, bunu açıklarken her iki anlamı bir araya getirmiş ve bu kelimenin iki anlamı da belirttiğini söylemiştir. Arapların konuşmalarında "Falan şunu okuyor" sözü iki anlamı içerir; bir anlamı, tabi olmaktır. Birinin peşinden gittiğin zaman "şu kişiye tabi oldum, izinden gittim" denir. Diğer anlamı da, bir şeyi okumak ve çalışmaktır. Şu kişi Kur'anı tilavet ediyor, denildiğinde, onu okuması ve çalışması²²⁷ anlaşılmaktadır.

Şeytanlar bu işi okuyarak, rivâyet ederek ve fiiliyata dökerek okumuş olabilirler. İşleyerek onun peşinden gitmiş ve rivâyet ederek çalışmış da olabilirler. Yahûdîler bu konuda yöntemlerine uymuş, bu fiili yapmış ve rivâyet etmişlerdir.²²⁸

Şeytanlar, Hz. Süleyman (a.s.)'in hükümdarlığı hakkında yalan şeyleri rivâyet ediyor, anlatıyor ve konuşuyor. Yahûdîler de şeytanların anlattığı şeylere uyuyor, yapıyor, başkalarına naklediyor ve kendileri de aktarıyorlar. Âyeti kerimede "Oysa Süleyman inkâr etmemişti fakat o Şeytanlar inkâr etmişlerdi." buyurulmaktadır. Taberî diyor ki: "Âyetin bu bölümünün, bundan önceki bölümüyle irtibatı şöyledir: Yahûdîler, Allah'ın haram kıldığı sihri şeytanların telkini ile öğrendikleri halde bunu bilmeyen halk tabakasına, sihri Süleyman'dan

²²³ Taberî, II, 317.

²²⁴ İbn Atiyye, I, 185; Ebu Hayyân, I, 494.

²²⁵ Semerkandî, Ebu'l Leys Nasr ibn Muhammed, Bahru'l-Ulûm, Daru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrût 1993, I, 140.

²²⁶ Taberî, II, 317

²²⁷ Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dinî Kur'an Dili*, Eser Neşr, İstanbul 2003, I, 364.

²²⁸ Taberî, II, 320.

öğrendiklerini ve dolayısıyla bunun caiz olduğunu söylüyorlardı. Böylece Hz. Süleyman (a.s.)'ı sihirbazlıkla itham ederek O'nu inkârcılıkla suçlamış oluyorlardı. Allah Teâlâ bu âyeti kerimede, Hz. Süleyman (a.s.)'ın sihirle ilgisi olmadığını, dolayısıyla inkârcılığa düşmediğini, aslında sihri ortalığa yayarak inkârcılığa düşenlerin Şeytanlar olduğunu ve Yahûdîlerin Hz. Süleyman (a.s.)'a iftirada bulunduklarını beyan etmiştir. Böylece âyetin bu bölümü, baş taraftaki, Yahûdîlerin, Şeytanların aktardıkları sihire uyduklarını beyan eden bölümüne mutabık düşmektedir.²²⁹

Âyette geçen "علي" harfi cer'i "في" anlamında değerlendirilmiştir.²³⁰ Yani Hz. Süleyman (a.s.)'ın kıssaları, nitelikleri ve haberleri hakkında uydurduklarına tabi oldular.²³¹

İbn Kesir de benzer bir yaklaşımla, "tetlû" kelimesini, yalan söylemek anlamında değerlendirmiştir. Burada yer alan "علي" cer harfinin anlamı da "في" anlamında değil, kendi anlamıdır. Böylece "Şeytanların okuduğu şeyler", Süleyman'ın hükümdarlığı hakkında onların rivâyet edip anlattığı uydurma bir takım haberler olmaktadır. Fiilin cer harfi ala ile etken yapılmasının sebebi de, yalan söyleme anlamını kazandırmak içindir.²³² Bu durumda "علي" ifadesi, Hz. Süleyman (a.s.)'ın şeriat ve peygamberliği "aleyhinde uydurduklarına" uydular.²³³ şeklinde tefsir edilmiştir. Zeccâc da aynı görüştedir.²³⁴

Hz. Süleyman (a.s.)'ın hükümdarlığı ve peygamberliği hakkında uydurdukları bu yalanlara cevaben Yüce Allah: "وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا" (*Süleyman inkârcı olmadı, fakat şeytanlar inkârcı oldular.*) buyurmuştur.

Bu, Allah tarafından Hz. Süleyman (a.s.) için verilen bir berat ve küfürden arındırmadır.²³⁵ Daha önceki âyetlerde Hz. Süleyman (a.s.)'ı küfürle/inkâr itham eden herhangi bir âyet yokken, bu âyette Süleyman'ın doğrudan küfürle itham edilmesi; Yahûdîlerin O'nu daha önce sihirle, sihirbazlıkla suçlamasından kaynaklanmaktadır. Çünkü sihir ve sihir ile uğraşmak küfürdür.²³⁶

²²⁹ Taberî, II, 321.

²³⁰ Taberî, II, 321; İbn Atiyye, I, 185; Kurtubî, II, 271.

²³¹ İbn Atiyye, I, 185; Kurtubî, II, 271.

²³² İbn Kesîr, I, 350.

²³³ İbn Atiyye, I, 185.

²³⁴ Zeccâc, Ebu İshak İbrahim, *Me'ani'l-Kur'an ve İ'rabuhu*, thk Abdulcelil Abduh, Alemü'l Kütüb, Beyrût 1988, I, 183; Kurtubî, II, 271; Kâsımî, I, 208.

²³⁵ İbn Atiyye, I, 186; Râzi, III, 221; Ebu Hayyân, I, 495.

²³⁶ İbn Atiyye, I, 186; Kurtubî, II, 271; Ebu Hayyân, I, 495.

Râzî'ye göre; Yahûdîlerin Hz. Süleyman (a.s)'a sihir ve sihirbazlık atfetmelerinin birkaç sebebi vardır. Bunlar;

- 1- Hz. Süleyman (a.s)'ın şanını yüceltmek ve yaptığı işin ne kadar büyük bir şey olduğunu göstermek.
- 2- Yahûdîler Hz. Süleyman (a.s)'ın peygamberliğini kabullenmiyorlardı. Bilakis elde ettiği bu gücün (iktidarın) sihir sebebiyle olduğunu ifade ediyorlardı.
- 3- Allah cinleri Hz. Süleyman (a.s)'ın emrine verdiğinde, O cinlerin arasına karışıyor ve onlardan esrarlı şeyler alıyordu. Bunun sonucunda sonradan Hz. Süleyman (a.s)'ın bu sihri onlardan aldığı zannı oluştu.²³⁷

Sonuç olarak, şunu söyleyebiliriz: Yahûdîler Allah'ın kitabını bir kenara attılar. Tevrat'ı bir kenara atan haham ve ilim adamlarından bir kesim de Hz. Süleyman (a.s)'ın hükümdarlığı döneminde büyücülüğe ve gözbağcılığa uydular, bunların arkasına takılıp gittiler. Çünkü şeytanlar semadan hırsızlık yoluyla bir takım şeyleri işitiyor, işittiklerine pek çok yalanlar katıyor, bunları kâhinlere telkin edip öğretiyor, onlar da bu öğrendikleri telkinleri insanlara öğretiyorlar ve şöyle diyorlardı: “Bu, Süleyman'ın bilgisidir. Süleyman'ın mülkü bununla ayakta duruyor idi.” Yüce Allah Hz. Süleyman (a.s)'ın bu gibi şeylerle uğraşmadığını açıklayarak, bu iddialarını reddetmektedir. Hz. Süleyman (a.s)'a büyüünün nispet edilmesi yalandır, O'nun peygamberliğini inkârdır.²³⁸

Ayrıca, bu kıssanın Kur'an'da zikredilmiş olması, bu konuda anlatılan bütün rivâyetlerin doğru olmasını gerektirmez. Keza âyetlerde büyüünün zikredilmesi de insanların büyü hakkındaki inançlarının doğru olmasını gerektirmez. Hz. Süleyman (a.s) ne büyü yapmış ne de küfre girmiştir.²³⁹

3.2.4. Karı İle Kocanın Birbirinden Ayrılması

Bütün bu anlatılanların yanında Bakara 2/102. âyette geçen ve hayatın içinden bir sahne olarak önümüze konulan öyle bir örnek var ki, büyü hadisesini tekrar tekrar etüd etmemizi gerekmektedir. O da "*Onlardan karı ile kocayı birbirinden ayıracakları şeyi öğreniyorlardı*" şeklinde âyet metninde geçen karı ile kocayı birbirinden ayırma hadisesidir. Müfessirler bu konuyu şöyle izah etmişlerdir.

²³⁷ Râzî, III, 221.

²³⁸ Zuhaylî, Vehbe, *Tefsirü'l-Münir fi'l-Akide ve's-Şeria ve'l-Minhac*, Dârü'l-Fikr, Beyrût, trs., I, 215.

²³⁹ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuk Neşriyat, İstanbul 1994, I, 205.

Yukarıda bahsettiğimiz şekliyle İmam Taberî, büyü'nün gerçekliğinin olmadığını ve hayal ile gözbağcılıktan ibaret olduğunu söylemekteydi. Buradan hareketle âyetle geçen eşleri birbirinden ayırmanın da hayal ettirme anlamında olduğunu söyleyerek şöyle der:

"Eşleri birbirinden ayırması, büyü ile birini diğerine, güzellik yönünden, olduğundan farklı hayal ettirmesidir. Böylece birini diğerinin gözünde çirkin göstererek eşinden yüz çevirmesine yol açmakta, erkeğin eşine karşı ayrılık duygusu beslemesini sağlamaktadır. Böylece büyücü, eşlerin birbirinden ayrılmasına yol açacak sebebi meydana getirmiş olmaktadır. Araplar, sebep olan bir şeyi sebep olan kişi yerine kullanırlar. Büyücünün büyüü ile eşleri birbirinden ayırması da bu şekildedir."

Taberî, eşleri birbirinden ayırma hususunda Katâde'nin şu görüşünü de aktarmaktadır: "Birbirinden ayrılması, her birinin diğerinden koparılması ve birbirinden nefret ettirilmesidir."²⁴⁰

Elmalılı, âyetin bu bölümüyle ilgili bir takım vecihler olduğunu, birçok tefsircinin, bunu Hârût ve Mârût fırkasına bağlayarak مِنْهُمَا zamirini bu iki meleğe, يَتَعَلَّمُونَ zamirini de مِنْ 'أَحَدٍ' den müstefad nâsa, yani herkese göndermişlerdir. Lakin bizim tercihimiz bunun يُعَلِّمُونَ 'ye bağlı veya doğrudan doğruya وَاتَّبَعُوا üzerine ma'tuf ve مِنْهُمَا zamirinin سِحْرٍ ile الْمَلَكَيْنِ ile ifadesine dönüşmüş olmasıdır ki, buna göre ortaya çıkan mana şudur: "Allah'ın kitabını arkalarına atıp, Süleyman'a karşı o şeytanların takip ettikleri şeylere uyan Ehl-i Kitabın bu fırkası, bu Yahûdî zümresi, o kâfir şeytanların izlediği ve öğrettiği bu iki çeşit sihir kitaplarından karı ile kocanın arasını ayıracak şeyler öğreniyorlar." Bu tabir, sihrin en yüksek derecedeki tesirini ifade içindir. Yani bunlar bu yolla karı ile kocanın arasını bile ayırabilecek fesatlar çeviriyorlar, bu tesiri meydana getiren sihirlerle cemiyet içinde ne büyük fitneler çıkarılabileceğini artık siz kıyas ediniz. Karı ile kocanın arasını ayıranlar, bu kadar kuvvetli bir sevgi bağına kuranlar, bir topluma neler yapmazlar; komşular ve hemşehriler arasında ne fitneler çıkarıp, halkı birbirine mi düşürmezler? İhtilaller mi çıkarmazlar?"²⁴¹

Âyet bize gösteriyor ki, sihrin en büyük tesiri ruhlar üzerindedir; fikirleri bozar, kalbleri çeler, ahlakı perişan eder, toplumların altını üstüne getirirler. Şu halde sihrin aslı yoktur diye aldanmamalıdır. Ve böyle sihirbazlardan sakınmalıdır.²⁴²

²⁴⁰Taberî, II, 359.

²⁴¹ Elmalılı, I, 372.

²⁴² Elmalılı, I, 372.

"وَمَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ" Bununla beraber bunları yapanlar, Allah'ın izni olmadıkça kimseye bir zarar veremezler. Çünkü gerçek tesir ne sihirde, ne sihirbazda, ne tabiatte, ne ruhta, ne yerde, ne gökte, ne şeytanda, ne melektedir. Hakiki müessir ancak ve ancak Allah'dır. Fayda ve zarar denilen şey de ancak O'nun izni ile meydana gelir. O halde her şeyden önce Allah'tan korkmalı ve Allah'a sığınmalıdır ve bunlara karşı koymak için de kişi Allah'ın kitabına sarılmalıdır.²⁴³

Kur'an-ı Kerim'in bize naklettiği: "Koca ile karısının arasını ayıracak şeyler öğrenirlerdi." diye büyüün etkisinden söz etmesi, büyüün kendisinin bu işleri yaptığının delili değildir. Bu onlar tarafından bilinen şeyleri bize anlatmaktadır.²⁴⁴

Bu konuda Seyyid Kûtûp şöyle der: "Büyünün herhangi bir şekli, ya duyular ve düşünceler üzerinde yahut eşya ve cisimler üzerinde etkileme ve telkin gücüne sahip olabilir. Kur'an'da Firavun büyücülerinin yaptığı büyü, gerçekliği olmayan salt bir hayal ettirmeden ibarettir. "Onların büyüü ile kendisine koşan bir yılan gibi geldi". Böyle bir etkinin eşleri ve arkadaşları birbirinden ayırmaya sebep olmasının bir sakıncası yoktur. Tepkiler, etkilenmelerden doğar. Gerçi bütün araçlar, sonuçlar, sebepler ve sebep olunan şeylerin tümü ancak Allah'ın izni ile meydana gelir."²⁴⁵

Büyü, Allah'ın izni ile eşleri birbirinden ayırmanın sebebi olur. Büyücü de Allah'ın izni ile eşleri birbirinden ayırabilir. Durum böyle olduktan sonra, büyüün gerçekliğinin ve etkisinin olup olmaması önemli değildir. Çünkü ayırma işi olmakta ve kabul edilmektedir. Yani Taberî ve Seyyid Kutup'un dediği gibi, psikolojik etkileme yolu ile eşlerin birbirinden ayrılması olagelmektedir.²⁴⁶

²⁴³ Elmalılı, I, 372.

²⁴⁴ Zuhaylî, I, 220.

²⁴⁵ Seyyid Kutup, *Fi Zilali'l-Kur'an*, Hikmet Yayınları ,(çev. M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa) İstanbul 1996, I, 97.

²⁴⁶ Halidi, III/43-46.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HÂRÛT VE MÂRÛT İLE İLGİLİ RİVÂYETLER

1. HÂRÛT VE MÂRÛT İLE İLGİLİ RİVÂYETLER

Hârût ve Mârût ile ilgili çoğunluğu tefsir kaynaklarımızda bir kısmı da hadis kaynaklarımızda olmak üzere bir takım rivâyetler mevcuttur. Bunlardan bir kısmını Bakara 2/102. âyetin nüzul sebebi ile bağlantılı olarak nazarı dikkate almak mümkün olsa da aşağıda yapacağımız tahkik ve tahliller neticesinde bunların birçoğunun zayıf, mesnedsiz ve İsrâîliyyât ürünü haberler olduğunu göreceğiz.

1.1. Hz. Süleyman (a.s) ve Mülkü

1.1.1. İlgili Rivâyetler

Şeytanların Hz. Süleyman (a.s)'ın mülküne okudukları şeyle ilgili altı görüş zikredilir:

- a- Hz. Süleyman (a.s) iktidarından çekildiğinde şeytanlar sihir yazdılar ve onu Hz. Süleyman (a.s)'ın namazgâhının altına koydular. Hz. Süleyman (a.s) vefat edince onu çıkarmak istediler. Ve şunu dediler: "Süleyman bu sihirle iktidarı elde ediyordu." Bu, Ebû Sâlih'in ibn Abbas'tan aktardığı görüştür.

Avfî, tefsirinde İbn Abbâs'tan Allah Teâlâ'nın "Ve onlar şeytânların Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurdukları şeylerin ardına düştüler. Hâlbuki Süleyman, asla küfretmedi, sadece şeytânlar küfrettiler." âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder:

"Bu, Süleyman'ın mülkü yok olduğu sırada idi. Cinlerden ve insanlardan bir grup dinden dönerek şehvetlerine tâbi olmuşlardı. Ancak Allah Teâlâ Hz. Süleyman (a.s)'a mülkünü geri iade edince ve insanlar Süleyman'ın devrinde olduğu gibi tekrar dinleri üzerinde kâim olmaya başlayınca, kitaplarına karşı çıktılar. Süleyman onu tahtının altına gizlemişti. Süleyman (a.s.) vefat edince onun vefatının hemen ardından cinler ve insanlar kitapları çıkararak bu, Allah'ın kitabıdır, Süleyman'a indirilmiştir, o, bizden bu kitabı gizlemişti dediler. Onları alarak kendileri için din kurdular. Bunun üzerine Allah Teâlâ : "Onlara ne zaman Allah tarafın dan yanlarındaki kitabı tasdik edici bir peygamber geldiyse kendilerine kitap verilenlerden bir grup sanki bilmiyorlarmış gibi Allah'ın kitabını arkalarına atı verdi." buyurmuştur. "Ve

şehvetlerine tâbi oldular." Şehvet; oyun, eğlence ve insanı Allah'ın izinden alıkoyan her şeydir."²⁴⁷

b- Hz. Süleyman (a.s)'ın yardımcısı Asaf bin Berhaye, kendisine Hz. Süleyman (a.s)'ın emrettiği şeyleri yazıyor ve onun tahtının altına gömüyordu. Süleyman vefat ettiğinde şeytanlar bu yazılanları çıkardılar ve metindeki her iki satır arasına bir sihir veya yalan sıkıştırdılar. Sonra bunun Süleyman'a ait olduğunu söylediler. Said ibn Cübeyr, İbn Abbas'tan aktarmıştır.

İbn Ebû Hatim der ki; bana, Ebû Saîd, İbn Abbâs'dan nakletti ki o şöyle demiş :

" Âsâf Süleyman'ın kâtibi idi ve İsm-i A'zam'ı biliyordu. Süleyman'ın her emrini yazıyor ve tahtının altına saklıyordu. Süleyman ölünce, şeytânlar onları çıkardılar ve emirnâmenin her satırının arasına büyü ve küfür yazarak işte bu, Süleyman'ın amel ettiği şeylerdir, dediler. İbn Abbâs der ki: Halkın bilmezleri onu kâfir sayıp küfrettiler, bilginleri ise oldukları gibi durdular. Halkın bilmezleri durmadan Süleyman'a küfrediyorlardı. İşte Allah Teâlâ, Muhamed (s.a.) e indirdiği âyet-i kerîme'de bu konuyu açıkladı: "Ve onlar şeytânların Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurdukları şeylerin ardına düştüler."²⁴⁸

Taberî, Ebû Sâib Selem İbn Cûnâde... Said b. Cübeyr, Abdullah b. Abbas'tan bu hususta şu görüşü nakletmiştir:

" Hz. Süleyman (a.s), hanımlarından biri olan Cerade'yi çok seviyordu ve onun akrabalarına iyilikte bulunmak istiyordu. Bu hususta Allah onu imtihana tabi tuttu. Hz. Süleyman (a.s) helaya gittiğinde veya cinsi ilişkide bulunduğunda mührü Cerade'ye veriyordu. Bir gün Şeytan, Süleyman'ın sûretinde gelerek Cerade'ye "Mührümü ver bana" dedi. Cerade mührü verdi. Şeytan onu parmağına takınca diğer şeytanlar, cinler ve insanlar onun boyunduruğuna girdiler. Süleyman gelip mührünü isteyince, Cerade ona: "Sen Süleyman değilsin, sen yalancısın." dedi. Süleyman bu halin, kendisi için bir imtihan olduğunu anladı. İşte o günlerde şeytanlar, içinde sihir ve inkârcılık bulunan bir kitap yazdılar. Sonra onu Süleyman'ın tahtının altına gömdüler. Daha sonra da çıkarıp insanlara okudular ve onlara: "İşte Süleyman insanlara bu yazılarla galip geliyordu/hükmediyordu." dediler. Bunun üzerine insanlar Süleyman'dan

²⁴⁷ İbn Kesîr, Ebû'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer (v. 774/1373), *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, thk. Sami b. Muhammed es-Selame, Dâru Tayyibe, Riyad 1997, I, 346.

²⁴⁸ Taberî, II, 320; İbn Ebî Hâtim, I, 185; İbn Kesîr, *a.g.e.*, II, 346.

uzaklaştılar, onu inkârcılıkla suçladılar. İşte Allah Teâlâ bu âyet-i kerimeyi indirerek Hz. Süleyman (a.s)'ın suçsuz olduğunu ortaya koydu.²⁴⁹

- c- Şeytanlar Süleyman'ın ölümünden sonra sihir yazdılar ve bunun Hz. Süleyman (a.s)'a ait olduğunu iddia ettiler. Bu İkrime'nin görüşüdür.

Taberî der ki: Şeytânlar Dâvûd peygamberin oğlu Süleyman peygamberin öldüğünü duyunca, çeşitli büyüler yazdılar ve dediler ki, şunu ve şunu elde etmek isteyenler, şöyle ve şöyle desinler. Bu çeşitli büyülerini nihâyet birleştirip bir kitap haline getirdiler. Sonra Süleyman peygamberin mührüne bunları kazıdılar ve onun başlığına da şunu yazdılar: "Bu, Dâvud oğlu Kral Süleyman'ın yardımcısı Âsâf İbn Berhiyâ'nın ilim hazînelerinden yazmış olduğu hazînelerdir." Sonra bunu Süleyman'ın tahtının altına gizlediler. Süleyman'ın ardından İsrâiloğullarının torunları bunları çıkardılar ve bir takım şeyler uydurdular. Şeytânlar onlarla karşılaşınca dediler ki; Dâvûd oğlu Süleyman bunlarla iş yapıyordu. Böylece insanlar arasında büyüü yaydılar. Büyü yahûdîlerin arasında yaygın olduğu kadar, hiç bir yerde yaygın değildi. Allah onlara la'net etsin. Rasûlullah (s.a.v.)'a Allah tarafından âyetler indirilip te Süleyman peygamberden bahsedilince ve onun peygamberlerden bir peygamber olduğu belirtilince, Medine'de bulunan yahûdîler dediler ki; Muhammed'e hiç hayret etmiyor musunuz? Baksanıza Dâvûd oğlu Süleyman'ın peygamber olduğunu iddia ediyor. Allah'a andolsun ki o, yalnız bir büyücüydü. Bunun üzerine Allah Teâlâ "*Ve onlar şeytânların Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurdukları şeylerin ardına düştüler.*" âyetini inzal buyurdu.²⁵⁰

- d- Şeytanlar bir takım sihirler icat ettiler. Süleyman bunları aldı ve tahtının altına gömdü. Süleyman vefat edince, şeytanlar bu sihri çıkardılar ve insanlara öğrettiler. Ve "Bu, Süleyman'ın sahip olduğu ilimdir" dediler. Bu Katâde'nin görüşüdür.

Ebû Zur'a, Safvan'dan, O da Velid'den o da Said bin Cübeyrden, Katâde'nin şöyle bildirdiğini rivâyet eder:

"Şeytanların Süleyman'ın mülkü üzerine okuduğuna tabi oldular." ifadesinden kastedilen kehanet ve sihre dair şeylerdir. Şeytanlar içinde sihir ve bir takım olağanüstülüklerin olduğu kitaplar oluşturdular. Bu sihirleri ve olağanüstü şeyleri insanlara öğrettiler. Hz. Süleyman (a.s)'ın da bunları toplatıp tahtının altına gömdürdüğünü, daha sonra da Şeytanların, onları çıkartıp insanlara yaydıklarını ve Hz. Süleyman (a.s)'ın bu sihirler sayesinde varlıkların bir

²⁴⁹ Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celaledin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *ed- Dürrü'l Mensur fi't-Tefsiri'l-Me'sur*, Dârü'l-Fikr, Beyrût 1983, I, 500; Taberî, II, 324; İbn Kesîr, I, 346; Nesai, *Kitabü't-Tefsir*, 9.

²⁵⁰ Taberî, II, 316; İbn Kesîr, I, 346.

kısmını sevk ve idaresi altına aldığını söylemişler, insanlar da bu yalanlara inanmışlardır. Bunun üzerine Allah ilgili âyeti indirerek peygamberini bu iftiraldan sakındırdı. “²⁵¹

- e- Hz. Süleyman (a.s), bütün canlı varlıklardan, insanlara dokunmayacaklarına dair söz almıştı. Herhangi bir insan bir varlıktan kötülük gördüğünde o varlığın, Hz. Süleyman (a.s)'a verdiği söz kendisine hatırlatırsa, o varlık o kişiye dokunmazdı. Bunun üzerine sihirbazlar şiir ve sihri çoğalttılar. Bu Ebû Miclez'in görüşüdür.

İbn Cerîr et-Taberî der ki; bize, Muhammed İbn Abd'ül-A'lâel-San'ânî... Ebû Miclez'den nakleder ki, o şöyle demiş: Süleyman (a.s.) her canlıdan bir söz almıştı, bir adam, yakalandığı zaman o söz sorulur ve sonra bırakılırdı. İnsanlar bunun üzerine secî' ve sihri eklediler ve dediler ki; Süleyman'ın yaptığı şey buydu. Bunun için Allah Teâlâ : "Hâlbuki Süleyman asla inkârcı olmadı, sadece şeytânlar inkârcı oldular. Onlar insanlara sihri öğretiyorlardı." buyuruyor.²⁵²

- f- Şeytanlar göklere tırmanıyorlardı. Oralarda meleklerin konuştuklarını işitecekleri yerlerde oturup bekliyorlardı. Meleklerin, yeryüzünde meydana gelecek olan, ölümler, yağmurlar vb. şeyleri konuşunca Şeytanlar onları dinleyip yeryüzünde bulunan kâhinlere ulaştırıyorlar, kâhinler bunları insanlara anlatıyorlardı. Şeytanlar kâhinlerin kendilerine güvendiklerini görünce bu defa yalan söylemeye başlıyorlardı. Meleklerden duyduklarına başka şeyler sokuşturuyorlardı. Öyle ki, her bir kelimeye yetmiş kelime katıyorlardı. İşte insanlar, kâhinlerin söyledikleri bu sözleri yazarak kitap haline getirmişlerdi. Bu Süddî'nin görüşüdür.

Süddî diyor ki: "İsrâîloğullarının arasında, cinlerin gaybı bildikleri haberi yayılmıştı. Bunun üzerine Hz. Süleyman (a.s) her tarafa insanlar gönderip bu hususta yazılan kitapları toplattı. Bir sandığın içine koyup tahtının altına gömdü. Hiçbir Şeytan, Hz. Süleyman (a.s)'ın tahtına yaklaşamıyordu. Yaklaştığı takdirde ise yanıyordu. Hz. Süleyman (a.s); "Kimin, "Şeytanlar gaybı biliyor" dediğini duyarsanız boynunu vurun." demişti. Nihâyet Hz. Süleyman (a.s) vefat etti. Onun bu halini bilen âlimler de zamanla yok oldular. Arkadan başka nesiller geldi. Şeytan, insan sûretine girerek bu insanlara yaklaştı ve bunlara "Ben size, yiyip bitiremeyeceğiniz bir hazineyi göstereyim mi?" dedi. İsrâîloğulları da "Evet" dediler. Şeytan "O halde siz, Süleyman'ın tahtının altını kazın." dedi. Kendisi de gidip yeri bizzat gösterdi ve

²⁵¹ Taberî, II, 319-326; İbn Ebî Hâtim, I, 187.

²⁵² Taberî, II, 324; İbn Kesîr, I, 349.

çekilip bir kenarda durdu. Kendisine "Yaklaş" dediklerinde "Hayır, ben burada önünüzde bulunacağım. Şâyet o defineyi bulamazsanız beni öldürün." dedi. İsrâîloğulları tahtın altını kazdılar. İnsanların yazdığı kitapları buldular. Şeytan onlara "Süleyman, insanları, şeytanları ve kuşları işte bu sihirlerle kontrolüne almıştı." dedi ve kaybolup gitti. Bunun üzerine, İsrâîloğulları arasında, "Süleyman sihir yazdı." görüşü yayıldı. İsrâîloğulları bu kitaplara inandılar. Hz. Muhammed (s.a.v.) gelince bu kitaplara dayanarak onunla tartışmaya giriştiler.²⁵³

1.1.2. Rivâyetlerin Tahkik ve Tahlili

İlk dönem tefsir kaynaklarımızda her ne kadar Hârût ve Mârût olayı ile alakalı fazlaca rivâyet varsa da, bu kıssa ile ilgili akla ve nakle ters konuların tahlil, tahkik ve eleştirileri de beraberinde görmekteyiz. Zira meseleyi herhangi bir kritiğe tabi tutmadan okumak ve öylece kabul etmek, günümüze kadar tevarüs eden akli ve nakli bilimlerin gereğine ters bir duruş sergilemek anlamına gelir ki, bu kabul edilebilir bir durum değildir.

Rivâyetlerde ilk gözümüze takılan mevzu, özellikle âyetin sebebi nüzulu ile en alakalı görünen kısım ki, bu da kendi içinde tutarlı ve mantıklı görünmemektedir. Meseleyi birkaç başlık altında tahkik ve tahlil etmeye çalışalım:

1- Rivâyete göre Hz. Süleyman (a.s), muhitinde yaygın olan sihir ve efsunları toplattırıp, tahtının altına gömmüştür. Bu rivâyet sahîh ve caiz değildir. Eğer Hz. Süleyman (a.s) bunun sihir olduğunu biliyorsa veya gömüldüğünden bahsedilen şey sihirse, onun yakılması veya suya atılıp kaybedilmesi icab ederdi. Böyle olunca da, onu takip eden zamanlarda sihire ait sözlerin veya tatbikatın herhangi bir amaca yönelik bırakılmaması gerekirdi.²⁵⁴

2- Hz. Süleyman (a.s)'ın eşi Cerâde'nin boy ve soyunun haklı çıkmasına meyyal oluşu batıldır. Çünkü Peygamberler hakkında böyle bir şeyin caiz olmayacağı, icma' ile sabittir. Ve Peygamberler ittifakla büyük günah işlemekten ma'sûmdurlar.²⁵⁵

Ayrıca bu haberde, Hz. Süleyman (a.s)'a çirkin iftiralar atılmıştır. Bu iftiralar en başta peygamberlerin en vazgeçilmez özelliklerinden olan emanet (güvenirlilik) ilkesine aykırı olduğundan kesinlikle kabul edilemez.

²⁵³ Taberî, II, 313; İbn Ebî Hâtim, I, 186; İbn Kesîr, I, 347.

²⁵⁴ İbnü'l-Arabi, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah b. Muhammed, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Daru'l Kütübi'l İlmiye, Beyrût 2003, I, 44.

²⁵⁵ İbnü'l-Arabi, a.g.e., I, 43.

3- Bir şeytanın peygamber veya melek kılığına girerek Hz. Süleyman (a.s)'ın yüzüğünü çalmış olması da bâtıldır. Çünkü şeytanlar melek ve peygamber kılığına giremezler.²⁵⁶

İsrâiliyyattan olan bu haberlerin naklinde sayısız mahzurlar vardır. Birçok yönleri ile bunlar bâtıl ve lüzumsuzdur. Eğer bunlar İslâmî eserlere girmemiş olsaydı üzerinde durmaya hiç de lüzum kalmazdı.²⁵⁷

Semerkindî'nin *Bahru'l-Muhit* adlı eserinde Kelbi'den zikrettiği bir olay da bu kabildendir. Rivâyete göre: Hz. Süleyman (a.s)'a İsrâîloğulları dışında bir kadınla evlenmesi yasaklanmıştı. O ise İsrâîloğulları dışında bir kadın ile evlendi. Yüce Allah O'nun yerine bir şeytan oturtmak sûretiyle O'nu cezalandırdı. İnsanlar onun Hz. Süleyman (a.s) olduğunu zannederek yaptığı uygulamalarından kuşkulandılar. Bunun üzerine O'nun küçüklükten öğretmeni, büyüdüğünde ise yardımcısı (veziri) olan Asaf ibn Berhaya'ya gelerek tahtta oturan kişinin verdiği hükümlerin Süleyman'ın hükümlerine benzemediğini ifade ettiler. Asaf daha sonra Hz. Süleyman (a.s)'ın eşlerine uğradı. Onlar da:

"Eğer bu Hz. Süleyman (a.s) ise sizler helak oldunuz. Çünkü O biz hayızlı iken bizden uzak durmuyor ve cünüplükten dolayı yıkanmıyor."²⁵⁸

Hz. Süleyman (a.s) ile ilgili olan bu ve benzer rivâyetler, ne Kur'an'da ne de Hz. Peygamberin sahih sünnetinde yeri olan şeylerdir. Bunlar olsa olsa bir takım meselelerin içyüzü ile ilgili Vehb bin Münebbih ve Süddî gibi ravilerin aktardığı ve içinde sıhhatine mani olan fazlaca farklılıklar ve çelişkiler barındıran rivâyetlerdir. Bu nedenle biz bu rivâyetleri zikrederiz ancak batıl olduklarını da ifade ederiz.²⁵⁹

Fahreddîn Râzî de, tahkik ehlinin birkaç açıdan bu rivâyeti imkânsız kıldığını ifade etmiştir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

a- Eğer şeytan görüntü ve yaratılış itibariyle peygamberlere benzemeye güç yetirebilseydi, o zaman Allah'ın gönderdiği dinlerin hiç birine itimad edilmezdi. Şöyle ki; eğer bu şeytanlar insanları yoldan çıkarmak ve saptırmak maksadıyla Muhammed, İsa ve Musa'nın (Aleyhimusselam) kılığına girebiliyorlarsa, bilinmelidir ki bu durum dini tümünden geçersiz kılar.

²⁵⁶ İbnü'l-Arabi, I, 43.

²⁵⁷ Aydemir, s.190.

²⁵⁸ Semerkandi, I, 141.

²⁵⁹ Semerkandi, I, 141.(1 no'lu Dipnot).

b- Eğer şeytanın Hz. Süleyman (a.s)’ın üzerinde yukarıda zikredilen türden bir tasarrufa gücü yetiyorsa, benzer bir tasarrufun peygamberlerden sonra gelen alimler ve zahidler üzerinde de gerçekleşmesi mümkün olurdu. Böyle bir durum sonrakiler için (alimler ve zahidler) gerçekleşmediği için, bu durumun büyük peygamberler için gerçekleşmiş olması batıl ve geçersizdir.

c- Şeytanları Hz. Süleyman (a.s)’ın eşlerine musallat etmek Yüce Allah’ın hikmet ve azametini nasıl yakışır. Şüphe yok ki bu çok çirkin bir şeydir.²⁶⁰

1.2. Yeryüzüne indirilen İki Melek

Suyuti ed-Dürrü’l Mensur adlı eserinde "وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ" âyetinin tefsiri ile ilgili; İbn Ömer, İbn Mes’ud, Ali bin Ebi Talib, İbn Abbas, Mücahid, Ka’b, Rabi’ ve Süddî’den İbn Cerir et-Taberî’nin, İbn Merdûye, Hakîm, İbnü-l Münzir, Beyhakî ve Hatib’in tefsirlerinde ve kitaplarında birçok rivâyetler ve garip kıssalar (hikâyeler) rivâyet edildiğini bildirir.²⁶¹

Olayın özeti şöyledir: "Hz. Âdem’den sonra insanların yeryüzünde amelleri azaldığında; günahları, hataları ve fitne (fesad) arttığına ki bu Hz. İdris (a.s) dönemine denk geliyordu, Allah meleklerle göğün kapılarını açtı ve melekler insanlarla görevli bulunan Kirâmen Katîbîn melekleri ile bir araya gelerek insanların bu kötü amellerine şahid oldular. Bunları gören melekler Âdemoğullarını ayıpladılar, içlerindeki Hakîmlere karşı nefret duydular(tiksindiler), onlara peygamber ve kitaplar gelmesine rağmen zulümlerine, Allah’ı inkâr etmelerine, haram mal yemelerine, hırsızlık yapmalarına, zina etmelerine, içki içmelerine ve bütün bunlara rağmen Allah’ın insanlara müdahale etmemesine şaşılar. Melekler insanların aleyhinde sözler söylüyorlar ve onları ma’zûr görmüyorlardı. Ve eğer kendilerine böyle bir şans verilirse kendilerinin itaatın hakkını vereceklerini iddia ederek şöyle diyorlardı:

"İşte bunlar ellerinle yarattığın, kendisine melekleri secde ettirdiğin, bütün eşyanın ismini öğrettiğin ve yeryüzünde seçtiğin Âdemoğulları, ama onlar sana günah işleyerek sana isyan ediyorlar." Bunun üzerine Yüce Allah:

"Ben Âdemoğluna on şehvet verdim ve onlarla bana isyan etti. Eğer siz onların yerinde olsaydınız, sizi yeryüzüne indirseydim ve onlara indirilen şehvet ile şeytanlar size de

²⁶⁰ Râzi, XXVI, 208; krş. Semerkandi, I, 141.(1 no’lu Dipnot).

²⁶¹ Ebu Şehbe, s. 159.

aynı şekilde indirilseydi; onların yaptıklarının aynısını yapar, onların günahlarının aynısını işlerdiniz. Melekler kendi aralarında konuyu tartıştılar ve eğer imtihan edilirlse günah işlemeyeceklerini iddia ederek:

"Ya Rabbi seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz, bizim ne haddimize sana isyan etmek."dediler. Yüce Allah onları imtihan etmek istedi. Bunun üzerine:

"İçinizden seçkin iki melek seçin, onlara emirler vereceğim yasaklar koyacağım." denildi. Melekler de Hârût ile Mârût'u seçtiler. İlim ve zühd bakımından meleklerin en büyükleri olan bu iki melek insanlar arasında hüküm vermek/sürmek üzere yeryüzüne indirildi. Âdemoğluna verilen şehvetler onlara da verildi. Allah Teâlâ yalnız kendisine ibâdet etmelerini ve hiç bir şeyi O'na şirk koşmamalarını emretti. Cana kıymayı ve adam öldürmeyi yasakladı, haram mal yemeyi men'etti, zinayı, hırsızlığı ve içkiyi haram kıldı.

Bu iki melek bir zaman insanlar arasında yeryüzünde hak ile hükmederek yaşadılar. Gündüzleri insanlar arasında adaletle hükmediyorlar, akşamları ismi azamı zikrederek göğe yükselerek diğer meleklerle birlikte oluyorlardı. Sabah olunca tekrar yeryüzüne iniyorlardı.

Daha bu olayın üzerinden henüz bir ay geçmemişti ki; Zühre adında bir kadın ile imtihan olundular.[bir görüşe göre de ilk günde] Bu iki melek, o kadını görünce o kadın onların kalplerini büyüledi. Meleklerden biri diğerine: "Senin kalbine de benim kalbime düşenin aynısı düştü mü?" Öteki : "Evet" dedi. Bunun üzerine ona geldiler ve onu elde etmek istediler. Kadın, kendisinin dinine ve yoluna bağlanmadıkça bunu kabul etmeyeceğini söyledi. Onlar kadının dinini sordular. O, kendilerine bir put çıkararak dedi ki; "İşte ben bu puta taparım." O iki melek: "Biz puta tapmak gereği duymayız." dediler ve gittiler. Allah'ın takdir ettiği bir süre kaldılar, sonra tekrar kadına geldiler ve onu elde etmek istediler, kadın aynı şekilde davrandı. Onlar tekrar gittiler. Sonra kadına gelerek onu elde etmek istediler, kadın onların puta tapmaktan kaçındıklarını görünce dedi ki; üç şeyden birini seçin: "Ya şu puta tapın, ya şu cana kıyın, ya da şu içkiden için."

O iki melek, bunlar gerekmez dediler. En basiti ve ehven olanı içkidir, diyerek içkiyi içtiler, sarhoş oldular. Nihâyet kadınla birleştiler. Bu halleri devam ederken yanlarına bir kişi geldi ve durumu gördü. Bu adamı, gördüklerini sağda solda yayıp bizi rezil etmesin diye öldürdüler. Sarhoşluktan ayılıp işledikleri hatâyı fark edince, göğe yükselmek istedilerse de buna güç yetiremediler, göğe çıkmalarına engel olundu. Ve kendileri ile gök halkı arasındaki perdeler kaldırıldı. Melekler, onların yaptıklarına baktılar ve hayretler içerisinde kaldılar. O

zaman, daha az bilenin daha az korktuğunu anlayarak yeryüzünde bulunanlar için Allah'dan bağışlanma dilediler. İşte nazil olan "*Melekler de hamd ile Rabblarını tesbîh ederler ve yeryüzünde bulunanlar için mağfiret dilerler*" âyeti bunu anlatmaktadır.

Hârût ile Mârût'a, "Ya dünya azabını veya âhiret azabını tercih edin." denildi. Onlar da: "Dünya, azabı çabuk biter, âhiret azabı ise bitmek tükenmek bilmez." diyerek dünya azabını tercih ettiler. Bunun üzerine onlar Bâbil'e getirildiler orada ayaklarından asılarak azaplandırıldılar." Bir diğer rivâyette de; O ikisi ona (kadına) gökyüzüne yükseldikleri kelimeyi öğrettiler. Bunun üzerine göğe yükseldi. Allah onun şeklini değiştirdi. Ve O bugün Zühre Yıldızı olarak bildiğimiz yıldız oluverdi.²⁶²

İçinde birçok akıl dışı unsuru barındıran bu rivayetle ilgili tahlilleri benzer rivayetleri verdikten sonra yapacağız.

1.2.1. Yeryüzüne İnen İki Melek İle İlgili Rivâyetler

Kıssanın genel içeriği yukarıda verdiğimiz şekildedir. Şimdi de kıssa ile ilgili diğer rivâyetleri vermeye çalışalım:

İbni Abbas'tan şöyle rivayet edilmiştir: Allah semaların kapılarını meleklerine açtı. Onlar yeryüzündeki insanların amellerine baktılar. İnsanların hatâ işlediklerini görünce: "Ya Rab, senin (kudret) elinde yarattığın, meleklerine secde ettirdiğin, şeytanın isimlerini bellettiğin Âdemoğulları hatâlar içinde yüzüyorlar." dediler. Allah da: "*Eğer siz onların yerinde olsaydınız, aynı şeyleri yapardınız*" buyurdu. Melekler:

"Ya Rab, seni noksan sıfatlardan tenzîh ederiz. Âdemoğullarının yaptığını yapmak bize yaraşmaz." dediler. Ravî der ki; melekler, Allah tarafından yeryüzüne incek olanları seçmekle emrolundular. Onlar da, Hârût ve Mârût'u seçtiler. Hârût ve Mârût yere indirildiler. Allah, kendisine hiç bir şeyi ortak koşmamaları hırsızlık yapmamaları, zina etmemeleri, şarap içmemeleri, -Allah'ın meşru gördüğü haller müstesna- hiçbir cana kıymamaları şartıyla yeryüzünde ne varsa onlara helâl kıldı. Ravî sözüne devamla der ki; melekler yeryüzünde yaşamalarına devam ederken kendisine dünya güzelliğinin yarısı verilmiş olan (بَيْنُخْت) isminde

²⁶² San'anî, I, 53; Taberî, II, 342; İbn Ebî Hâtim, I, 189; Beğâvî, I, 129; İbnü'l-Arabî, I, 45; Râzi, III, 237; Kurtubî, II, 284; Neseî, I, 116; Hâzin, I, 74; Ebu Hayyân, I, 498; İbn Kesîr, I, 356; Süyûtî, I, 508-520; Kâsımî, II, 212; Derveze, Muhammed İzzet, *et-Tefsiru'l-Hadis*, Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrût 1963, VI, 210; Şa'râvî, I, 489; İbn Hibban, Muhammed bin Hibban bin Ahmed, *Sahihü İbn Hibban*, thk. Şuayb Arnavut, Müessesetür-Risale, Beyrût 1993, XIV, Kitâbü't Tarih, I. Hadis no: 6186.

bir kadın gördüler. Dayanamayıp onunla zina etmek istediler. Kadın meleklerin teklifine yanaşmadı. Onlardan Allah'a şirk koşmalarını, şarap içmelerini, cana kıymalarını ve (gösterdiği) puta secde etmelerini şart koştu. Melekler kadının teklifine: “Biz Alah'a hiç bir şeyi ortak koşmayız” diye cevâp verdiler. Meleklerden biri diğerine, kadına varıp, tekliflerini tazelemesini söyledi. Kadın yine reddetti. “Şarabı içerseniz olur” dedi. Melekler kadının sunduğu şarabı içtiler ve körkütük sarhoş oldular. Bu esnada yanlarına bir dilenci geldi ve kendilerinden bir şeyler istedi. Dilenciye öldürdüler. Onlar bu iki büyük kötülüğü irtikâp edince, Allah gök kapılarını meleklerle açtı. Arkadaşlarının bu hallerini görünce; “Ya Rab! Seni her türlü noksan sıfatlardan tenzîh ederiz. Sen her şeyi en iyi bilensin” dediler. Ravî diyor ki; Allah, Dâvûd oğlu Süleyman (a.s.)'a, meleklerin dünya azabı ile âhiret azabından birini tercih etmelerini vahyetti. Melekler dünya azabını tercih ettiler. Bunun üzerine Bâbil'de topuklarından tepesi aşağı asıldılar.²⁶³

Ka'bu'l-Ahbar'dan yapılan rivâyet şöyledir: Melekler Âdemoğullarının amellerini ve yapmış oldukları günahları kendi aralarında konuşuyorlardı. Onlardan kendi aralarında iki melek seçmeleri istendi. Onlar da aralarından iki melek (Hârût ve Mârût)'u seçtiler. Yüce Allah onlara hitaben: Ben insanlara peygamber gönderirim. Oysa ben ile sizler arasında herhangi bir peygamber yoktur. O halde yeryüzüne inin, bana hiçbir şeyi ortak koşmayın, zina etmeyin ve içki içmeyin. Ravi (Ka'b) dedi ki: Allah'a and olsun ki, yeryüzüne indirildikleri günün akşamı olmadan, kendilerine haram kılınan amelleri yaptılar.²⁶⁴

Süddî'den gelen rivâyet şu şekildedir: Hârût ile Mârût, hüküm ve davranışlarından dolayı yeryüzü sakinlerini (insanları) kınadılar. Allah katından bu iki meleğe şunlar söylendi:

"Ben, Âdemoğuluna on şehvet verdim. Onlar, kendilerine verilen bu şehvetlerle bana isyan ediyorlar." Buna Hârût ile Mârût şöyle karşılık verdiler:

"Ya Rab, eğer sen bu on şehveti bize vermiş olsaydın ve sonra biz de yeryüzüne inseydik, yine de adaletle hükmederdik." Allah da onlara: "Haydi, inin bakalım. Size bahsi geçen on şehveti verdim, insanlar arasında hükmediniz." buyurdu. Bu iki melek Dünbavend Bâbil'ine indiler. İnsanlar arasında cereyan eden hâdiselerden kendilerine da'va olarak aksedenlere bakıyorlar, akşam olunca göklere çıkıyorlar ve sabahleyin tekrar aynı vazife için iniyorlardı. Bunlar böyle sürüp giderken, birgün kocasından şikâyeti olan bir kadın

²⁶³ Taberî, II, 342.

²⁶⁴ Taberî, II, 343; İbn Ebî Hatim, I, 190; Suyûtî, I, 98.

huzurlarına geldi. Melekler bu kadının güzelliğine hayran oldular. Kadının ismi, Arapça olarak "ez-Zühre" nabatça (بِيضُخْت), farsça ise (أناهيذ) idi. Meleklerden biri diğerine:

"Bu kadın benim gönlümü aldı götürdü" dedi. Arkadaşı da:

"Ben de aynı şeyi sana söyleyecektim, utandığım için söyleyemedim" karşılığını verdi. Diğer:

"Bunu ona çıtlatayım mı ne dersin" dedi. Arkadaşı:

"Olur, fakat Allah'ın bize karşı azabı nice olur bilir misin?" deyince öteki:

"Allah'ın rahmetini umarız (ondan ümid kesilmez)" dedi. Kadın kocasına karşı olan şikâyetini huzura tekrar getirince melekler, kendisinden murad almak istediklerini ona söylediler. Kadın tekliflerine:

"Kocamı davada haksız, beni de haklı çıkarmadıkça kabul etmem" dedi. Melekler hemen kadının lehine, kocasının aleyhine dâvayı karara bağladılar. Kadın kendilerine, harabelerden birini buluşma yeri olarak verdi. Orada arzu ettikleri şeyi gerçekleştireceklerdi. Melekler (bu maksadla) randevu mahalli olarak tayin edilen yerde kadını buldular. Onlardan biri kadınla yalnız kalmak isteyince, kadın:

"Hangi sözle (dua) semaya çıktığınızı ve hangisi ile indiğinizi bana söylemedikçe arzuunuza yanaşmam" dedi. Onlar da semaya çıkış ve inişte okudukları duaları kadına bildirdiler. Kadın bunu öğrenir öğrenmez okudu ve semaya çıktı. Allah kendisine, semadan inileceği zaman okunan düâyı unutturdu. Böylece kadın çıktığı yerde kaldı. Neticede Allah onu bir yıldızla çevirdi.

Abdullah İbn Ömer onu (yıldızı) her gördükçe lanet eder ve: "Hârût ve Mârût'u fitneye düşüren budur!" derdi. Hârût ile Mârût akşam olunca mûta ve çehile semaya çıkmak istediler, fakat buna güç yetiremediler. Mahvolduklarını anladılar. Allah kendilerini, dünya âzâbı ile âhiret azabından birini seçmeleri hususunda serbest bıraktı. Dünya azabını tercih ettiler. Bâbil'de asıldılar ve insanlara sihirle konuşmaya başladılar.²⁶⁵

er-Rabi'den şöyle rivâyet edilmiştir: Hz. Âdem'den sonra insanlar birtakım kötülükler irtikab edip Allah'a karşı nankörce davranıp küfre düşünce, göklerde melekler şöyle dediler:

²⁶⁵ Taberî, II, 345; Hâzin, I, 74; Ebussuûd, Muhammed bin Muhammed el-Amadî, *İrşâdü'l-Aklî's-Selim İla Mezaya'l Kur'ani'l Kerim*, Daru ihyai't-Türasi'l Arabi, Beyrut, trs,I, 138; Kadı İyad, I, 154.

“Ya Rab, sen bu insan âlemini kendine kulluk ve ibâdet için yarattın.. Onlar ise küfre düştüler. Haram olan cana kıydılar; haram mallar yediler, zina ettiler, şarap içtiler!” Melekler bununla kalmayıp, insanlara bedduâ ettiler ve onları asla ma'zûr görmediler. Cenab-ı Hakk tarafından kendilerine:

“Onlar benden uzakta yaşıyorlar ve beni görmüyorlar” denildi. Buna rağmen melekler insanları ma'zûr görüp affetmediler. Onlara:

“Aranızdan, kendilerine emirlerimi emredeceğim, yasaklarımdan sakınmalarını isteyeceğim iki melek seçin” denildi. Bunun üzerine Hârût ve Mârût'u seçtiler. Bu iki melek insanlara mahsûs olan şehvet ve isteklerle bezendiler. Allah'a ibâdet ve ona hiçbir şeyi ortak koşturmakla emrolundular. Allah'ın haram kıldığı cana kıymaktan, hırsızlıktan, zina ve içkiden nehyedildiler. Bahsi geçen iki melek yeryüzünde bir müddet adaletle hükmederek kaldılar. Bu Hârût ile Mârût'un hâdisesi İdrîs (a.s.) zamanında olmuştu. Bu zamanda diğer insanlara kıyasla güzelliği, Zühre yıldızının diğer yıldızlara karşı mâlik olduğu güzelliğe eş bir kadın vardı. Bu kadın bir gün Hârût ile Mârût'a geldi. Kadına hoş ve yumuşak söylediler ve kadından murâd almak istediler. Kadın yapılan teklife yanaşmadı. Meleklerin kendi emrine boyun eğmelerini ve dînine girmelerini şart koştu. Melekler kadının mensup olduğu dîni ve onun mahiyetini öğrenmek istediler. Kadın bir put çıkardı ve: “Ben buna tapıyorum” dedi.

Melekler:

“Bizim buna tapmaya ihtiyacımız yok!” dediler. Kadının yanından uzaklaşıp gittiler ve Allah'ın dilediği kadar durdular. Sonra tekrar kadının yanına vardılar; ona yumuşak söz söylediler ve ondan murâd almak istediler. Kadın yine “hayır” dedi ve bu defada dinine intisab etmelerini şart koştu. Melekler:

Bizim buna tapmaya ihtiyacımız yok!” dediler. Kadın Hârût ile Mârût'un puta tapmaktan çekindiklerini görünce bu defa onlara:

“Şarap içmek, adam öldürmek ve puta tapmaktan birini tercih ediniz” dedi. Melekler:

Bu üç tekliften hiçbirini bize yakışmaz ama yine de bunların en ehveni şarap içmektir” dediler. Kadın onlara şarap sundu. Şarap kendilerini iyice mestedince, kadınla cinsî münasebette bulundular (zina ettiler). Bu halleri devam ederken yanlarına bir kişi geldi ve durumu gördü. Bu adamı, gördüklerini sağda solda yayıp bizi rezîl etmesin diye öldürdüler. Sarhoşluk halleri geçip ayıldıktan sonra işledikleri günâhı ve cürmü anladılar ve semaya çık-

mak istediler, fakat buna muvaffak olamadılar. Allah tarafından bu arzularına mani olundu. İş bu raddeye geldiği zaman, yeryüzünde bulunan bu iki melek ehl-i sema arasındaki perde açıldı. Melekler, Hârût ile Mârût'un içine düştükleri günah ve hayatı gözleriyle gördüler ve bundan dolayı hayret ve dehşete kapıldılar. Melekler bu vesîle ile şunu anladılar ki; kim Allah'tan ırak, Onun murakabe, müşahede ve kontrolünden uzak kalırsa o kimse Allah'tan daha az korkar. Artık bundan böyle melekler, yeryüzünde yaşayanların tümüne (imanlı veya imansız oluş hallerine bakmadan) istiğfar etmeye başladılar.²⁶⁶ Hârût ile Mârût yukarıda anlatılan hatalara düşünce kendilerine Allah katından şöyle bir teklîf geldi:

“Dünya azabını veya âhiret azabını, bu ikisinden birini tercih ediniz!”. Melekler:

“Dünya azabı fanî, âhîret azabı bakîdir”, deyip dünya azabını seçtiler, Bâbil ülkesinde bırakıldılar ve kendilerine orada azâb olunmaktadır.²⁶⁷

Mücahid de yukarıda Süddî'den aktardığımız rivâyetin aynısını vererek, bu iki meleğin demirle burada tutuklu ve asılı bulunduğunu, kanatlarından bağlanmış olduklarını öne sürmüştür.²⁶⁸

Burada verdiğimiz dört rivâyetin yanında, ilk kuşak müfessirler konuya ilişkin olarak özde aynı, ayrıntıda farklı, rivâyetler aktarmışlardır.

Kıssanın ayrıca Abdullah bin Mes'ud,²⁶⁹ Ali bin Ebî Talip,²⁷⁰ Ubeydullah bin Utbe,²⁷¹ Katâde,²⁷² Kelbî²⁷³ den gelen rivâyetleri mevcuttur.

Biz bu farklılıkları(eksik-fazla) birkaç başlık altında vermeyi uygun buluyoruz:

- a- Kelbî'den gelen rivâyet şu şekildedir: Yüce Allah meleklerden aralarında üç melek seçmelerini istedi. Onlar da Aza (Hârût), Azaya (Mârût) ve Azail adında üç melek seçtiler. Allah bu üç meleğe şehvet özelliği vererek yeryüzüne indirdi. Ve onlardan insanlar arasında adaletle hüküm vermelerini istedi. Şirk koşmayı, adam öldürmeyi, zina ve içki içmeyi yasakladı. Bunlardan biri kendilerine şehvet verilince başlarına geleceklerin (imtihan) farkına vardı ve görevden vazgeçmek

²⁶⁶ Eş-şura, 42/5.

²⁶⁷ Taberî, II, 346; İbn Kesîr, I, 357; İbn Ebi Hatim, I, 189.

²⁶⁸ Taberî, II, 348.

²⁶⁹ Taberî, II, 345; İbn Kesîr, I, 342.

²⁷⁰ Taberî, II, 343.

²⁷¹ San'anî, I, 53.

²⁷² Beğavî, I, 130.

²⁷³ Beğavî, I, 130; Hâzin, I, 74.

(istifa) istedi. Bunun üzerine görevden alındı. Tövbe ettikten sonra rabbine olan hayâsından kırk yıl boyunca boynu bükük kaldı.²⁷⁴

b- Hârût ve Mârût adlı melekler kendilerinin yapmayacaklarını iddia ettikleri işleri yaptıklarında, Allah meleklerine göğü açtı ve Hârût-Mârût ile melekler arasındaki perdeyi kaldırdı. Melekler Hârût ve Mârût'un düştükleri durumu gördüler ve çok şaşırdılar ve kimin kayıpta olduğunu öğrendiler. Bundan sonra "Ya rabbi her şeyin en doğrusunu sen bilirsin" diyerek yeryüzündeki insanlar için istiğfar etmeye başladılar.²⁷⁵

c- Hârût ve Mârût, yeryüzünde yaşayan insanların yapmış oldukları günahları görünce, bu durumu yadsıdılar, büyüttüler ve onlara beddua ettiler. Bunun üzerine Allah onlara hitaben: "Âdemoğullarını imtihan ettiğim shevi şeylerle sizi imtihan etsem, siz de bana isyan eder ve onlardan daha kötüsünü yapardınız."

Onlar da: "Ya Rabbi! Eğer bizi imtihan edersen biz aynısını yapmayız, bizi dene." demişlerdir.²⁷⁶

Bu rivâyet burada bütün meleklerin değil, sadece iki meleğin (Hârût-Mârût) inkâr ettiklerine işaret etmektedir.

d- Hârût ve Mârût'a kocasıyla tartışan çok güzel bir bayan geldi.

Biri diğerine: "Senin kalbine de benim kalbime düşenin aynısı düştü mü?"

Öteki: "Evet." dedi.

-Var mısın onun kocasının hakkından gelelim.

Arkadaşı: "Sen bunun Allah katında cezasını bilmiyor musun?" dedi.

O da: "Sen Allah'ın rahmet ve bağışlamasını bilmiyor musun?" dedi.

Onların her ikisi o kadını istediler. Kadın da ancak tartıştıkları konuda kocasının aleyhine hüküm vererek hakkından gelirlerse bu işin olabileceğini söyledi. Bunun üzerine kadının kocasını hakladılar. Ve ondan murad almak istediler. Ancak kadın bu sefer onlardan kocasını öldürmelerini istedi.

İki melekten biri diğerine : "Sen bunun Allah katında cezasını bilmiyor musun?" dedi.

O da: "Sen Allah'ın rahmet ve bağışlamasını bilmiyor musun?" dedi.

²⁷⁴ Beğavî, I, 130; Hâzin, I, 74; Kadı İyad, I, 154.

²⁷⁵ Taberî, II, 347; Kadı İyad, I, 155.

²⁷⁶ Kasımî, I, 211; Kadı İyad, I, 154.

Bunun üzerine kadının kocasını öldürdüler ve ondan murad almak istediler. Kadın bu defa kendisine ait bir putu olduğunu ve ancak kendisiyle birlikte bu puta ibadet ettiklerinde bu işin olabileceğini söyledi. İki melekten biri diğerine daha önce söylediklerinin aynısını söyledi. Öteki de aynı şekilde cevabı verdi. Bunun üzerine onunla birlikte puta ibadet ettiler. Ve o kadın bir yıldızla dönüştü.²⁷⁷

- e- Hârût ve Mârût yeryüzünde hüküm sürüyorlardı. Günün sonunda geceleri göğe yükseliyorlardı. Bu görüş Hz. Ali'den aktarılmıştır.²⁷⁸
- f- Ka'bul Ahbâr ve Hasan bin Yahya: Onlar (Hârût ve Mârût) o günün akşamı olmadan Allah'ın kendilerine haram kıldığı o işi yaptılar.²⁷⁹ Bir diğer görüşe göre bir ayı doldurmadan bir kadın ile imtihan olundular.²⁸⁰
- g- Onlar (Hârût ve Mârût) yaptıklarından dolayı pişman olduklarında Hz. İdris'e (a.s) veya Hz. Süleyman (a.s)'a veya kendi dönemlerindeki âlimlere gittiler.²⁸¹

İlk dönem tefsirlerde bu şekilde yer alan kıssa, hadis kaynaklarından Ahmed bin Hanbel'in *El-Müsned*'inde Abdullah bin Ömer'den aynı lafızlarla yer bulmuştur:

Abdullah İbn Ömer'den rivâyet edildiğine göre: Efendimiz (s.a.v.) şöyle demiştir: “Allah Âdem (a.s.)'i yeryüzüne indirince melekler:

“Ya Rab! Biz seni hamdinle tesbîh ve takdîs edip dururken orada bozgunculuk edecek, kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın?” demişlerdi. Allah da: Sizin bilmiyeceğinizi herhalde ben bilirim demişti.²⁸² Melekler buna karşı şunu ileri sürdüler:

“Ya Rab, biz sana karşı, Âdemoğullarından daha itaatliyiz”. Buna cevap olarak Allah meleklerle:

“Meleklerden ikisini getirin! Onları yeryüzüne indirelim ve ne yapacaklarına, nasıl davranacaklarına bakalım!” dedi. Melekler:

“Ya Rab! Hârût ve Mârût'u getirdik” dediler. Onlar yeryüzüne indirildiler. İnsanların en güzel sureti üzere “ez-Zühre” onlara temessül ettirildi. Zühre, Hârût ve Mârût'un yanına vardı. Bu iki melek Zühre'den nefisini istediler (ondan murad almak istediler). Zühre:

²⁷⁷ Taberî, II, 345; Hâzin, I, 74; Ebussuûd, I, 138; Kadı İyad, I, 154.

²⁷⁸ İbnü'l-Cevzî, I, 124; Neseî, I, 116.

²⁷⁹ San'anî, I, 54; Taberî, II, 344; Kurtubî, II, 284; I, 150.

²⁸⁰ Kadı İyad, I, 155.

²⁸¹ Kadı İyad, I, 156.

²⁸² Bakara, 2/30.

“Şu şirk kelimelerini söylemeden teklifinize yanaşmam” dedi. Melekler:

“Vallahi biz ebediyyen hiç bir şeyi Allah'a ortak koşmayız” dediler. Kadın onlardan ayrıldı gitti. Sonra kucağında bir çocukla geldi. Melekler yine ondan murad almak istediler. Kadın:

Bu çocuğu öldürmeden olmaz vallahi! dedi. Hârût ve Mârût:

“Hayır, vallahi onu asla öldürmeyiz” karşılığını verdiler. Kadın onlardan ayrıldı gitti. Sonra elinde bir şarap kadehi ile geri geldi. Melekler kadından tekrar murad almak istediler, Kadın:

“Bu şarabı içmedikçe olmaz vallahi” dedi. Şarabı içtiler, sarhoş oldular, kadınla düşüp kalktılar ve çocuğu öldürdüler. Melekler içkinin tesirinden kurtulunca kadın:

“Vallahi sana karşı yapmayız diye direndiğiniz her şeyi, sarhoşken yaptınız” dedi. Hârût ile Mârût dünya azabı ile âhiret azabından birini tercihte serbest bırakıldılar da dünya azabım tercih ettiler.²⁸³

1.2.2. Yeryüzüne İndirilen İki Melek İle İlgili Rivâyetlerin Tahkik ve Tahlili

Bakara 102. âyetle ilgili ortaya atılan tartışma konularının nirengi noktasını yeryüzüne indirilen iki melek oluşturmaktadır. Bu meleklerin kim oldukları, niçin yeryüzüne indirildikleri, indikleri yer gibi bir takım konular bu başlık altında değerlendirilmektedir.

Fahreddîn Râzî *Mefatihü'l-Gayb* adlı eserinde: " İki meleğin yeryüzüne indirildiğine dair rivâyeti aktardıktan sonra, bütün bu rivâyetlerin kabul görmeyen, fasid ve merdud rivâyetler olduğunu ifade etmiştir. Çünkü Allah'ın kitabında bunların hiçbirine işaret eden herhangi bir şey yoktur." der. Yine O'na göre:

Kur'an bizzat bu rivâyetlerin batıl olduğunu birkaç yönden ortaya koyar. Şöyle ki:

a- Meleklerin masumiyeti ile ilgili yukarıda zikri geçen âyetler.

b- Bu iki meleğin dünya azabı ile âhiret azabı arasında muhayyer kılındıklarına dair ifadeler fasittir. Olması gereken tevbe ile azap arasında serbest bırakılmaları idi. Çünkü yüce Allah yaşamı boyunca kendisine şirk koşan birisini dahi bu ikisi(tevbe/azap) arasında muhayyer kılmıştır. Allah'ın bu konuda her iki melek için cimri davranması O'nun şanına yakışmaz.

²⁸³ İbn Hanbel, Ahmed, *el-Müsned*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1996, Hadis No: 6177, X, 317.

c- Şaşılabak şeylerden biri de: "Bu iki melek azâb gördükleri hâlde insanlara sihir öğretiyorlar ve cezalandırılmakta oldukları o vaziyette bile, insanları sihre çağırıyorlar." sözleridir.²⁸⁴

"Melekeyn/Melikeyn" kelimesinin merkeze alındığı görüşler her ne kadar yukarıda parça parça verilmişse de, şimdi bu görüşler ile ilgili tahlilleri bir bütün halinde vermeyi planlıyoruz.

Abdullah Aydemir, *Tefsirde İsrâîliyyât* adlı eserinde bu konuyu tahlile çalışarak birkaç madde altında sıralamıştır. Biz de bu görüşlerin yanına bir takım zenginleştirici unsurları/rivâyetleri katarak daha bütüncül bir bakış açısı oluşturmaya çalışalım.

- 1- Âyette geçen (melekeyn) kelimesinin (lâm)'ı, mütevatir kıraatlerde fetha ile okunur ve mâna "iki melek" demektir. Bazı kitaplarda da şâz olan okuyuşlara yer verilmiştir. Bundan da ayrıca bir takım görüşler, ihtimaller doğmuş ve neticede gerçekler iyice gölgelenmiştir.²⁸⁵

İbn Hazm, bu iki isimden maksadın iki melek olduğuna şiddetle karşı çıkmıştır. Bir takım âyetlere²⁸⁶ istinaden görüşünü müdafaa eden müellife göre bunlar olsa olsa iki şeytandır veya cinlerden iki kabile adıdır.²⁸⁷

Konu üzerinde fazla titizlik gösteren Taberî: "Şâz okuyuşa göre insanlardan iki kişi (melik/insan) demek olan bu kelimenin kıraati istidlal ve nakil cihetinden hatalıdır. Sahabe, Tabîûn ve Ensâr kurrası, bu tarzın hatalı oluşunda icma' etmiş vaziyettedirler. Bu okuyuşun kabule şayan olmadığının en büyük delillerinden biri budur ve şahit olarak sadece bu yeterlidir."²⁸⁸ demektedir. Buna ek olarak şaz okuyuş neticesinde ortaya çıkan anlamın geçersizliği üzerine akli istidlallerde bulunmuştur. Ona göre; burada kastedilen eğer iki adam olursa, bu iki kişinin ölümü ile beraber sihir ilmi ve uygulamasının insanoğlundan kaldırılması icab eder. Zira sihir ilminin bu iki kişiden alınıp öğrenildiği kabul edilirse, bunların ölümüyle sihre ulaşmanın yollarının da ortadan kalkması icab etmektedir.

²⁸⁴ Râzî, III, 238.

²⁸⁵ Aydemir, s.199.

²⁸⁶ Hicr, 15/8; En'am, 8/9; Furkan 21/22.

²⁸⁷ İbn Hazm, IV, 62-63.

²⁸⁸ Taberî, II, 350.

Öte yandan İbn Kesir, Taberî'nin bu ispat için uzun uzadıya istidlallerde bulunmasını garip karşılamaktadır. Ona göre daha garip olan ise; İbn Hazm'ın bunların cinlerden iki kabile olduğu yolundaki görüşüdür.²⁸⁹

- 2- Hârût ve Mârût'tan maksadın kimler olduğu ile alakalı bir hayli şeyler söylenmiştir. Yukarıda da zikredildiği gibi Hârût ve Mârût'tan maksad iki melektir. Ama bu isimler etrafında uydurulan şeylerin vebali tamamiyle uyduranlara aittir ve mü'minler bunlara asla i'tibâr etmemelidirler.²⁹⁰

Konunun anlaşılmasında fazlaca rivâyetin kafa karışıklığı yarattığı yolundaki yoruma katılmakla birlikte, şaz olan okuyuşun yabana atılmaması gerektiği kanaatindeyiz. Nihâyette şaz okuyuşun kaynağı, günümüzde ortaya çıkan yeni bir okuyuş değil, yine İbn Abbas, Hasan Basri, Dehhak, Ebû'l Esved Ed-Düeli ve İbn Ebza²⁹¹ gibi sahabe ve Tabiundan kişilerdir. Dolayısıyla bu görüşün de tefsir geleneğinin zenginliği açısından göz önünde tutulması gerektiğine inanıyoruz.

Nitekim *Yüce Kur'an-ın Çağdaş Tefsiri* adlı eserinde Süleyman Ateş, bu iki görüşü de göz önünde tutarak şunları söyler: "Âyette geçen iki melek, aslında meleklerden ilham alma derecesine yükselen iki melek ruhlu insandır. İyiliklerinden dolayı bunlara "iki melek" denmiştir. Diğer okuyuşa göre ise anlam; "Bâbil'de iki krala indirileni öğretiyorlardı." şeklinde olur. Gerçekten krallık kurumunun kökünde de büyü'nün bir çeşidi olan etkileme vardır. Çünkü krallık, söz ve davranışlarıyla insanları etkilemek, kendine bağlamak ve yönetmektir."

Hârût ve Mârût'un, Hz. Dâvûd ve Hz. Süleyman (a.s) olduğunu söyleyenler de çıkmıştır. Aynı ayet metni içerisinde Hz. Süleyman (a.s) ve Hârût-Mârût isimlerinin geçmesi, bu kelimelerin birbirlerine bedel olmalarını mümkün kılmamaktadır. Bu görüş, her ne kadar bazı kitaplarımıza tenkîd edilmeden alınmışsa da İbnü'l Arabî bu görüşü ileri sürenleri gafletle itham etmiştir.²⁹²

Elmalılı bu konuda şöyle demiştir : "Bütün bunları görüp değerlendirdikten sonra bizim âyetten anladığımız şudur: Bilindiği gibi, meleklerin insanlara öğrettikleri ya vahiy veya ilham demektir. Hârût ile Mârût'un Cibrîl gibi vahiy meleklerinden olduklarına dair herhangi bir delil yoktur. Bilakis âyet bunları her şeyden önce bilgi getiren melekler değil, bilgi

²⁸⁹ İbn Kesîr, I, 352.

²⁹⁰ Aydemir, s.199.

²⁹¹ Alusi, Ebû'l Fadl Şehabeddin es-Seyyid Mahmûd, *Ruhü'l-Meani fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azim ve's-Seb'i'l-Mesani*, Dârü'l-İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut 1997, I, 342.

²⁹² İbnü'l-Arabi, I, 45.

gönderilen melekler şeklinde gösterdiği için nuzûlde aşağı derecedeki meleklerden oldukları açıktır. Şu halde öğretilerinin de peygamberlere gelen vahiy derecesinde olmayıp ilham cinsinden olduğu aşikârdır. İlham ise herkese olabilir. Demek oluyor ki, eski bir medeniyet merkezi olan Bâbil şehri ahalisinden birtakım kimseler, iki şekilde, böyle iki ilahî kuvvet ile ilhama mazhar olmuşlar, bu sayede hilkatteki gizli sırlardan bazı harika ve acayip şeyler öğrenmişler ve öğrenirken bunların şerre de müsait olduğunu, şu halde kötüye kullanılmasının küfür olacağını da öğrenmişlerdir. O halde bu iki meleğe indirilen ve Bâbil halkından birçoğuna ilham yoluyla öğretilen bu şeyler hadd-i zatında sihir değil idi. Fakat sihir olarak da kullanılabilir ve böyle kullanılınca da katıksız küfür olurdu. Bunun için âyette bunun sihir olduğu ifade edilmiştir. Aslında her bilgi böyledir.” diyerek şöyle bir sonuç cümlesi zikreder: Özünde haram olan hiçbir ilim yoktur. Hatta şerrinden korunmak için sihir bile öğrenmek haram değildir. Ancak yapmak haramdır ve hatta küfürdür.”²⁹³

Hârût ve Mârût'un kim olduklarını aydınlığa kavuşturmak için öne sürülenleri lüzumsuz ve gülünç bulan İbnü Kesîr, bu konuya ait bazı haberleri tek tek inceler ve bunların itimada şayan olmadıklarını ortaya koyar.²⁹⁴

3- Âyette geçen Bâbil'in neresi olduğunu tayin için ortaya atılan görüşlerin sayısı ona varmıştır. Belki bu türlü görüşler insanın içindeki tecessüsü tatmin için aslında iyi şeylerdir. Ama bunların yeri, tefsire dair eserler olmamalıydı. Çünkü bunlar, âyetten gaye olan irşâd ve öğütleri bir ölçüde gölgeliyor ve murad-ı ilâhî bunlar arasında kaybolup gidiyor, Âyetin manasını düşünmek yerine, mü'minler Bâbil'in neresi olduğu sorusu ile uğraşıyorlar. Neticede ortaya atılan görüşlerden hangisinin doğru, hangisinin yanlış olduğu yolunda gerçek bir fikre de sahip olunamıyor. O zaman bu uğraşmalar tamamiyle lüzumsuz ve faydasız oluyor.²⁹⁵

1.3. Zühre Yıldızı ve Macerası

1.3.1. İlgili Rivâyetler

Rivâyetlere bakıldığında bizim özellikle tahlile tabi tutacağımız bir diğer başlık ise Zühre Yıldızı ile ilgili kısmıdır ki bununla ilgili rivâyetler şu şekildedir:

Nafi şöyle der: Ben İbn Ömer ile yolculuk yaptım. Yolculuğumuz esnasında gecenin sonuna doğru İbn Ömer bana:

²⁹³ Elmalılı, I, 370.

²⁹⁴ İbn Kesîr, I, 352-53.

²⁹⁵ Aydemir, s.199.

Ey Nafi' Bak hele, "el-Hamra" doğmuş mu?" dedi. Ben de "hayır, doğmamış" dedim. İbn Ömer bu soruyu iki veya üç kere tekrarladı. Sonra ben (zamanı gelip doğduğunda):

"Şimdi doğdu!" dedim. İbn Ömer bunun üzerine:

"Ona merhaba da, hoş sâfâ da yok!" dedi. Ben:

"Sübhânellah, Allah'ın emrine boyun eğmiş, itaatli, söz dinler bir yıldızdır o!" (ona bu tarzda kızmanın manâsı ne?) dedim. Bunun üzerine İbn Ömer:

Sana sadece Hz. Peygamber (s.a.v.)'den duyduğumu söylüyorum; efendimiz bana şöyle buyurdu: "*Melekler, Ey Rabbimiz, bunca hatâ ve günahlarına karşılık, insanlara nasıl sabırlı davranıyorsun?*" dediler. Yüce Allah kendilerine:

"*Ben onları sınadım, sizleri ise onların işlediği günah ve fitnelerden korudum*" buyurdu.

Melekler: "Biz onların yerinde olsak sana isyan etmezdik" dediler. Bu iddiaya karşılık Allah:

"*İçinizden iki melek seçin!*" Emrini verdi. Onlar da Hârût ve Mârût'u seçtiler.²⁹⁶

Ebû Bekr İbn Merdûye ve **ibn Rahıye**'den naklen Hz. Ali şöyle demiştir:

Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Allah Zühre'ye lanet etsin! Çünkü, Hârût ve Mârût isimli iki meleği fitneye düşüren odur"²⁹⁷

Amr İbn Saîd'den naklen Hz. Ali'nin şöyle söylediğini naklediyor:

"Ez-Zühre" ismindeki yıldız aslında İranlılardan güzel bir kadındı. Bu kadın vaktiyle, Hârût ve Mârût ismindeki iki meleğe davacı olarak vardı. Melekler kadını görünce ondan murad almak istediler. Kadın, okudukları zaman göklere çıkmalarını sağlayan İsm-i Azam'ı öğretmeleri şartıyla onların teklifine "Evet" dedi. Onlar kadına o şeyi öğrettiler. Kadın duayı okudu gökyüzüne yükseldi ve o anda (Allah tarafından) yıldıza çevriliverdi.²⁹⁸

Mücâhid ise yukarıda Nafi'den verilen rivayetin benzerini naklederek az farkla şunları ekler:

Hârût ve Mârût semanın kapısına varıp dayandıkları zaman gökyüzü onlara kapandı, kanatlar budandı. Korku, pişmanlık ve çılgınlık içinde yere düştüler.

²⁹⁶ Taberî, II, 347; İbn Kesîr, I, 354, İbnü'l-Arabi, I, 45; Suyûtî, I, 508.

²⁹⁷ İbnü'l-Cevzî, I, 124.

²⁹⁸ Taberî, II, 343, İbn Kesîr, I, 355.

Arzda iki cuma arasında Allah'a yalvaran ve cuma günü olunca duası kabul edilen bir peygamber vardı. Melekler; “falana varsak da bizim için dua talebinde bulunsak. Bize dua ediverse” diye düşündüler ve varıp dileklerini arzettiler. O zat:

“Allah iyiliğinizi versin, arz sakınlarından olan birisi, sizin gibi gök ehli olanlara nasıl dua edebilir?” dedi. Hârût ve Mârût

“Biz denenmiş ve mahvolmuş kimseleriz” dediler. Peygamber cuma günü kendisine uğramalarını söyledi; günü gelince uğradılar. Peygamber:

“Hakkınızda yaptığım hiç bir dua kabul edilmedi. Dolayısıyla öbür cumaya geliniz” dedi. Geldiler; Peygamber onlara:

“Siz dünya azabı ve âhiret azabından birini seçmede serbestsiniz, birini seçiniz. Eğer dünya yaşayışını tercih ederseniz, size âhirette azab vardır. Dünya azabını seçerseniz, âhirette Allah'ın hükmüne tabisiniz. O, nasıl isterse öyle olur”. Bunu dinledikten sonra meleklerden biri:

“Henüz dünya ömründen az bir kısım geçmiştir, (geride daha nice yıllar vardır)” dedi. Diğeri:

Yazıklar olsun sana! İlk işte ben sana uydum; şimdi de sen beni dinle! Gelip geçici azâb ebedî olana benzemez” dedi. Arkadaşı ise:

“Biz âhirette Allah'ın hükmüne tabi olacağız. Ben dünyada çektiğimiz gibi orada da ayrıca azab çekmekten korkarım” dedi. Öteki:

“Hayır, ben öyle zannediyorum ki, eğer Allah bizim âhiret azabından korktuğumuz için dünya azabını tercih ettiğimizi bilirse -ki bu bizim samimiyetimize bağlıdır- bize iki azabı da çekirtmez!” Ravi der ki: neticede melekler dünya azabını tercih ettiler de ateş dolu bir çukurun içinde baş aşağı ayaklarından demir çengel ve makaralarla asılmışlardır.²⁹⁹

Hatta İbn Kesir, Taberî'den garip ve şaşkınlık verici diye nitelediği bir haberi son olarak mü'minlerin annesi Hz. Aişe'ye dayandırarak akıl almaz bir diğer rivâyete de yer verir. Buna göre;

“Hz. Peygamber henüz yeni vefat etmişti ki Devmet'ül-Cendel halkından bir kadın bana geldi ve Hz. Peygambere bir şey soracağını söyledi. Kendisine sihir yapıldığını ancak o

²⁹⁹İbn Ebi Hatim'den Naklen(İbn Kesîr, I, 356); Muhtasar bir şekilde verilen rivâyetler için bkz. Suyûtî, *ed-Dürrül Mensur*, I, 509; İbnü'l-Cevzî, I, 124.

buna uymadığını belirtti. Hz. Aîşe (r.a.) Urve'ye dedi ki: Ey bacımın oğlu, onun Rasûlullah (s.a.)'ı hayatta bulup da kendisine şifâ vermesini göremeyince ağladığını gördüm. Kadın ağlıyordu. Nihâyet ben ona acıdım, kadın dedi ki; ben mahvolmaktan korkuyorum, benim kocam bir süre benden ayrıldı. Bu sırada yaşlı bir kadın yanıma geldi, ben de durumu ona açtım ve dertlendim. Yaşlı kadın dedi ki, benim sana söyleyeceğimi yaparsan, kocan geri gelir. Akşam olunca iki siyah köpekle yanıma geldi. Köpeklerden birine ben, diğerine o bindi. Hiçbir şey olmamış gibiydi. Nihâyet Bâbil'e geldik ve durduk, orada ayaklarından asılmış iki adam vardı. Onlar, niçin geldiniz? dediler. Ben, büyü bilir misiniz? dedim. Onlar, «biz sadece bir fitneyiz, sakın küfretme dön geri git» dediler, ben dönmekten kaçınarak, hayır gitmem dedim. Onlar git falanca tandıra idrarını yap dediler. Ben söylenilen yere gittim, ancak korkudan idrarımı yapamadım. Onlar; yaptın mı dediklerinde, evet dedim. Bir şey gördün mü dediklerinde, bir şey görmedim dedim. O iki kişi, öyleyse yapmamışsın git memleketine dön sakın küfretme dediler. Ben olduğum yerde kaldım ve gitmekten kaçındım. Onlar falanca tandıra git idrar yap öyleyse, dediler. Ben oraya gittim titreyerek onların yanına döndüm ve yaptım dedim. Onlar, ne gördün dediler, ben hiç bir şey görmedim, dedim.. Onlar, yalan söylersin yapmamışsın, git memleketine dön. Sakın küfretme! kendi işinle başbaşa ol, dediler. Ben olduğum yerde direterek gitmekten kaçındım. O ikisi, öyleyse git şu tandıra idrar yap, dediler, gittim oraya idrar yaptım ve o anda demirden zırhlara bürünmüş bir süvarinin benden çıktığını gördüm. Süvari göğe doğru gitti ve göremiyeceğim şekilde kayboldu. Bunun üzerine o iki kişinin yanına gelerek söylediğinizi yaptım, dedim. Onlar, ne gördün? dediklerinde, zırhlı bir süvârî'nin benden çıkıp göğe doğru gittiğini gördüm, sonunda o süvariye izleyemez oldum, dedim. Onlar, işte şimdi doğru söylersin, senden çıkan o şey îmanındır, şimdi git dediler. Ben, beraberimde giden o kadına dedim ki; Vallahi ben bir şey bilmiyorum, bu ikisi de bana hiç bir şey demediler. Kadın, evet dedi ne istersen artık olur, şimdi şu buğdayı al ve ek, dedi. Ben de ekim, ol dedim buğday oldu, yeşer dedim, buğday yeşerdi, kuru dedim, buğday kurudu, öğün dedim, buğday öğündü, ekmek ol dedim, buğday ekmek oldu. Ne istersem her şeyin avucumun içinde olduğunu görünce Allah'a andolsun ki pişman oldum ve hiç bir şey yapmadım, katiyen bir daha da yapmıyacağım, ey mü'minlerin anası.” dedi.³⁰⁰

1.3.2. Rivâyetlerin Tahkik ve Tahlili

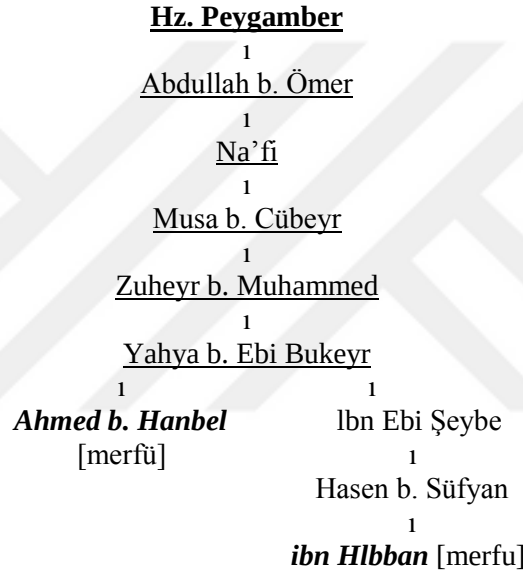
Hârût ve Mârût kıssasının rivâyetlerde aktarılan olay örgüsü göz önüne alındığında, belki de insanın akli melekelerini en çok zorlayan kısmı, Zühre ile ilgili olan kısmıdır. Çünkü

³⁰⁰ Taberî, II, 353; İbn Kesîr, I, 360.

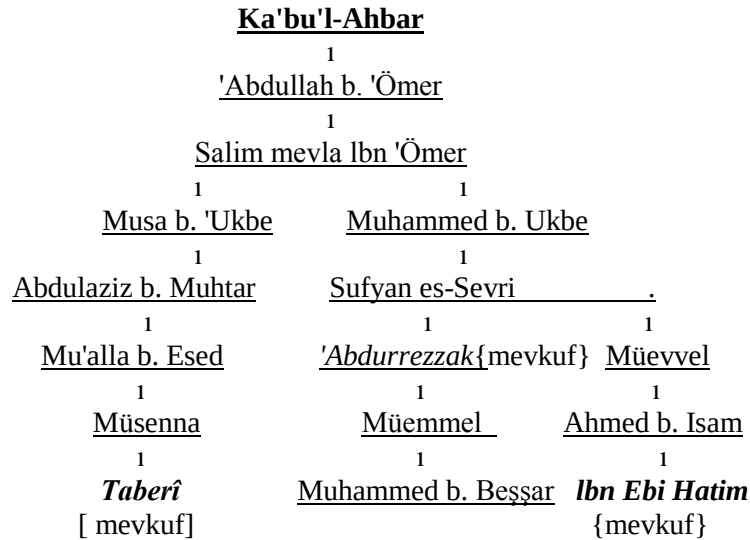
âyette açıkça insanlara imtihan (fitne) vesilesi olarak gönderilen iki melek/melik'in bizzat kendilerinin imtihana tabi tutulduklarına dair aktarılan rivâyetler, olayın anlaşılma mecrasını tamamen farklı bir noktaya çekerek zihinlerde karışıklığa sebebiyet vermiştir. Elbette ki bu durum bizleri, olayı değerlendirmeye tabi tutarken daha da dikkatli olmaya sevk etmektedir. Biraz sonra aşağıda vereceğimiz tahkik ve tahliller de bunun en açık delilleri olacaktır.

“*Hârût ve Mârût İki Melek Mi?*” adlı makalelerinde, Ahmet BEDİR ve H.Hüseyin TUNÇBİLEK birer şema ile bu konuda kaynaklarda yer alan hadisin sened zincirini vererek, meselenin anlaşılmasına önemli bir katkı sağlamışlardır.

Hz. Peygamber' e merfu olarak ulaşan sened³⁰¹

Ka'bu'l-Ahbar'a kadar ulaşan sened:

³⁰¹ Ahmet Bedir, H.Hüseyin Tunçbilek, *Hârût ve Mârût İki Melek mi?*, HÜİF, 2002.

Ahmed b. Hanbelin naklettiği ve İbn Hibban'ın kitabına alarak “sahihtir” dediği bu merfu rivâyetin illetli olduğuna dikkat çeken İbn Kesir, merfu hadisin senedinde yer alan Musa b. Cübeyr³⁰² adındaki “mesturu'l-hal”³⁰³ bir ravinin teferrüdü sebebiyle bu isnadın illetli olduğunu söylemiştir. Öte yandan ‘Abdurrezak, Taberî ve İbn Ebi Hatim’in aynı kıssayı yine İbn Ömer vasıtasıyla, fakat Ka'bu'l-Ahbar'dan mevkuf/maktu olarak nakletmiş bulunduklarını³⁰⁴ kaydeden Taberî, mestur ve mecruh bir ravi olan Musa b. Cübeyr’in mevkuf isnadlarda bulunmadığına dikkat çekerek, mevkuf isnadların merfu olana nisbetle daha kavi olduğunu belirtmiştir. İbn Kesir, merfu rivâyetin illetinin Musa b. Cübeyr’den kaynaklandığını, bu ravinin aslen İbn Ömer’in Ka 'bu'l-Ahbar’dan naklettiği bir sözü -bilerek ya da bilmeyerek- Hz. Peygamber’e nisbet ettiğini tespit etmiştir.³⁰⁵ Böylece İbn Kesîr, Hârût ve Mârût kıssasının merfu bir hadis zannedilmesine rağmen, hakikatte dönüp dolaşıp Ka 'bu'l-Ahbar vasıtasıyla İsrâîlloğullarına ait kitaplardan nakledilen asılsız bir hikâye olmaktan öteye geçmediğini beyan etmiştir.³⁰⁶

Bundan başka İbn Kesir, Hârût ve Mârût ile Zühre hakkında farklı diğer bazı efsanelerin daha anlatıldığını ifade ederek, Taberî’nin Hz. Ali’den naklettiği mevkuf bir habere temas etmiştir. Bu haberde; Zühre'nin Fars ehlinde güzel bir kadın olduğu ve Hârût ile Mârût adlı iki meleği kendisine meftun ettiği ve onlardan, okuduğu zaman göklere yükselebileceği sihirli kelimeleri kendisine öğretmelerini istediği anlatılmaktadır. Kıssanın sonunda ise Zühre'nin bu sihirli kelimeleri öğrenip göklere yükselmeye çalıştığı, fakat gökyüzünde bir yıldız haline getirilmek sûretiyle cezalandırıldığı ifade edilmektedir. Hatta bu kıssaların bazılarında, Zühre (Venüs) adlı gezegenle de irtibat kurulmaktadır.³⁰⁷

İbn Kesir, buna benzer asılsız kıssaların kaynaklarda yer aldığına dikkat çekerek, özetle şu hususu belirtmiştir. “Doğrusu Hârût ve Mârût hakkında sahabe ve tabiine nisbet edilen pek çok haber vardır. Mücahid, Süddî, Hasen el-Basri, Katâde, Ebû'l- 'Aliye, Zühri, Rabi b. Enes, Mukatil gibi selef müfessirlerine nisbet edilen kavillerin yanı sıra müteahhir müfessirlerden de bir hayli nakiller gelmiştir. Hâlbuki bunların hemen hepsinde meleklerin ismetine ve Kur'an ile sünnet naslarına muhalif pekçok münker ve illetli haber bulunmaktadır.

³⁰² Musa b. Cübeyr el-Ensari es-Sülemi (ö. ?): İmam Ahmed, Ebu Davud ve İbn Mace'nin ravilerindendir. İbn Hibban onun güvenilir bir ravi olduğunu belirtmiş, ancak bazı rivâyetlerinde karışıklık ve şaz hususların bulunabildiğini söylemiştir. İmam Zehebî mezkûr ravinin sika bir kimse olduğunu belirtmiş, ama İbn Hacer onun bu değerlendirmesine katılmayarak bu şahsın mestur bir ravi olduğunu söylemiştir. Bkz. Zehebî, el-Kâşif, II, 303; İbn Hacer, Takrib, s. 482.

³⁰³ Muhaddisler, "mesturu'l-hal" ravinin teferrüd ettiği rivâyetlerin muteber olmadığını ya da en azından ihtiyatla karşılanması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bkz. Suyûtî, *Tedrib*, s. 210.

³⁰⁴ Taberî, 1/355.

³⁰⁵ İbn Kesîr, I, 360

³⁰⁶ Aydemir, s.201.

³⁰⁷ İbn Kesîr, I, 355.

Esasen bu kıssalar, bütün tafsilatıyla İsrâîloğulları'nın haberlerine dayanmaktadır. Yine belirtmeliyiz ki, bu hususta sadık-ı masduk, hevasından bir şey konuşmayan Hz. Muhammede (s.a.v.) dayanan merfu, sahih hiç bir nakil yoktur. Keza Kur'an âyetlerinin zahirinde belirtilen izahın ötesinde Hârût ve Mârût hakkında muteber sayılabilecek hiç bir tafsilat yoktur. O halde bu konuda biz, sadece ve sadece Allah'ın Kur'an'da bize bildirdiği kadarına inanırız. Her şeyin en doğrusunu bilen yine O'dur.³⁰⁸

Aynı şekilde yukarıda verilen ve Hz. Ali'ye nisbet edilen, Zühre ile Hârût ve Mârût arasında geçtiği söylenen vak'ayı dile getiren hadîsler de bir evvelkinde olduğu gibi çeşitli yönlerden tenkîd edilebilir. Şöyle ki:

İbnü Kesîr, İbnü Cerir et-Taberî'nin rivâyetine “cidden garîbdır”; İbnü Ebi Hatim ve İbnü Merdûye'nin bir rivâyetine: “Bu haber bu yoldan sabit değildir”; İbnü Merdûye'nin diğer iki kanaldan tesbît ettiklerine de; “Bu da yukarıdaki haber gibi sahih değildir ve cidden garîbdır” der. Aynı konu ile ilgili olan ve yine İbnü Ebi Hatim tarafından tahrîc edilen haber için de İbnü Kesîr:

“Bu, Abdullah İbnü Ömer'e varan “ceyyid” bir isnâddır. Yukarıda da geçmiş olan ve orada Hz. Peygamber'e ait olduğu söylenen bu hadîs, isnad bakımından daha sahih ve daha sağlamdır. -Allah daha iyi bilir ama- bu haber, yukarda açıklandığı gibi Ka'bû'l-Ahbâr'ın sözüdür” der.³⁰⁹

Ebû Bekr İbnü Merdûye ve İbnü Rahûye'nin Hz. Ali'den rivâyet ettikleri hadîs için İbnü'l-Cevzî: “Bunlar sıhhati sabit olmayan şeylerdir” der.³¹⁰

Birçok İslâmî eserlerde, Hârût ve Mârût'a ait söylentilerin aslı olmadığı halde cezalarının üzerinde durulmuştur. Müellifler, bu türlü düzmeler, melekler hakkında caiz midir, değil midir sorusuna cevâp vermeden; bunu araştırmaya lüzum görmeden onların cezalarının şekli ile uğraşmışlardır. Kıssanın isrâîliyyattan olduğu tesbît edildikten sonra artık, meleklerin uğradığı işkenceyi tayine veya üzerinde durmaya hiç bir gerek yoktur!

Kısaca ifâde etmek gerekirse, Hârût ve Mârût'un Zühre ile alâkalı ve muhayyel maceralarını dile getiren bütün rivâyetler bâtıldır ve hepsi de akıl, mantık ve İslâmî ölçüler yönünden reddi gereken şeylerdir. İsrâîliyyattan, hem de İslâm'a taban tabana zıt isrâîliyyattan

³⁰⁸ İbn Kesîr, I, 360.

³⁰⁹ İbn Kesîr, I, 357; Aydemir, s.201.

³¹⁰ İbnü'l-Cevzi, I, 124.

olan bu haberlerin; hiç birine iltifat etmemek gerekir. Bu efsânelerin kitaplara geçmiş olması ne kadar acıdır.³¹¹

eş-Şifa isimli meşhur eserin müellifi Endülüslü el-Kadî İyad konu ile alakalı şunları kaydeder:

“Ehl-i Ahbâr'ın ve müfessirlerin, Hârût ve Mârût kıssası ile ilgili olarak naklettikleri haberler ile Hz. Ali ve İbnü Abbas'tan aynı konuya dâir gelen hadisler hakkında şunu bil ki: Hz. Peygamber (s.a.v.) den ne sahîh ve ne de sakîm hiç bir şey gelmemiştir. Bunlar kıyas yoluyla da alınıp kabullenecek cinsten değildirler. Kur'an'da mevcut bu âyetin manasında müfessirler ihtilâf etmişler; Hârût ve Mârût konusuna ait seleften menkûl şeyleri bazıları reddetmiştir. Bu haberler, Yahûdîlere ait kitaplardan aktarılmış bir takım düzmelerden ibarettir.”³¹²

Buna binaen Alûsî bu konuda şunları söylemektedir. “İçerisinde Kâdî İyâd'ın da bulunduğu bir cemaat bu rivâyetleri kabul etmemişlerdir. Kıssacıların anlatıp müfessirlerin tefsirlerinde zikretmiş oldukları Hârût ve Mârût kıssası ile ilgili olarak Hz. Peygamber (s.a.v.)' den hiçbir şey vârid olmamıştır. Ne sahîh ne de zayıf -kıyasla alınacak bir şeyde değildir.”³¹³

İbnü Hazm da el-Fasl'da, Hârût ve Mârût'a ait olarak söylenenlerin yalan ve uydurma olduklarını, konu ile ilgili olarak rivâyet edilen merfu' ve mevkuf hadislerin asılsızlığını açıkça dile getirir.

İbnü Atiyye ve Kurtubî de, rivâyetin çürüklüğüne dikkati çekenlerdendir. Büyük müfessir bu konuda:

“İbnü Ömer'e nisbet edilen bu haberlerin tamamı zayıftır ve O'na ait olmaktan uzaktır” der ve şunu ekler.³¹⁴

“Bu kıssalar bazı rivâyetlerde uzun, bazılarında da kısadır. Bunlar içinde hiç bir tanesi kesin olarak sabit değildir. Onun için sözü uzatmanın hiçbir anlamı yoktur.”³¹⁵

³¹¹ Aydemir, s.202.

³¹² Kadî İyad, s.711.

³¹³ Alusi, I, 340.

³¹⁴ Kurtubî, II, 285.

Konu ile ilgili olarak, birkaç kaynağa müracaat etmek sûretiyle Mecelletül-Ezher de bir makale neşretmiştir. Özet olarak, kıssanın tam bir düzmece ve yalan olduğu neticesine varılan makalede bazı tahlillere de yer verilmiştir. Bunları sıralayacak olursak:

1- Kıssaya âit rivâyetlerde Zühre'nin fâcire bir kadın olduğu ve Hârût ile Mârut'u fitneye düşürdüğü ifade ediliyor. Arkadan da semalara yükseltiliyor. Fâcire bir kadın nasıl olur da semalara yükselir?

2- Diyelim ki, Zühre göklere çıktı. Nasıl parlak bir yıldız olabilir.

3- Ceza neticesi kadının yıldızla tebdil edildiği ifade ediliyor. Günahkâr olan bu kadının, parlak değil de simsiyah olması gerekmez miydi?

4- Zühre ismi ile anılan yıldız, göklerin, yaratıldığı günden beri semada cevelân eden, hiç bir şeyden haberi olmayan, günah veya sevapla uzaktan veya yakından en ufak bir ilgisi ve irtibatı bulunmayan bir yaratıktır. Kendi adına düzülen yalanlardan onun asla haberi yoktur!

5- Kıssada meleklerle günah işletilmiştir. İslâmî inanca göre melekler, ma'sûmdurlar. Kendilerinden ne küçük ve ne de büyük günah sudur eder.³¹⁶

Son tahlilde yukarıda da zikrettiğimiz gibi müfessirlerin ve değişik hadis imamlarının kitaplarında yer verdikleri bu olaylar, her ne kadar bir yer işgal etmişse de, birçok muhakkik âlim bu olayları reddetmiş, anlam ve sened yönünden yalan olduğunu belirtmişlerdir.

³¹⁵ İbn Atiyye, I, 187.

³¹⁶ Mecelletü'l-Ezher, XXV, 895-96; Aydemir, s.207.

SONUÇ

Yeryüzünü imar ve inşa etmek üzere gönderilen insanoğlu, yaşam serüveninin hiçbir aşamasında ilâhî vahiy ve öğretilen uzak kalmamıştır. Bunu Yüce Allah son ilâhî kitap olan Kur'an-ı Kerim'de (Yunus 10/47) "Her ümmetin bir Resulü vardır ve Resulleri geldiği vakit aralarında adaletle hüküm verilir ve hiçbirine zulmedilmez." âyetiyle belirtmektedir.

Resullerin iyi birer örnek olarak gönderilmiş oldukları toplumlarda, bazen adına "kıssa" dediğimiz anlatımlar ön plana çıkarılmıştır. Ancak bu tür anlatımlar ve örneklemeler muhataplar arasında her zaman aynı tepkilere neden olmamıştır. Bakara 2/26. âyetinde belirtildiği üzere bunlar iman edenlerin imanını, iman etmeyenlerin ise inkârını ancak artırmıştır. Meselenin iman ve inkâr boyutundaki tepkileri bu şekilde tezahür ederken, olayın anlaşılmasına yönelik çaba ve gayretler de aynı şekilde bir takım kategorik yaklaşımlar oluşmasına sebebiyet vermiştir. İman edenler, bu anlatım ve örneklemeler üzerinde derin bir düşünce ve ibret dolu bir bakış açısına sahip oluyorken; inkâr edenler ise olayı hafife alıp, "bunlar ancak önceki kavimlerin masallarındandır" deyip istihza konusu yapmaktadırlar. Bu bahsettiğimiz olay, bu anlatımların (kıssa) varlığı ve yokluğunun ötesinde doğru anlama ve anlaşılması bağlamında da farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Neticede Kur'an-ı Kerim'in hidâyet merkezli bir bakış açısı sunma çabası, çoğu zaman gereksiz teferruatlandırma çabaları yüzünden asıl mecrasından sapmış ve tefsir çalışmalarını hiç istenmeyen bir noktaya sürüklemiştir.

Bakara 2/102. âyette geçen Hârût ve Mârût Kıssası da, bu bahsettiğimiz ikinci yaklaşım tarzı neticesinde, Kur'an-ı Kerim'in çizmiş olduğu çerçevenin fazlasıyla dışına çıkarak, âyette anlaşılması gerekenin çok ötesinde bir takım anlamların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu da haliyle ilgili âyetin anlaşılması uğrunda sarf edilen çabalar, olumsuz bir etki göstererek, âyetin doğal mecrasında anlaşılmasının önünü perdelemiştir.

Meseleyi en baştan ele alarak ilgili ayetin anlaşılmasını engelleyen bu perdelemenin mahiyeti ve ortaya çıkış koşullarını maddeler halinde sıralayalım:

- 1- Kur'an'ın üçte biri gibi hiç de azımsanmayacak bir bölümünün "Kıssa" diye tabir ettiğimiz hikâyelerden meydana geldiği; Bu kıssaların ilâhî vahyin aktarımında etkin ve etkileyici bir metod olduğunu göstermektedir.
- 2- Bilindiği üzere muharref olmayan bütün ilâhî dinler, özü itibarıyla İslâm'dır. Kıssaların önceki ilâhî dinlerin kitaplarında da yer alması, Müslümanların merak

duygusunu celbetmiştir. Bu merak Müslümanları zamanla diğer dinlerden Müslümanlığa yeni geçmiş kişilerden sorarak kıssaların ayrıntılarını detaylandırma çabasına itmiştir. Bu çabalar, zamanla ilâhî vahyin maksadını aşarak gereksiz bir takım ayrıntıları ön plana çıkarmıştır. Adına İsrâîliyyât dediğimiz bu gereksiz ayrıntılar, tefsir çalışmalarına olumlu bir etki sağlamamıştır.

- 3- Örneğin, Hârût ve Mârût'un kim oldukları, nereye indikleri, nerede görevlendirildikleri ve ne zaman gönderildikleri gibi bir takım sorular, âyetin vermek istediği mesajı gölgelemiştir.
- 4- İlgili âyette ilk anlaşılma problemleri, meallerde bazı farklı dil kaidelerine(gramer) bağlı olarak, çok çeşitlilik arz etmiştir. Sıradan bir okuyucu olarak Kur'an'ı anlama çabasında olan bir kişi, ilkin bu meallerle kontak kuracağından, daha en başta bu işin farklı yorumları ile yüzleşmesi hasebiyle iş iyice zorlaşacaktır. Bir sonraki adım olan tefsir çalışmalarındaki farklılıklar ise, meselenin sağlıklı bir şekilde anlaşılmasında, vahyin ilk muhataplarının bile yaşamadığı bir karmaşık hale sürükleyecektir. Öyle ki âyetle ilgili yan başlıklarla birlikte ortaya çıkan farklı yorumların sayısı binlerle (1260) ifade edilmektedir.
- 5- İlgili âyetin anlaşılma problemlerinin varlığı, bizi âyetten hiçbir anlam çıkarılamadığı sonucuna götürmez. Bilakis âyetin, meleklerin masumiyeti, sihrin ne olduğu ve mahiyeti gibi bir takım meseleleri tartışmaya açmış olması bu konuda bütüncül bir bakış açısına sahip olmamıza katkı sunmaktadır.
- 6- Hârût ve Mârût Kıssası ile ilgili tefsir ve hadis kaynaklarında yer alan rivâyetler iyice tahkik ve tahlil edildiğinde, bu rivâyetlerin tamamen İsrâîliyyât ürünü ve asılsız oldukları ortaya çıkacaktır. Bu rivâyetler, tefsirde rivâyet geleneğine sadık kalma adına kitaplarda fazlaca yer işgal etmiştir. Ancak şunu da belirtmeliyiz ki, çok azı hariç müfessirlerimizin birçoğu, bu rivâyetler ile ilgili görüşlerini ve bunlardan hangilerinin sahih, hangilerinin zayıf ve asılsız olduklarını kitaplarında belirtmişlerdir. Bize düşen bunlar arasında seçici davranmaktır.

Yapmış olduğumuz çalışma neticesinde, Bakara 2/102. âyetten çıkarmış olduğumuz sonuçları ise şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1- Bakara 2/102. âyette öncelikle belirtmemiz gereken bir husus var ki, o da şudur: Maalesef bu âyette anlaşılması gereken olay ve konu başlıkları, mesnetsiz bir takım yalan ve iftira içerikli haberlerle gölgede bırakılmıştır. Yani, burada özellikle altını çizmek istediğimiz husus; âyetin salt anlatmak istediği gerçeklerin ancak bilinçli bir

bilgi dezanformasyonu ile bu kadar içinden çıkılmaz hale getirildiği gerçeğidir. Bu da Kur'an'dan önce aslı tahrif edilmiş diğer ilâhî kitaplarda meydana gelen şeyin, aynısı olmasa da farklı bir metod üzerinden benzerinin Kur'an için gerçekleştirme çabasıdır. Nitekim rivâyetlerin bolluğu ile beraber yapılan yorumların da bolca olması ve kendimizi bu tartışmalı rivâyet ve konuların ortasında buluşumuz, istenilen şeyin gerçekleştiğini göstermektedir.

Ayrıca şunu ifade etmek geriyor; İsrâîliyyât dediğimiz haberler için her ne kadar biz Yahûdî ve Hıristiyan menşe'li haberler dediysek de, biz iyi biliyoruz ki bu haber ve esatirlerin birçoğu Tevrat, Zebûr ve İncil gibi ilâhî kitaplarda yer almamaktadır. Belki de bu kitapların tahrif serüveninin bir parçası da bu kıssalar üzerinden gerçekleşmektedir.

- 2- Hz. Süleyman (a.s), Yüce Allah'ın kendisine mucizeler yoluyla bir takım olağanüstü imkânların verildiği bir peygamberdir. Kendisine verilen sihir değil mucizedir. Kendisinden sonra şeytanlar/şeytan tabiatla insanlar sihir ile uğraşarak küfre girmişlerdi. Hz. Süleyman (a.s) sihir ile uğraşmadığı için âyette belirtildiği şekliyle küfre girmemiştir.
- 3- Yeryüzüne indirilen Hârût ve Mârût'un ne oldukları ve kendilerine ne indirildiği ile ilgili Elmalılı Hamdi Yazır'ın tespiti, bizim için âyetin anlam ve muhtevasına en yakın görüş olarak öne çıkmaktadır ki; o da bu ikisinin Melek oldukları, kendilerine indirilenin sihir değil de ilham türünden şeyler olduğudur. Ancak bu iki Melek, kendilerinin imtihan için gönderildiklerini, sihir için de kullanılabilecek tarzdaki bu bilgilerin fitneye sebebiyet verdiğini söylemeden kimseye öğretmemişlerdir.
- 4- Gerek Hz. Süleyman (a.s) ile ilgili ve gerek Hârût ve Mârût kıssası ile ilgili anlatılan olay ve hikâyeler asılsız, mesnetsiz birer yalan ve iftira örnekleridir. Bu hikâyeler muhakkik âlim ve araştırmacılar tarafından şiddetle reddedilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

- Âlûsi**, Ebû'l Fadl Şehabeddin es-Seyyid Mahmûd, *Ruhü'l-Meani fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azim ve's-Seb'i'l-Mesani*, Dârü'l-İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut 1997.
- Apaydın**, H.Yusuf, *Karaîf*, DİA, İstanbul 1997, XXIV, 395.
- Ateş**, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuk Neşriyat, İstanbul 1994.
- Aydemir**, Abdullah, *Tefsirde İsrâiliyyat*, Beyan Yay, İstanbul 2000.
- Ahmet Bedir, H.Hüseyin Tunçbilek**, “*Hârût ve Mârût İki Melek mi?*”, Harran Üniv. İlâhîyat Fak. Dergisi, 2002.
- Beğavi**, Ebû Muhammed Muhyissünne Hüseyin b. Mesud Begavi, *Mealimü't-Tenzil*, thk. Muhammed Abdullah Nemr, Dârü't-Tayyibe, Riyad 1993.
- Beyzavi**, Ebû Saîd Nasîrüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut trs.
- Buhârî**, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l-Buhârî*, thk. Muhibbidun El-Hatib, Mektebetü'l-Selefiye, Kahire H.1400.
- Cebeci**, Lutfullah, *Kur'an'a Göre Melek Cin Şeytan*, Şule Yay., İstanbul 1998.
- Cerrahoğlu**, İsmail, *Tefsir Usulü*, Ankara 1979.
- Cessâs**, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed es-Sadık Kamhavi, Dârü İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut 1985.
- Cevherî**, Ebû Nasr İsmail b. Hammad, *es-Sihhah Tacu'l-Luğa Sihahu'l-Arabiyye*, Darul İlm, Beyrut, trs.
- Cübran** Mes'ud, *Er'Raid*, Daru'l İlm Li'l-Melayin, Beyrut 1992.
- Çelebi**, İlyas, *Geçmişten Devralınan Miras: Sihir Problemi*, Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi.
- Demir**, Şehmus, *Mitoloji-Kûr'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*, Beyan yay., İstanbul 2003.
- Demirci**, Kürşat, “*Hârût ve Mârût*”, DİA, İstanbul 1997, XVI, 262.
- Derveze**, Muhammed İzzet b. Abdülhadi b. Derviş, *Tefsiru'l-Hadis*, Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1963.
- Ebu Davud**, Süleyman b. Es'as b. İshak el-Ezdi Ebu Davud es-Sicistani, *Kitabu's-Sünen*, thk. Muhammed Avvame, Daru'l-Kable li's-Sekafeti'l-İslamiyye, Cidde 1998.
- Ebu Hayyân**, Muhammed bin Yusuf, thk. Adil Ahmed Abd, *el-Bahrü'l-Muhît*, Daru'l-Kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1993.
- Ebussuûd**, Muhammed bin Muhammed el-Amadî, *İrşâdü'l-Akli's-Selim İla Mezaya'l Kur'ani'l Kerim*, Daru İhyai't-Türasi'l Arabi, Beyrut, trs.

Ebu Şehbe, Muhammed b. Muhammed, *El-İsrâîliyyât ve'l-Mevzuat fî kutubi't-Tefsir*, Kahire, Trs.

El-Kehle, Ömer Abdu'l Vahhab, *Mecelletü Külliyyeti'l Ulumi'l İslamiyye*, 2009, III, 5.

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dinî Kur'an Dili*, Eser Neşr, İstanbul 2003.

El-Askalani, Şihabu'd-Din Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer, *El-Ucab Fî Beyani'l-Esbab*, Daru ibn Hazm, Beyrut 2001.

_____, *Fethu'l-Bari*, Mektebetü'l-Melik Fahd, Riyad trs.

_____, *Takribü't-Tehzîb*, Müessesetü'r-Risale, Beyrût 1999.

_____, *Lisau'l Mizan*, Daru'l Beşairi'l İslamiyye, Beyrût 2002.

El-Cevaliki, Mevhub bin Ahmed, *el-Mu'arreb*, (nşr. F. Abdurrahim), Dımaşk 1990.

Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, İsalet Yay., İstanbul 2002.

El-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed, *Tehzibu'l-Luga*, Dâru'l-Kâtibi'l-'Arabî, Kahire, 1967.

Fatîş, Emrullah, *Meleklerin Masumiyeti Bağlamında Hârût ve Mârût Problemi*, Bilimname, XXIV, 2013/1.

Firuzâbâdî, Ebû't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed, *Kamusu'l-Muhit*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993.

Güneş, Kamil, *Meleklerle İman*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2015

Halefullah, Muhammed, *Kûr'an'da Anlatım Sanatı*, (çev. Şaban Karataş), Ankara 2002.

Halidi, Salah Abdulfettah, (Çev. İbrahim Sarmış), *Kûr'an Öyküleri*, Kitap Dünyası Yay., Konya 2005.

Hamidullah, Muhammed, "İslami ilimlerde İsrâîliyyât Yahud Gayri İslami Menşe'li Rivâyetler", (Çev. İbrahim Canan) İslami İlimler Fakültesi Dergisi, Ankara 1977, sayı:2.

Hâzin, A'la'ud-Din Ali bin Muhammed, *Lübabü't-Te'vil fî meani't-Tenzil*, Mektebetü'l-Arabîyetü'l-Kübra, Kahire trs.

İbn-i Aşur, Muhammed Tahir b. Muhammed b. Muhammed et-Tunusi, *Tefsirü't-Tahrir ve't-Tenvir*, ed-Dârü't-Tunusiyye, Tunus, 1984.

İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah b. Muhammed, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Daru'l Kütübi'l İlmiye, Beyrut 2003.

İbnü'l Esir, İzzeddin, *el-Lübab fî Tehzibi'l İnsan*, Mektebetü'l Müsenna, Bağdat, trs.

İbn Atiyye, Ebu Muhammed Abdu'l-Hak b. Ğalib, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, thk. Abdus-Selam Abduş-Şafi Muhammed, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001.

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemalu'd-Din, *Zadu'l-Mesir fî ilmi't-Tefsir*, El-Mektebetü'l-İslami, Beyrut 1984.

- İbn Cüzeyy**, Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ahmed, *et-Teshil li Ulumi't-Tenzil*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995.
- İbn Ebu Hatim**, Abdurrahman b. Muhammed b. İdris, *Tefsiru'l-Kûr'ani'l-Azim*, thk. Es'ad Muhammed Tayyib, Mektebetü Nizar El-Baz, Riyad 1997.
- İbn Faris**, Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Faris b. Zekerıyyâ, *Mu'cemu Mekayisi'l-Luğa*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, Beyrut, 1991.
- İbn Hanbel**, Ahmed, *el-Müsned*, Müessesetü'r-Risale, thk. Şuayb Arnavut, Adil Mürşid, İbrahim ez-Zübeyr, Beyrut 1996.
- İbn Hazm**, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed, *El-Fasl Fi'l-Mileli ve'l Ehvai ven-Nihel*, thk. Muhammed İbrahim Nasr, Daru'l-Cil, Beyrut 1991.
- İbn Hibbân**, Muhammed bin Hibban bin Ahmed, *Sahihü İbn Hibban*, thk. Şuayb Arnavut, Müessetür-Risale, Beyrût 1993.
- İbn Kesir**, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer, *Tefsirü'l-Kur'âni'l- Azim*, thk. Sami b. Muhammed es-Selame, Dâru Tayyibe, Riyad 1997.
- İbn Manzur**, , Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn, *Lisânu'l- 'Arab*, Dâru Lisâni'l- 'Arab, Beyrut, trs.
- İsfehânî**, Ragıp, Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Ragıp, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid el-Kilani, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, trs.
- Kadı İyad**, Ebu'l-Fadl, *eş-Şıfa Bi Ta'rifi Hukuki'l-Mustafa*, Mektebetü'l-Hukumeti Dubey, Dubai 2013.
- Karafi**, Şihabu'd Din Ebu'l Abbas Ahmed bin İdris, *El-Furûk*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2003.
- Karaman**, Hayrettin-Çağrııcı, Mustafa-Dönmez, İbrahim Kâfi-Gümüş, Sadrettin, *Kûr'an Yolu*, Ankara 2006.
- Kâsımî**, Muhammed Cemâleddîn, *Mehâsinü't-Te'vîl*, Daru'l İhyau Kütübi'l-Arabi, Beyrut 1957.
- Kaya**, Remzi, *Kûr'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri*, UÜİF Dergisi Cilt: 11, Sayı:2, 2002.
- Kitab-ı Mukaddes**, Kitab-ı mukaddes Şirketi, İstanbul 2007.
- Kılıç**, Sadık, *Kur'ân Kıssalarının Anlam ve Değeri* (IV. Kûr'an Haftası Kûr'an Sempozyumu).
- Kurtubî**, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmi' li- Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2006.

Kutub, Seyyid, *Fi Zilali'l-Kûr'an*, trc. M. Emin Saraç, İ. Hakkı

Sengüler, Bekir Karlığa, Hikmet Nes., İstanbul 1968.

_____ *Kûr'an'da Edebi Tasvir*, Çizgi Yayınları, İstanbul 1991.

Matürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, *Te'vilatü'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Vanlıoğlu, müracaa Bekir Topaloğlu, Mizan Yay., İstanbul 2005.

Maverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, *En-Nüket ve'l-Uyun*, Daru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut, trs.

Merağî, Ahmet Mustafa, *Tefsirü'l-Meragi*, Mustafa el-Babi el-Halebi, Kahire 1974.

Nablusî, Abdü'l Ğâni, *Burhanu's-Subut fi tebrieti Hârût ve Mârût*, Daru'l Beşairi'l İslamiyye, Beyrut 2008.

Na'naa, Remzi, *el-isrâiliyyât ve Eseruha fi Kütübü't-Tefsir*, Daru'l-Kalem, Dimeşk 1970.

Nesefî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakaikü't-Te'vil*, thk. Yusuf Ali Bedivi, Daru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut 1998.

Özsoy, Ömer, *Sünnetullah: Bir Kur'ân İfadesinin Kavramsallasması*, Fecr Yay., Ankara 1994.

Parlak, Ali, *Esbab-ı Nüzul Bağlamında Hârût-Mârut Kıssasının Mahiyet Analizi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 55:1 (2014).

Râzî, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin, *Mefatihü'l-Gayb*, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1981.

Rıza, Muhammed Reşid, *Tefsirü'l-Menar*, Dârü'l-Menar, Kahire 1954.

Sâbunî, Muhammed Ali, *Safvetu't-Tefsir*, Daru'l-Kur'âni'l-Kerim, Beyrut 1981.

Sa'lebî, Ebu İshak Ahmed, *el-Keşf ve'l- Beyân*, thk. Ebu Muhammed b. Aşur, Daru ihyai Tûrasü'l-Arabi, Beyrut 2002.

San'ani, Abdur-Rezzak b.Hemmam, *Tefsirü'l-Kûr'an*, thk. Mustafa Müslim Muhammed, Mektebetür-Rüşd, Riyad 1989.

Sarıkcıoğlu, Ekrem, *Babil'de Hârût ve Mârût'un Melekliği*, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2014/2, Sayı: 33.

Sarmış, İbrahim, *Arapça Dilbilgisi*, Esra Yay., Konya 1995.

Semerkindî, Ebu'l Leys Nasr ibn Muhammed, *Bahru'l-Ulûm*, Daru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut 1993.

Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celaledin Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyuti, *ed- Dürri'l Mensur fi't-Tefsiri'l-Me'sur*, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1983.

_____ *Tefsirü'l-Celaleyn*, Daru ibn Kesir, Dimeşk trs.

_____ *Tedribü'r-Ravi*, Daru'l Kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1996.

- Şa'ravi**, *Tefsiru's-Şa'ravi*, Mecme'u'l-Buhusi'l-Arabiyye, Kahire 1991.
- Şengül**, İdris, "Kıssa", *DİA*, İstanbul 2001, XXV, 500.
- Şengül**, İdris, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, Işık Yayınları, İzmir, 1995.
- Şimşek**, M. Said, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Kitap Dünyası yay., (9.baskı) Konya 2008.
- _____ *Tarihte ve Günümüzde Kûr'an İlimleri ve Tefsir Usulü*, Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, VIII (2008), sayı: 3.
- Tabatabai**, Muhammed Hüseyin, *El-Mizan fi tefsiri'l Kûr'an*, Beyrut.
- Taberi**, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid, *Câmiü'l-Beyân an Te'vili Ayi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Daru'l-Alemi'l-Kütüb, Kahire 2001.
- Tirmizî**, Muhammed bin İsa Es-sülemi, *El-Camius-sahih*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Mektebetü'l Mustafa, Beyrut 1978.
- Ukberi**, Ebu'l-Beka Abdullah, *et-Tıbyan fi İ'rabi'l-Kûr'an*, Daru'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut trs.
- Yargıcı**, Atilla, *Tefsirde İsrâiliyyât Konusuna Eleştirel Bir Bakış*, HÜİF Dergisi sayı:15, 2006.
- Zeccâc**, Ebu İshak İbrahim, *Me'ani'l-Kur'an ve İ'rabuhu*, , thk Abdulcelil Abduh, Alemü'l Kütüb, Beyrut 1988
- Zehebi**, M.Hüseyin, *El-İsrâiliyyât fi't-tefsir ve'l-Hadis*, Mektebetu Vehbe, Kahire 1990.
- Zehebî**, Şemsü'd-Din Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Kâşif*, Daru'l Kible Lis-Sekafeti'l İslamiyye, Cidde 1992.
- Zemahseri**, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed (v. 538/1144), *el-Keşşaf an Hakaiki't-Tenzil ve Uyunü'l-Ekavil fi Vücuhi't-Te'vil*, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1983.
- Zerkeşi**, Bedruddin Muhammed, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Darut-Türas Kahire, 1988, III.
- Zuhayli**, Vehbe, *Tefsirü'l-Münir fi'l-Akide ve's-Şeria ve'l-Minhac*, Dârü'l-Fikr, Beyrut, trs.